

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İNGİLİZCE-TÜRKÇE BİR ÇAĞDAŞ
EPİSTEMOLOJİ SÖZLÜĞÜ DENEMESİ

ADNAN KURT

1188260103

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. NEBİ MEHDİYEV

EDİRNE, 2021

ÖZET

Bu çalışmada çağdaş epistemoloji alanındaki güncel tartışmalar konu edinilmiş ve bu tartışmaların Türkçe literatüre yansımaları incelenmiştir. Gettier sonrası epistemolojide yaşanan kırılma, epistemoloji tarihinin yönünü değiştirmekle kalmayıp bu alandaki kavram ve kuramlara yönelik algıyı da değiştirmiştir. Geleneksel bilgi tanımının çözümlenmesi ile başlayan süreç, bu tanıma yönelik gereklilik ve yeterlilik koşullarının tartışılmasına evrilmiştir. Özellikle gerekçelendirme bileşeni etrafında tartışmalar yürütülmüş, içselci ve dışsalci gerekçelendirme anlayışlarının yanı sıra çok sayıda yeni gerekçelendirme anlayışı da literatüre girmiştir. Çağdaş epistemoloji olarak ifade edilen bu dönemde pek çok yeni kavram ve kuram ortaya çıkmış ve yeni tartışmalar tamamen bu eksende yürümeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı güncel epistemoloji tartışmalarının konu ve kavramlarını izahlı bir şekilde sunmak, kavramların kullanımlarını ve çevirilerini tespit ettikten sonra *İngilizce-Türkçe Bir Çağdaş Epistemoloji Sözlüğü* önermektir. Çalışma boyunca bu amaçlar doğrultusunda söz konusu kavramlar tartışılmış ve böyle bir sözlüğün önem ve mahiyeti aktarıldıktan sonra belirlenen ilke ve esaslar çerçevesinde bir sözlük önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Çağdaş epistemoloji, Gettier sorunu, gerekçelendirme, tematik sözlükler.

ABSTRACT

In this study, the recent arguments in the field of contemporary epistemology are discussed and their reflections on the literature in Turkish are examined. The post Gettier epistemological breakdown not only changed the direction of the history of epistemology, but also changed the perception of concepts and theories in this field. The process, which starts with analyzing the conventional definition of knowledge, evolved to the discussion of necessities and requirements of this definition. The discussions have been particularly carried out around the justification component and many new justification approaches have been added to the literature as well as internalist and externalist justification approaches. In this novel era defined as contemporary epistemology, a great deal of new concepts and theories have been proposed and the discussions have started to be mostly carried out in this line. The aim of this study is to provide an extensive overview of the recent epistemological discussions in an explanatory way and to propose an English-Turkish Epistemology Dictionary after determining the usages and translations of concepts. Throughout the study, these concepts are discussed in line with these aims and thereafter, the importance and nature of the dictionary in question are presented. Upon drawing a framework consisting of specific principles and elements, a dictionary is proposed.

Key Words: Contemporary epistemology, Gettier problem, justification, thematic dictionaries.

ÖN SÖZ

Bir konu üzerinde bir şeyler yazabilmek ve hatta konuşabilmek bile ciddi bir zaman ve emek isteyen bir süreçle mümkün olmaktadır. Benim de bu tezi yazma sürecim oldukça uzun ve sancılı bir şekilde gerçekleşti. Bir konuya ısınmak, bir soruya cevap aramak her ne kadar bireysel bir sürecin ürünü olsa da tez yazmak bunlardan bağımsız olarak bir etkileşim ve iletişim gerektirmektedir. Bu çalışma da böyle kolektif bir emeğin ve birikimin ürünüdür.

Bu süreçte bana sunduğu akademik danışmanlık desteğinden öte duruşuyla, çalışma tarzı ve disipliniyle, konuları ele alış biçimiyle sadece akademik değil aynı zamanda kişisel hayatımda da bir rehber olarak gördüğüm Prof. Dr. Nebi Mehdiyev hocama ne kadar teşekkür etsem eksik kalır. Kendisinden ders almaya başladığım günden bu güne kadar sorduğum sorulara en hızlı ve anlaşılır şekilde cevaplar vermiş, konulara yaklaşımı benim açımdan ufuk açıcı olmuştur. Türkçe epistemoloji literatürüne yaptığı katkıları, bilgi, birikim ve tecrübelerini hiç esirgmeden paylaşmıştır. Bu süreçteki en büyük şansım Nebi Mehdiyev hocamla kurduğum ve temelde akademik bir özgürlüğe de dayanan yakın ilişki olmuştur.

İkinci olarak yine yüksek lisans ders dönemimden bu çalışmanın bittiği son güne kadar maddi ve manevi desteğini yanımda hissettiğim, duruşu ve tavırlarıyla örnek bir akademisyen olarak gördüğüm, kendisinden öğreneceğim şeylerin hiç bitmeyeceğini bildiğim bir diğer saygıdeğer hocam Doç. Dr. A. Emre Dağtaşoğlu'na şükranlarımı sunuyorum.

Lisans eğitimim boyunca benimle yakından ilgilenen, yüksek lisansa başlama noktasında beni cesaretlendiren ve yönlendiren Öğr. Gör. Gülsüm Mehdiyev hocam bu sürecin gizli bir mimarı oldu. Samimiyeti ve gösterdiği yakın ilgisi, maddi ve manevi desteği bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük rol oynadı. Akademik ilişkinin ötesinde bir aile yakınlığıyla beni her zaman motive etti ve yol gösterici oldu. Bütün bunların mimarı olmasından dolayı kendisine çok şey borçlu olduğumu biliyor, sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak da bütün bu süreçlerin içinde olup bana olan güvenlerini ve inançlarını hiç yitirmeyen, daima yanımda olan değerli aileme destekleri için minnettarım. Bu çalışmayı bu güne kadar bana emek veren, zaman ayıran saygıdeğer hocalarıma ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ÇAĞDAŞ EPİSTEMOLOJİ	4
1.1. Çağdaş Epistemoloji Nedir?	4
1.2. Gettier Sorunu	6
1.3. Gettier'den Sonra	9
1.3.1. Gettier'e Yönelik İtirazlar	10
1.3.1.1. Yanlış Öncülleri Engelleme	12
1.3.1.2. Nedensel İlişki Koşulu	14
1.3.1.3. Dördüncü Bir Koşulun Tanıma Eklenmesi	18
1.3.2. Gerekçeleştirme Teorileri	24
1.3.2.1. İçselci Gerekçeleştirme Teorileri	25
1.3.2.1.1. Temelcilik	27
1.3.2.1.2. Bağdaşımcılık	31
1.3.2.2. Dışsalci Gerekçeleştirme Teorileri	34
1.3.2.2.1. Bağlamsalcılık	35
1.3.2.2.2. Güvenilircilik	37
1.3.2.2.3. Uygun İşlevselcilik	40
1.3.3. Alternatif Gerekçeleştirme Teorileri	43
1.4. Değerlendirme	45
BÖLÜM 2: TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ EPİSTEMOLOJİ	47
2.1. Erken Dönem Çağdaş Epistemoloji Çalışmaları	48
2.2. Son Dönem Çağdaş Epistemoloji Çalışmaları	52
2.2.1. Fatih Sultan Mehmet Öztürk	61
2.2.2. Hasan Yücel Başdemir	67
2.2.3. Kemal Batak	71

2.2.4. Murat Baç	73
2.2.5. Nebi Mehdiyev	78
2.3. Çağdaş Epistemolojide Yeni Perspektifler	85
2.4. Değerlendirme	88
BÖLÜM 3: İNGİLİZCE TÜRKÇE ÇAĞDAŞ BİR EPİSTEMOLOJİ SÖZLÜĞÜ	
ÖNERİSİ	91
3.1. Tematik Sözlüklerin Mahiyet ve Önemi	91
3.2. Epistemoloji Sözlüğü	93
3.3. Temel İlkeler	94
3.4. İngilizce-Türkçe Bir Çağdaş Epistemoloji Sözlüğü	96
SONUÇ	119
EK-1: “3.4. İÇİN KISALTMALAR”	121
EK-2: “İNGİLİZCE-TÜRKÇE BİR ÇAĞDAŞ EPİSTEMOLOJİ SÖZLÜĞÜ”	124
KAYNAKÇA	126

GİRİŞ

Bilginin tanımı problemi, felsefedeki temel sorunlardan biri olarak güncelliğini korumaktadır. Bir önermeye yönelik epistemik standartları belirlemek ve bu standartlar doğrultusunda ilgili inançlarımızın epistemik derecelerini belirlemek için bir tanımın yapılması zorunlu görünmektedir. Doğrudan bir tanım yapmak zor gözükse de en azından bu derecelendirmenin hangi koşullarla yapılacağıının belirlenmesi bütün inançlarımızın daha sağlıklı bir şekilde kurulmasını sağlayacaktır. Geleneksel bilgi tanımı olarak ifade edilen “*gerekleştirilmiş doğru inanç*” ifadesi uzun bir süre kabul görmüştür. Ancak çağdaş epistemoloji olarak ifade edilen dönemde bu ifadenin bize bilgi tanımını vermediği ortaya çıkmış ve gerekçelendirmenin niteliğinin tartışılmasının yanında epistemik şans unsurunu engellemeye yönelik çok sayıda girişim de olmuştur. Analitik çözümleme yöntemi ile bir tanıma ulaşmaya çalışılan bu yeni dönem kullandığı yöntemlerle de geleneksel epistemolojiden ayrılmaktadır.

Çağdaş epistemoloji deyimi, kabaca, Gettier’in “Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi midir?” (1963) adlı iki buçuk sayfalık ünlü yazısından günümüze kadar geçen süreyi ifade etmektedir. Yarım asrı biraz geçkin bir süre zarfında İngilizce literatürde baş döndürücü bir gelişim yaşanmıştır. Sözgelimi, sadece Gettier’in yazısına yüz binin üzerinde atıf yapılması (ki bu Darwin’in *Türlerin Kökeni* adlı eserine yapılan atıflardan daha fazladır), bu akademik birikimin boyutunun kavranmasını mümkün kılan bir örnek olarak görülebilir. Hal böyle iken, çağdaş epistemolojiye ilişkin Türkçe literatür de ayrıca üzerinde durulmayı hak etmektedir.

Ne var ki, Türkçe çağdaş epistemoloji literatürü, İngilizce literatürden farklı olarak hem son derece yetersizdir hem de ciddi kavramsal belirsizliği haizdir. Bu bakımdan, *İngilizce-Türkçe Bir Çağdaş Epistemoloji Sözlüğü Denemesi* adlı tezimin, bu alandaki kavramsal belirsizliğe dair en azından ufak da olsa bir katkı sağlayacağını düşünüyorum. Daha da geliştirilmesi durumunda, bu çalışmanın,

çağdaş epistemoloji alanında Türkçe araştırma yapanların başvuracağı kaynak bir metin olması sağlanabilir. Nitekim felsefenin temel alanlarından birisi olan epistemoloji alanında Türkçe yayınlanan eserlerin toplamı ciddi bir yekûn oluşturmaktadır. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren çağdaş epistemoloji olarak adlandırılan döneme ilişkin çalışmalar daha da önemli görünmektedir. Ancak esasen İngilizce kaleme alınan çağdaş epistemoloji literatürünün gerek Türkçeye aktarılması gerekse de doğrudan Türkçe yazılması sırasında birtakım zorluklarla karşılaşmaktayız. Bunun yanı sıra, bu çalışmada epistemik kavramların daha önceki kullanımlarının da tespit edilmiş olması, epistemoloji alanında çalışanlar için önemli bir kolaylık sağlamaktadır.

Bu tezde öncelikli amacım, çağdaş epistemolojiye ilişkin İngilizce-Türkçe bir sözlük oluşturmaktır. Bu temel amaca bağlı olarak, çağdaş epistemolojiye ilişkin tüm sözcüklerin Türkçe karşılıklarını belirlemekten ziyade daha merkezi konuma sahip olan ve Türkçede farklı şekillerde ifade edilen kavramları, Türkçenin yaygınlık ve uygunluk gibi iki temel ölçütünü göz önünde bulundurmak suretiyle hatırlama ve söyleyiş kolaylığını da gözeterek ortak ve tek bir sözcükte birleştirmeyi hedefliyorum. Konunun zorluğunun farkında olduğumun bir belirtisi olarak da, tezimi nihaî bir sözlük önerisi olarak değil de bu yönde bir deneme olarak adlandırdım.

İngilizce-Türkçe Bir Çağdaş Epistemoloji Sözlüğü Denemesi başlıklı tezimi yazarken iki temel yönetime bağlı kalmaya özen gösterdim. Birincisi, çağdaş epistemolojinin merkezi konuma sahip temel kavramlarını belirlemeye çalıştım. Bunun için daha önceden mütalaa etmeye başladığım İngilizce metinleri ön planda tutarak, metinlerin karşılaştırmalı bir okumasını denedim.

İkincisi, tüm dillerde olduğu gibi Türkçede de kavram inşasının temel ölçütlerini belirlemek suretiyle kavram oluşması ya da oluşturulmasına ilişkin teorik araştırmada bulundum. Bunun ardı sıra, çağdaş epistemoloji sınırları dışına çıkmaksızın Türkçe yayınlanmış çalışmaların tamamını taramak suretiyle, daha önceden belirlediğim temel kavramların Türkçe karşılıklarını değerlendirdim ve

bunlar arasında, Türkçede kavram inşasının temel ölçütlerine bağlı olarak ortak kavramlar önerdim.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Gettier sonrası epistemolojide yaşanan gelişmeler sunulmaktadır. Çağdaş epistemolojinin tanımlanması, Gettier sorunu ve buna yönelik çözüm önerileri kısaca özetlenmiş ve çağdaş epistemolojideki yeni yaklaşımlar ele alınmıştır. İkinci bölümde çağdaş epistemoloji döneminin başından günümüze kadar yazılan bütün Türkçe epistemoloji metinleri kronolojik olarak incelenmiş ve bunlara yönelik bir değerlendirme yapılmıştır. Tezin üçüncü ve son bölümünde ise belirlenen temel epistemoloji kavramlarının açıklamaları ve sözlük önerisi yer almıştır. Bu sözlük çalışmasının mahiyet ve öneminden bahsedilmiş, sözlük oluşturma sürecinde dikkat edilecek ilke ve kurallar ifade edilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde bütün bu süreçte elde edilen veriler değerlendirilmiş ve bunlara ek olarak da bir sözlük önerisinde bulunulmuştur.

BÖLÜM 1: ÇAĞDAŞ EPİSTEMOLOJİ

1.1. Çağdaş Epistemoloji Nedir?

Bilginin tanımı meselesi, epistemolojinin ve dolayısıyla da felsefe tarihinin en önemli konularının başında gelmektedir. Her ne kadar son yıllarda birtakım itirazlar dile getirilmiş ise de çoğu felsefeci Platon'dan günümüze bu sorunun değişmemiş bir cevabının bulunduğunu iddia eder: *gerekçelendirilmiş doğru inanç*.¹ Elbette ki günümüze kadar geçen yüzyıllar boyunca bilginin literal anlamda “gerekçelendirilmiş doğru inanç” şeklinde tanımının yapıldığına inanmak gerçekçi bir tutum olmayacaktır. Bu uzun zaman diliminde pek çok felsefeci, düşünür, düşünce okulu ve akımı ortaya çıkmıştır. Bunlardan her birisinin bilgiyi kendi birikim ve bağlamları doğrultusunda tanımlamış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Ancak, bilgi tanımına yönelik çağdaş dönemdeki tartışmalar dikkate alındığında, Platon'dan tevarüs edilen söz konusu tanımın hala güncelliğini ve geçerliliğini koruduğunu iddia etmek de yanlış olmayacaktır. O halde, bu eski tartışmanın çağdaş izdüşümlerini doğru saptayabilmek için, her şeyden önce, **çağdaş epistemoloji** kavramını ve bu kavramın içeriğini açıklığa kavuşturmak gerekir.

Çağdaş epistemoloji, önemli ölçüde, yukarıdaki tanım içerisinde yer alan ve yirminci yüzyıl Anglo-Amerikan epistemolojisi içerisinde merkezi bir konumu haiz **gerekçelendirme** ya da **epistemik gerekçelendirme** etrafında cereyan eden tartışma ve yaklaşımları ifade eden bir kavramdır. Bu kavramı ciddi bir literatürü ihtiva eden geniş bir çalışma sahasına dönüştüren sürecin temelinde Gettier'in aşağıda ayrıntılı bir şekilde üzerinde duracağımız ünlü itirazı yer almaktadır. Bu anlamda çağdaş epistemoloji, geleneksel “gerekçelendirilmiş doğru inanç” tanımı içerisinde yer alan

¹ Söz konusu tanım Sokrates ile Theaitetus arasındaki diyalogda ortaya çıkmaktadır: Platon, *Theaitetus*, 201d-202c. Türkçesi için bkz., Platon, “Theaitetos”, *Diyaloglar* içinde, çev. Macit Gökberk, 6. bsk, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009, s. 527-528. Bu tanımın tarihsel geçerliliğine ilişkin bir takım çağdaş tepkilere gelince, örnek olarak şu çalışmalara bakılabilir: Maria Rosa Antognazza, “The Benefit To Philosophy Of The Study Of Its History”, *British Journal for the History of Philosophy* 23/1 (2015), s. 161-184, Julien Dutant, “The Legend Of The Justified True Belief Analysis”, *Philosophical Perspectives: Epistemology* 29 (2015), 95-145 ve Pierre Le Morvan, “Knowledge before Gettier”, *British Journal for the History of Philosophy* 25:6 (2017), s. 1216-1238.

gerekçelendirme bileşeninin bilgi için *zorunlu* ya da *yeterli* olup olmadığı sorusuna yönelik tartışmaları ifade eden bir saha olarak da tanımlanabilir.² Asıl önemli nokta, “gerekçelendirme” kavramının merkeze alındığı bu süreçten sonra tartışmanın ekseninin yoğunluklu olarak bilginin imkânı, edinim yöntemleri, bağlamı ve bağlayıcılığı gibi temel tartışmalardan bilgi kavramının çözümlenmesinin tartışılmaya başlanmasıdır. Nebi Mehdiyev klasik tanıma yönelik bir değerlendirme yaparak gerekçelendirme bileşeninin önemini şöyle ifade etmektedir:

“Gerekçelendirilmiş doğru inanç tanımı içerisinde ne **inanç** ne de **doğruluk** epistemik bir tabiatı haizdir. Daha kesin konuşmak gerekirse inanç psikolojinin, doğruluk ise metafiziğin konusudur. O halde, gerekçelendirilmiş doğru inanç tanımına epistemik bir görünüm kazandıran bileşen, sadece **gerekçelendirmedi**; diğer bir ifadeyle gerekçelendirme, belirli bir önermeyi bilgiye dönüştürmenin tek yoludur.”³

H. Y. Başdemir, geleneksel tanımda yer alan gerekçelendirme bileşenini *Theatetus* sorunu açısından **şans önleme koşulu** olarak ele almaktadır: “Bilgi, bilişsel başarı ile elde edilir ve şans eseri doğruluk, bize bilgiyi vermez.”⁴ Bu görüşe paralel bir yorum da Audi’nin ifadesiyle: “Yanlış bir inanç bilgi değildir. Şanslı bir tahmine dayanan inanç da doğru dahi olsa bilgi değildir.”⁵ Bu yorumlar çağdaş dönemde gerekçelendirmenin, inanç doğru olup gerekçelendirilmiş olsa dahi **şans unsurunu** engelleyemediği tartışmalarını doğurmuştur. Burada sayısız örnekler arasından seçtiğimiz Plantinga, Mehdiyev, Başdemir ve Audi’ye ait alıntılar, çağdaş epistemolojideki tartışmaları anlamının yolunun **Gettier sorununun** açıklığa kavuşturulmasından geçtiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Çağdaş epistemolojinin tematik tabiatına ilişkin bu tespit, ardı sıra onun zamansal sınırlarını belirlememizi de mümkün kılmaktadır. Bu tartışmaların odağında Gettier’in ünlü itirazı bulunduğu göre, söz konusu itirazın içinde yer aldığı yazısının yayınlanma tarihini (1963) çağdaş epistemolojinin ortaya çıkış tarihi

² Alvin Plantinga, “Justification in the 20th Century”, *Philosophy and Phenomenological Research* 50 (1990), s. 45.

³ Nebi Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019, s. 17-18.

⁴ Hasan Yücel Başdemir, *Epistemoloji Temel Metinler*, ed: Hasan Yücel Başdemir, Hititkitap Yayınevi, Ankara 2011, s. 8.

⁵ Robert Audi, *Epistemoloji Bilgi Teorisine Çağdaş Bir Giriş*, çev: Melis Tuncel, Nobel Yayınları, Ankara 2018, s. 246.

olarak kabul edebiliriz. Özetle, **çağdaş epistemoloji**, 1963'ten bu yana **gerekçelendirme** kavramı ve buna bağlı olarak geliştirilen farklı bilgi anlayışlarını ihtiva eden bir çalışma sahasıdır. O halde, gerekçelendirmeye ilişkin tartışmalara girmeden önce **Gettier sorunu** üzerinde durmakta yarar vardır.

1.2. Gettier Sorunu

Edmund Gettier'in 1963 yılında yayınladığı "Is Justified True Belief Knowledge?" (Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi Midir?) başlıklı yazısının epistemolojide yeni bir dönemi başlattığını söylemiştik. Söz konusu yazının önemini John Turri şöyle ifade etmektedir:

*"Gettier'in yazısı yayınladığı tarihten bu yana cevaplanmaya değer görüldü. Literatürde söz konusu yazının tartışılma ya da referans gösterilme sayısını dikkate alır ve bunu yazıdaki -yaklaşık 930- kelime sayısına bölerseniz, elde edilen atıf sayısını şimdiye kadar yayınlanmış herhangi bir felsefe yazısından çok daha fazla atıf yapıldığını ortaya koyarsınız. Eğer bir yayının etkisini ölçmek için 'kelime başına atıf formülü' olarak bu yöntemi kullanırsak, Gettier makalesinin tüm zamanların en büyük felsefi yazısı olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz."*⁶

Turri'nin bu tespiti, tartışmalara sebep olan ilgili yazının yarattığı etkiyi ortaya koyan önemli bir veri sunmaktadır.

Gettier'in yazısı, geleneksel bilgi görüşü olan "gerekçelendirilmiş doğru inanç" şeklindeki tanımı çözümlemiş ve bu tanımın bilgi için, bir önermenin doğru olması ve gerekçelendirilmiş olması durumunda bile **şans unsurunu** engelleyemediğini ortaya koymuştur. Murat Baç bu çalışmayı şöyle değerlendirir: "Edmund Gettier'in sunduğu argüman, bilginin üç kavramsal bileşeni veya koşulu sağlansa bile bilginin oluşamayabileceğini gösterme amacı taşır."⁷ Bu değerlendirmenin devamında Baç şu tespitte bulunur:

⁶ Stephen Hetherington, *The Key Thinkers Epistemology*, Bloomsbury Academic, Londra 2019, ss. 263-264.

⁷ Murat Baç, *Epistemoloji*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2011, s. 179.

*“Felsefeciler çağlar boyunca ‘bilgi’ kavramının ‘gerekçelendirilmiş doğru inanç’ olarak tanımlanabileceği yönünde bir kaniya sahip olmuşlardır. Ancak eğer bazı **zihinsel durumlar** gerekçelendirilmiş doğru inanç olmalarına karşın ‘bilgi’ niteliği kazanmıyorsa, o zaman geleneksel tanımın evrensel olarak doğru olduğunu savlayamayız.”⁸*

Burada belirtilen durumlar, Gettier’in örneklerinde ortaya koyulan durumlardır. Gettier bu yazısında sözü edilen sorunu iki örnekle açığa kavuşturur. Bu örnekler özetle şu şekildedir:

Örnek 1:

Smith ve Jones isimli iki kişi sadece bir kişinin alınacağı bir işe başvururlar. Smith Jones’un işe alınacağıyla ilgili gerekçelendirdiği bir inanca sahiptir. Bunu şu önermeyle dile getirir:

- a- Jones, işe alınacak kişidir ve Jones’un cebinde on adet madeni para vardır.
- Smith’in Jones’un işe alınacağıyla ilgili inancına olan gerekçesi ise şirket yöneticisinin ona Jones’un işe alınacağını söylemesidir. Smith, Jones’un cebindeki on adet madeni parayı sayarken gördüğünden şu ikinci önermeyi kurar:
- b- İşe alınacak olan kişinin cebinde on adet madeni para vardır.

Bu sürecin sonunda işe alınan kişi Jones değil Smith oluyor ve Smith cebinde on adet madeni para olduğunu fark ediyor. Smith daha önce bunu bilmemektedir. Bu durumda a önermesi yanlış olsa dahi ikinci önerme olan b önermesi doğru çıkmıştır. Bu durumu geleneksel bilgi tanımına uyarladığımızda ikinci önerme doğrudur ve Smith buna inanmaktadır. Smith ikinci önermenin doğruluğunu aynı zamanda gerekçelendirmiştir de. Ancak Smith’in b önermesinin doğru olduğunu bilmediği açıktır. Çünkü Smith Jones’un işe alınacağını gerekçelendirmiş ve onun cebindeki parayı görerek söz konusu önermeyi kurmuştur. İşe alınan kişinin kendisi olması ve kendisinin cebinde tesadüfen on adet madeni paranın olması, b önermesiyle uyuşmasından dolayı doğrudur.

Örnek 2:

Smith, Jones’un bir Ford’u olduğuna inanmaktadır. Buna inanmanın gerekçesi olarak da Jones’un geçmişte her zaman bir arabasının olması ve bu arabanın daima Ford

⁸ Murat Baç, *a.g.e.*, s. 179.

olması ve yine Smith'in, Jones'u Ford kullanırken görmesi gibi durumlar birer kanıt sayılabilir. Smith tüm bunlara dayanarak şu önermeyi kurar:

q-Jones'un bir Ford'u vardır.

Öte yandan Smith'in nerede olduğunu tam olarak bilmediği Brown isimli bir arkadaşı vardır. Smith tamamen gelişi güzel bir şekilde üç yer ismi seçerek şu önermeleri kurar:

a- Ya Jones'un bir Ford'u vardır ya da Brown Boston'dadır.

b- Ya Jones'un bir Ford'u vardır ya da Brown Barcelona'dadır.

c- Ya Jones'un bir Ford'u vardır ya da Brown Brest-Litovsk'dedir.

Bu üç önerme Smith'in Jones'un bir Ford'u olduğuna inanmasına dayanmaktadır. Bu üç önermeye olan inanç daha önce belirttiğimiz nedenlerden dolayı gerekçelendirilmiş sayılmaktadır.

Ancak başka bir koşulun olduğunu varsayalım: Jones'un bir Ford'u yoktur ve şu an kullandığı araç kiralıktır. Yine ikinci bir varsayımla Smith'in bilgisi dışında ve tamamen tesadüfi bir şekilde Brown Barcelona'dadır. Bu durumda b önermesinin ikinci kısmı Smith'in bilgisi dışında ve tamamen şans eseri doğru çıksa da bu önerme bilgi değeri taşımamaktadır. Gettier'in amacı geleneksel tanımında yer alan ve her üç bileşenin koşullarını sağlayan bir önermenin bilgi olmadığını ortaya koymaktır.⁹

Gettier'in makalesini ele aldığımızda metin Platon, Chisholm ve Alfred Ayer'in bilgi tanımını önermeler üzerinden verir. Daha sonra bu önermelerin özellikle gerekçelendirme kısmının yetersizliğini ortaya koymaya girişir. Bu girişimi kanıtlamak için iki örnek kurgulayan Gettier, günümüze kadar süren ve halen devam etmekte olan tartışmaları başlatmıştır. Söz konusu örnekleri değerlendiren Robert K. Shope, Gettier'e dair şu tespitlerde bulunur:

“Gettier, bu örnekler için hiçbir tanı sunmadı ve gelecekte kurmaya hazırlandığı benzer türden örnekler için de hiçbir formül geliştirmede. Ancak diğer filozoflar, Gettier'in örneklerine önemli derecede benzer ek örnekler sunmaya devam ederken; bu örnekler ‘Gettier türü örnekler’ teknik etiketiyle kullanılmaya başlandı.”¹⁰

⁹ Edmund L. Gettier, “Is Justified True Belief Knowledge?”, *Analysis*, Sayı:23/6, 1963, ss. 121-123.

¹⁰ Robert K. Shope, “Conditions And Analyses Of Knowing”, *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, Oxford University Press, Chicago 2002, s. 30.

Bu tespitlerden sonra Shope hem bir tanımlama yapmış hem de bu durumu Lehrer'e ait bir örnekle destekleyerek sunmuştur.

Shope, ilgili çalışmasının devamında 'Gettier türü örnekler' olarak adlandırdığı örneklerin de ciddi bir tartışma yarattığını vurgulamaktadır. Hangi örneklerin bu kategoriye alınacağı tartışması, verilen ilgili örneklerin doğru inanç kısmını gerekçelendirmek için kullandıkları **delillerle**, gerekçelendirme kısmı arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Shope'un ifadesiyle dile getirecek olursak:

“‘Gettier türü örnek’ etiketinin kapsamı üzerine anlaşmazlık olagelmıştır. Bazıları standart analizin üç koşulunun karşılanmasının S'nin h'yi bilmesi için yeterli olmadığı her örneği kapsayacak şekilde alır. Diğerleri, ki ben de dâhilim bunlara (1983), Gettier'in daha özel bir karşı-örnek çeşidine dikkat çektiğini düşünür ve standart analizin başka türden karşı örneklerle de karşı karşıya kalabileceğini kabul eder.”¹¹

Bu örneklerin getirdiği yorum farklılığının bir katkısı da Gettier sonrası dönemde bilgi tanımına ve gerekçelendirmenin güçlendirilmesine yönelik geliştirilen örneklerde farklı alternatifler sunma imkânı sağlamasıdır.

1.3. Gettier'den Sonra

Gettier, yukarıda bahsedilen çalışmalarla epistemolojide en fazla tartışılan isim olmakla birlikte bilginin ne olduğuna dair bir tanımda bulunmamıştır. O, sadece geleneksel tanımın yetersizliğini ortaya koymakla yetinmiştir. Gettier'in buradaki iki temel iddiasından ilki; gerekçelendirilmiş fakat yanlış olan bir inancın mümkün olduğunu ortaya koymaktır. İkinci amacı ise, kurulan önermenin **dedüktif kapanma** özelliğini kullanarak özne tarafından gerekçelendirilen p önermesinden mantıksal olarak q önermesinin çıkarılabildiğini ve dolayısıyla q önermesinin de gerekçelendirilmiş olduğunu ortaya koymaktır. Özetle ifade edecek olursak, gerekçelendirmenin aktarılması sonucu birinci önermenin gerekçeleri ikinci önerme için de geçerlidir.

¹¹ Robert K. Shope, *a.g.m.*, s. 31.

Gettier bu örneklerle gerekçelendirme, doğruluk ve inanç koşulları sağlansa bile, bunların bir aradalığının bilgi olmaya yetmediğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle Gettier, geleneksel tanımın **epistemik şansı** engelleyemediğini savunmaktadır.

1.3.1. Gettier'e Yönelik İtirazlar

Geleneksel bilgi tanımında yer alan bilginin üç bileşeni, özellikle Gettier'in makalesiyle birlikte kavramsal bir çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Bu durum Baç'ın ifadesiyle şu sonucu doğurmuştur: “*Çağdaş epistemolojinin temel ilgi odağı, tarihte genel olarak görülenden farklı olarak, bilginin çözümsel tanımının verilmesi ve kavramsal unsurların açıklanması olmuştur.*”¹² Geleneksel tanıma göre, eğer **zihinsel bir durum** ‘gerekçelendirilmiş doğru inanç’ ise o durum ‘bilgi’dir. Tersine bir ifadeyle, eğer zihinsel bir durum ‘bilgi’ ise o durum ‘gerekçelendirilmiş doğru inanç’tır. Kurguladığı örneklerle gerekçelendirilen bir inancın yanlış çıkabileceğini gösteren Gettier, bu çalışmasıyla aynı zamanda **gerekçelendirme** bileşeninin **doğrulukla** olan ilişkisini de net bir şekilde koparmıştır. Buradan yola çıkarak şu sonuca varılabilir: Bir önerme yanlış olsa dahi iyi gerekçelere sahip olabilir. Farklı bir şekilde dile getirecek olursak, iyi bir şekilde gerekçelendirilen bir önerme yanlış çıkabilir.

Gettier'in çalışmasını incelediğimizde söz konusu bilgi analizinin temel mantığının geleneksel tanımda yer alan üç bileşenin bilgi tanımı için **gerek ve yeter koşullarını** sağlayıp sağlamadığı üzerine kurgulandığını görmekteyiz. Burada gerek ve yeter koşullarını ayrıca tartışmaya açmayacağız. Ancak bu koşulları bilgi tanımı açısından bir cümleyle ifade etmek gerekirse; **gerek koşulu**, bilgi için bileşenlerinin zaruretini vurgularken; **yeter koşulu**, bu bileşenlerin bir aradalığının bilgi tanımını vermesini ve **epistemik şans** durumunu engellemesini ifade etmektedir.

Gettier, ilgili çalışmasının başında çeşitli örneklerle verdiği klasik bilgi tanımındaki üç bileşenin varlığının gerekli olduğunu kabul etmektedir. Onun asıl üzerinde durduğu nokta bu bileşenlerin bilgi tanımı için yeterli olup olmadığıdır.

¹² Murat Baç, “Epistemoloji”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 29.

Kurguladığı örneklerle söz konusu yeterliliği sınyayan Gettier, **epistemik şansın** engellenemediğini ispatlamaktadır. Başka bir ifadeyle Gettier, bu bileşenlerin, gerekçelendirilen doğru bir inanca öznenin **bilişsel erişiminin** olmadığı veya gerekçelendirilen yanlış bir inançtan tesadüfen doğru bir önermenin çıkması durumlarının engellenemediğini ortaya koymaktadır. Klasik tanıma yönelik bir değerlendirmede bulunacak olursak, bilgiyi oluşturan bu üç bileşenin zarureti açıkça ortadadır. Ancak, bu tanımın diğere bir koşul olan yeterliliği sağlamakta başarısız olduğu görülmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Gettier sadece bu yetersizliği ortaya çıkarmıştır. Bu hususu R. Audi şu şekilde yorumlamaktadır:

*“Önermesel bilginin çok tözsel veya **asli (substantive)** üç katmanlı zorunlu koşuluna sahibiz gibi görünüyor: öyle görünüyor ki, **bilgi hiç olmazsa gerekçelendirilmiş doğru inançtır** -biz bir şeyi ancak ona inanırsak biliriz, o doğrudur ve onunla ilgili inancımız gerekçelendirilmiştir. Yine de analiz edilen şeyin doğasının sağlam bir açıklamasını veren doğru, aydınlatıcı bir analiz aynı zamanda yeterli koşulları da temin etmelidir. ‘Bir şeyi ancak ona gerekçelendirilmiş bir biçimde ve doğru olarak inanıyorsam bilirim’ ifadesi doğru olabilirken; ‘bir şeye gerekçelendirilmiş bir biçimde ve doğru olarak inanıyorsam o şeyi bilirim’ ifadesi yanlış olabilir. Eğer gerekçelendirilmiş doğru bir inancımız varsa, biz(her zaman) bilgiye sahip oluruz görünüşe göre yanlıştır.”¹³*

Gettier’in bu iddiası kimi felsefeciler tarafından desteklenirken kimileri tarafından da çeşitli eleştirilere ve itirazlara maruz kalmıştır. Gettier’e yönelik itirazlar genellikle kurguladığı örnekler üzerinden gelişmiştir. Bunun sebebi Gettier’in bu örneklerle klasik tanıma dair bir çözümleme yapmış olması ve sorunun çözümüne dair yeni bir öneride bulunmamış olmasıdır. Kimi epistemologlar da **Gettier karşıtı örnekler** geliştirerek farklı itiraz yöntemleri kullanmışlardır. Murat Baç, bu karşı çıkışları sınıflayarak üç başlıkta sunmuştur¹⁴. Söz konusu sınıflandırmayı işlevsel gördüğümünden itirazları Baç’ın yaptığı ayrıma göre sunacağım. Ayrıca bunlara ek olarak daha sonra ele alacağım gerekçelendirme teorileri isimli bölümde alternatif

¹³ Robert Audi, *Epistemoloji Bilgi Teorisine Çağdaş Bir Giriş*, s. 247.

¹⁴ Murat Baç, *Epistemoloji*, ss. 174-195.

yaklaşımlar başlığıyla da kimi itirazları sunacağım. Burada ele alacağım itirazlar klasik tanımı kurtarmaya yönelik olan çalışmalardır.

1.3.1.1. Yanlış Öncülleri Engelleme

Gettier sorununu çözmek için yapılan itirazlardan biri, kurgulanan örneklerdeki yanlış öncüllerden gerekçelendirmenin aktarılması ve gerekçelendirilen yanlış bir inançtan tesadüfen doğru bir inancın çıktığı itirazıdır. Bu itiraza göre ele alınan önermelerdeki öznelerin gerekçelendirilmiş doğru inançlarının söz konusu olduğu durumlar aslında yanlış bir öncüle dayanmaktadırlar. Bu yanlış öncül durumu ise bizim **epistemik şans** olarak adlandırdığımız ve tesadüfen iyi bir şekilde gerekçelendirilen -doğruluğuna o anda vakıf olmadığımız- önermelerden kaynaklanmaktadır. Murat Baç bu duruma karşı çıkarak, *“Bir öznenin gerekçelendirilmiş doğru inancının bilgiye dönüşmesi için, öznenin o inancının herhangi bir yanlış önermeye dayanmaması gerekir”*¹⁵ yorumunda bulunmaktadır. **Gettier örneklerini** incelediğimizde birinci örnekteki gerekçelendirilen a önermesi ile ikinci örnekteki b önermesinin gerekçelendirilen birinci kısmı yanlış bir inanca dayanmaktadır. Dolayısıyla, yanlış bir inançla oluşturulan öncüllerden çıkarılan başka bir önermenin de bilgi değeri taşıması zor gözükmemektedir.

Bu çözüm önerisine karşı yanlış öncüllerin olmadığı örneklerde de söz konusu **epistemik şansın** engellenemediğini gösteren karşı örnekler geliştirilmiştir. Bunlardan en dikkat çeken iki örneği kısaca özetleyip çözüm önerisinin zayıflığını göstereceğiz. İlk olarak Goldman tarafından geliştirilen ve *tahıl ambarı* olarak bilinen örneği özetle şöyle sunabiliriz:

Henry, şehir dışında bir bölgede arabasıyla giderken yol kenarında birçok tahıl ambarı görür. Bu ambarlar onun daha önce gördüğü diğer ambarlar gibi görünmekte ve Henry'nin görme duyusuyla ilgili herhangi bir problemi bulunmamaktadır. Doğal olarak Henry gördüğü şeylerin bir ambar olduğuna inanmakta ve bu inancını gerekçelendirmiş görünmektedir. Ancak Henry, yoldan bakıldığında gerçek gibi görünen bu ambarların bir film seti için buraya konulduğunu

¹⁵ Murat Baç, *a.g.m.*, s. 183.

ve kartondan yapılmış maketler olduğunu bilmemektedir. Daha sonra bu ambarlardan birisinin önünde durur ve bir ambarın önünde durduğu inancını dile getirir. Tesadüfi bir şekilde önünde durduğu ambar gerçek bir ambardır. Ancak Henry daha önce gördüğü ambarların maket olduğunu bilmediğinden söz konusu inancını gerekçelendirmiş olsa bile bu inancın doğru çıkması tamamen şans eseri olmuştur.¹⁶

İkinci örnek olarak da birçok farklı kurgusu bulunan ancak mantıksal olarak benzer bir yapıya sahip olan ve literatürde *bahçedeki koyun* olarak bilinen örneği özetleyebiliriz: “Roddy isimli çiftçi, bir gün yakınında bulunduğu bir araziye bakmaktadır. Bu esnada arazide açık bir şekilde koyun gibi görünen bir şey görür. Daha sonra, ‘arazide bir koyun var’ inancını oluşturur. Bu inanç doğrudur. Roddy’nin baktığı arazide bir koyun bulunmaktadır ancak Roddy’nin gördüğü şey ona koyun gibi gözükken bir köpektir. Bu inancını doğru kılan şey ise gördüğü köpeğin hemen arkasında duran ama Roddy’nin köpekten dolayı göremediği bir koyundur.”¹⁷

Bu örnekleri okumadan önce söz konusu karşı çıkış çok temel bir itiraz gibi görünebilir. Ancak her iki örneğin ortaya koyduğu gibi, **Gettier tarzı örneklerde**, yanlış öncüllerden kaynaklanmayan koşullarda da **epistemik şans** durumlarının engellenemediğini görmekteyiz. Ayrıca her iki örnekte de epistemik fail olan öznelere kendi inançlarını doğru veya yanlış diye ayırabilecek bir şansa sahip olamadıklarından bilgi için gerekli olan bilişsel sorumluluk koşulunu da karşılayamamaktadırlar. Bu itirazı değerlendirdiğimizde **Gettier tarzı sorunların** çözümü için bu karşı çıkışın yeterli olmadığını kolaylıkla söyleyebiliriz.

Klasik tanımı korumaya yönelik olan bu itiraz aynı zamanda üçlü bilgi tanımına yeni bir koşul da getirmektedir. Bu karşı çıkış aşağıda bahsedeceğimiz başlıklardan birisi olan “Dördüncü Bir Koşulun Tanıma Eklenmesi” durumunu yaratmaktadır. Bu itiraza göre geleneksel tanımda gerekçelendirmeye atfedilen epistemik şans engelleme durumu özetlediğimiz son iki örnekte de görüldüğü gibi

¹⁶ Alvin Goldman, “Discrimination and Perceptual Knowledge”, *The Journal of Philosophy*, Sayı.73, 1976, ss. 771-791.

¹⁷ Duncan Pritchard, *Epistemology*, Palgrave Macmillan, New York 2016, s. 7.

yanlış öncüller engellendiğinde bile söz konusu durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle **Gettier sorununu** çözmek için yeni arayışlar devam etmiştir.

1.3.1.2. Nedensel İlişki Koşulu

Gettier örneklerine yapılan eleştirileri ele aldığımızda karşılaşacağımız temel itirazlardan biri de önerme ile öncülleri arasında **nedensel bir ilişkinin** olmamasına yönelik itirazdır. Bu itiraz mantığına göre bizim herhangi bir durumu bilgi olarak kabul edebilmemiz için, sahip olduğumuz inanç ile o inancımızı doğru kılan gerekçeleri arasında nedensel bir bağlantının olması koşuludur. Yani gerekçelendirme bileşeni aracılığıyla özne, sahip olduğu inancı doğru hale getirmek için birtakım kanıtlara ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, ben bir binanın karşısında durup o binaya baktığımda ve zihnimde ‘Karşımda bir bina var’ inancını oluşturduğumda bu inancımın bilgiye dönüşmesi için karşımda gerçekten bir bina bulunmalıdır. Bu binanın olgusal olarak varlığı ise inancımın gerçek nedeni olmalıdır. Bu görüşe göre, söz konusu kanıtlar nedensel bir ilişkiyle elde edilebilmektedir. Murat Baç bu durumun olgusal bir yaklaşım olduğunu vurguladığı yorumunda şu ifadeyi dile getirmektedir: *“İnancımın nedeni, o inancın oluşmasına kaynak oluşturan bir olgudur. Nedensel ilişki şartını öne süren felsefeciler, bilginin oluşması için, ele alınan bir Ö önermesinin (veya inancının) nedeninin Ö olgusu olması gerektiğini savlarlar.”*¹⁸ Buradan hareketle şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz: **Nedensel ilişki yaklaşımına** göre gerekçelendirme bileşeni sayesinde söz konusu inancımızın doğru olmasını sağlayan **kanıtlar**, inancımızın doğru olması halinde bize bilgiyi vermektedir. Gerekçelendirmenin buradaki rolünü F. S. M. Öztürk şöyle ifade etmektedir: *“Bilgisel gerekçelendirme, öznenin epistemik görev ve sorumlulukları gereği inancı için uygun gerekçeler, iyi nedenler bulması sürecidir.”*¹⁹ Bu yorumdan da çıkarılacağı üzere bir inancın epistemik olarak asıl işlenme aşaması, gerekçelendirme bileşeninin ‘**uygun gerekçeler, iyi nedenler**’ bulma sürecidir.

¹⁸ Murat Baç, *Epistemoloji*, s. 184.

¹⁹ Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “Gettier Problemi, Dışsalıcı Çözümler ve Yanılmazcılık”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, s. 81.

Gettier sorununun çözümü için **nedensel ilişki koşulunu** savunanların önde gelen temsilcilerinden biri de Goldman'dır. **Gettier örneklerini** ele alan Goldman örneklere yönelik şu değerlendirmeleri yapar: Smith'in gerekçeli bir şekilde inandığı Jones'un Ford marka bir arabasının olması ile Brown'un Barcelona'da bulunması arasında herhangi bir **nedensel ilişki** bulunmamaktadır. Smith'in inancı Jones'un bir Ford'u olduğuna yöneliktir. Brown'un tesadüfi bir şekilde Barcelona'da bulunması ile Smith'in Ford marka bir arabaya sahip oluşu inancı arasında nedensel bağın yokluğu Goldman açısından Smith'in bilgi sahibi olmamasının nedenidir. Goldman, Gettier örneklerini ele alarak çözümledikten sonra q önermesinin b önermesini gerektirdiğini kabul etmektedir ve söz konusu çalışmasının devamında şu tespitite bulunmaktadır:

*“Dikkat edilirse b'yi doğru yapan şey Brown'un Barcelona'da bulunuyor olmasıdır fakat bu durumun Smith'in b inancına sahip olmasına hiçbir katkısı yoktur. Yani Brown'un Barcelona'da olması olgusu ile Smith'in b'ye inanıyor olması olgusu arasında hiçbir sebebe dayalı (causal) ilişki yoktur.”*²⁰

Bu çıkarımı yaptıktan sonra Goldman sorunun çözümüne yönelik bir öneride bulunmaktadır. Goldman'a göre:

*“Bu örnekte gözden kaçan bir şey vardır: p'yi doğru yapan olgu ile (veya sadece “p'nin doğru olduğu olgusu ile”) Smith'in p olduğu inancı arasında sebebe dayalı bir ilişki yoktur. Benim önerim, geleneksel çözümlmeye böyle bir sebebe dayalı ilişki koşulunu ilave etmektir.”*²¹

Goldman **sebebe dayalı ilişkiyi** savunurken söz konusu inancın olguya dayanmasına vurgu yapmaz. Onun asıl dikkat çektiği olguyla inanç arasındaki nedenselliğe dayalı bağıdır.

Goldman, **nedensel ilişki koşuluna** dayalı bu bağı savunurken genel anlamda olgusal ve **empirik** durumlara vurgu yapmaktadır. Ona göre bu tarz durumlar tamamen hafızaya dayalı veya algısal durumlardır. Bu durumların çıkarımsal olması mümkün değildir. Hafıza ve algılamayla ilgili ortaya çıkabilecek bozuklukları fark eden Goldman, bu tezini '**uygun bir nedene dayanma**' şeklinde değiştirmiştir.

²⁰ Alvin I. Goldman, “Bilgide Sebebe Dayanma Koşulu”, *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, s. 60.

²¹ Alvin I. Goldman, *a.g.m.*, s. 61.

Zihinsel bir bozukluk, bir ilaç veya hastalıktan kaynaklanan yanlış inanç durumlarının önüne geçmeye çalışan Goldman tezini tekrardan formüle ederek bir anlamda da yeni bir bilgi tanımı yapmıştır.

Goldman önermesel bilgiye dair tartışma yaratan çözümlemesini şöyle formüle etmiştir:

*“S, p’yi yalnızca ve yalnızca
p olgusu, S’nin p’ye inanmasıyla ‘uygun’ bir şekilde sebebe dayalı olarak
ilişkilendirilmişse bilir.”*²²

Bu tanımıyla Goldman, hem klasik bilgi tanımını reddetmiş hem de çağdaş epistemoloji tartışmalarının anahtar kavramı olan **gerekçelendirmeyi** yok saymıştır.

Bunun paralelinde F. S. M. Öztürk gerekçelendirme bileşeni ile inancın bilgi oluşu arasındaki nedensel bağı açıkladığı çalışmasında gerekçelendirmenin zorunluluğunu şöyle ifade etmektedir: *“Gerekçelendirmenin varlığı, öznenin, bir iyi nedene sahip olmasının yanında, bu nedenin ö’nün doğruluğunu garanti ettiğini görmesine, yani nedeni ile inancı arasındaki mantıksal veya nedensel bağıntıyı fark etmesine de bağlıdır.”*²³ Goldman oluşturduğu bilgi tanımına **‘uygun nedene dayanma’** bileşenini ekleyerek gerekçelendirmenin görevini buraya aktarmıştır.

Bu yaklaşıma yönelik temel itirazlardan biri tanımdaki **‘uygun bir nedene dayanma’** kavramındaki belirsizliktir. Bu uygun nedenin ne olacağı ve tespitinin nasıl olacağına yönelik kuramsal belirsizlikler bu tanımın çeşitli sorunlara sebep olacağı tartışmalarını doğurmuştur.

Bu itirazların cevabı yine Goldman’ın söz konusu çalışmasında **‘uygun nedenlerin** ne olacağına dair açıklamasında bulunmaktadır. Goldman’a göre *“Sebebe dayalı ‘uygun’ bilgi üretme süreçleri şunları içine alır: “(1) Algı, (2) hafıza, (3) bir sebep zinciri ki bu her biri teminat altına alınmış çıkarımlar yoluyla doğru bir şekilde yeniden oluşturulmuş, ... (4) (1), (2) ve (3) ’ün bileşimi[dir]”*²⁴ şeklindeki bir yaklaşım ilgili problemi çözmek için güçlü bir alternatiftir. Goldman son olarak inanç ile inanılan arasındaki ayrımın zor olduğu durumların olabileceği veya öznenin kendi zihinsel durumu üzerine nasıl yargılarda bulunabileceğine dair itirazların

²² Alvin I. Goldman, *a.g.m.*, s. 77.

²³ F. S. M. Öztürk, “Gettier Problemi, Dışsalıcı Çözümler ve Yanılamazcılık”, s. 80.

²⁴ Alvin I. Goldman, *a.g.m.*, s. 77-78.

olabileceğine yönelik eleştirileri ele almaktadır. Söz konusu tartışmaların felsefenin genel problemi olduğunu, yukarıda bahsettiğimiz ‘zihinsel bozukluk’ gibi ‘sınırlayıcı’ veya ‘bozuk’ durumların çözümünü bulmak gibi bir iddiası olmadığını açıklamaktadır. Goldman inanç ile bilgi arasındaki nedenselliğe dayalı bağın zorunluluğu bize bilgiyi verir iddiasını savunmaktadır.

Goldman’a yönelik itirazlardan biri de Baç’ın kurguladığı şu örnek üzerinden ele alınabilir:

“Diyelim ki gece yolda yürüyen yaşlı bir adam kalp krizi geçirerek ölür ve bedeni sokağın ortasında kalır. Yoldan geçen bir akıl hastası ölü adamın yanına gider ve kalbine bir bıçak saplar. Kalbinde bir bıçak saplı şekilde yatan bu yaşlı adamı gören herkes elbette ‘Yolda yatan bu yaşlı adam ölmüştür’ inancına sahip olacaktır. Bu doğru inancın bilgi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak eğer Goldman’ın tanımını uygularsak, ‘Yolda yatan bu adam ölmüştür’ inancı, ölümün asıl nedeni olan kalp krizinden kaynaklanmadığı için, bilgi niteliği kazanmayacaktır.”²⁵

Bu yorumun devamında Baç, bu örnekte bahsedilen benzer durumların Goldman’ın bilgi tanımını ve **Gettier sorununa** getirmiş olduğu çözüm önerisi argümanını zayıflattığını iddia etmektedir.

Goldman’ın bu tanımıyla çelişen bir durum da yine Goldman tarafından kurgulanmıştır. Yukarıda tahıl ambarı örneği olarak sunduğumuz örnekte Henry’nin gerekçeli bir şekilde sahip olduğu inanç olan ‘bu bir tahıl ambarıdır’ inancı bu tanıma göre **bilgi** olmalıdır. Çünkü Henry görsel algılama yoluyla söz konusu olguyu görmüş ve hafızasındaki tahıl ambarlarıyla karşılaştırıp bunun bir tahıl ambarı olduğuna inanmıştır. Önünde durduğu ambar tesadüfi bir şekilde gerçek bir tahıl ambarıdır ancak daha öncede bahsettiğimiz gibi eğer Henry maket olan ambarlardan birinin önünde dursaydı yine aynı iddiada bulunacaktı. Dolayısıyla tesadüfi bir şekilde doğru çıkan bu inancın kolaylıkla yanlış olması da mümkündür.

Goldman daha sonra bu teorisinde birtakım değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler sonucunda **güvenilir süreçler yaklaşımını** geliştiren Goldman, bir anlamda bilginin geleneksel tanımında **inanç** ve **doğruluk** koşullarını kabul edip

²⁵ Murat Baç, *Epistemoloji*, s. 185.

gerekçelendirme yerine de **güvenilir süreçler yaklaşımını** geliştirmiştir. Goldman, “*Bir inancın bilgi sayılabilmesi için bu inancın genel olarak güvenilir bir süreç tarafından meydana getirilmesi gereklidir*”²⁶ diyerek ilgili yaklaşımını sürdürmüştür. Ancak bu yaklaşım tek başına bilgi tanımını vermeye yeterli olmayıp Goldman tarafından dördüncü bir koşul eklenerek tamamlanmaya çalışılmıştır. Goldman’a göre bütün bunların sonucunda bizim nihai olarak bir bilgi tanımı yapabilmemiz için “**alternatif bir durum olmamalıdır**” koşulu da bilgi tanımına eklenmelidir. Goldman ancak bu koşulla **Gettier tarzı durumların** üstesinden gelebileceğimizi iddia etmektedir. Dördüncü bir koşulun tanıma eklenmesi Goldman dışındaki kimi epistemologlar tarafından da önerilmiştir. Söz konusu önerilerin bir kısmı aşağıda verilmiştir.

1.3.1.3. Dördüncü Bir Koşulun Tanıma Eklenmesi

Gettier örneklerinin yarattığı epistemik problemleri aşmak için geliştirilen bir diğer çözüm önerisi ise geleneksel tanımda yer alan üç bileşenin korunup, bunların desteklenmesi için tanıma dördüncü bir yeni koşulun eklenmesidir. Gettier sorununu ele alırken Gettier’in, geleneksel tanımı iki açıdan değerlendirdiğinden bahsetmiştik: Gerek ve yeter koşulları. Geleneksel bilgi tanımı için mevcut üç bileşenin zarureti genel anlamda kabul edilirken Gettier ile birlikte çağdaş epistemoloji tartışmalarının merkezinde yer alan yeterlilik koşulunun bu tanıma, dördüncü bir bileşenin ilave edilmesiyle karşılanacağı öne sürülmüştür. Bu çözüm önerisini savunanlar, bu yolla geleneksel tanımın korunacağını ve aynı zamanda **Gettier türü sorunların** engelleneceğini iddia etmişlerdir.

Keith Lehrer ve Thomas Paxson ilgili problemi yukarıda bahsedilen çözüm yöntemi ile aşmak için ortak bir çalışma yapmıştır. Lehrer ve Paxson bu çalışmaya, gerekçelendirilmiş doğru inanç tanımı üzerinden **temel bilgi** ve **temel olmayan bilgi** şeklinde bir ayrım ile başlamıştır. Onlara göre:

*“Eğer bir kişi, bir ifadenin doğruluğunu inancına gerekçe sağlayan başka ifadeler olmaksızın biliyorsa kişinin bu bilgisine **temel bilgi** denir. Temel bilgi*

²⁶ Alvin, I. Goldman, *Epistemology and Cognition*, Harvard University Press, Londra 1986, s. 51.

*tam anlamıyla gerekçelendirilmiş doğru inançtır. Diğer taraftan eğer bir kişi, bir ifadenin doğruluğunu inancına gerekçe sağlayan diğer bazı ifadelerin varlığından dolayı biliyorsa onun inancı temel değildir. **Temel olmayan bilgi**, tam anlamıyla gerekçelendirilmiş doğru inanca bir şey ilave edilmesini gerektirir.*"²⁷

Lehrer ve Paxson'dan yaptığımız bu uzunca alıntıdan da çıkarılabileceği gibi temel olmayan bilgi yeni bir bileşene ihtiyaç duymaktadır. Onlar, temel olmayan bilgi durumlarının gerekçelendirilmiş doğru inanca sahip olsalar dahi bu inancı **sarsan (defeat)** durumların olabileceğini savunmaktadır. Lehrer ve Paxson, bu sorunu aşmanın yolu olarak önerdikleri çözüm yönteminde, "*Gerekçelendirmenin 'sarsılmaz olması' koşulunu ilave etmemiz gerekir. Temel olmayan bilgi, sarsılmaz gerekçelendirilmiş doğru inançtır*"²⁸ yorumunda bulunmaktadırlar.

Temel bilginin tanımını yapan Lehrer ve Paxson, **temel olmayan bilgiye** çözüm önerisi getiren **temel bilgiyi** şu şekilde çözümlenmektedir:

"S, h temel bilgisine ancak ve ancak şu koşullar sağlanırsa sahip olur:

(i) h doğrudur,

(ii) S, h'ya inanır,

(iii) S, h'ya olan inancını tam olarak gerekçelendirmiştir ve

*(iv) Koşul(iii)'ün yeterliliği, S'nin h'ya olan inancına gerekçe sağlayan herhangi bir p kanıtına dayanmaz."*²⁹

Burada Lehrer ve Paxson **epistemik şansın** önüne geçmek için temel bilgi çözümlemesindeki üçüncü koşulun, ikinci ve birinci koşulu gerektirmeyecek şekilde kullanımını özellikle vurgulamışlardır. Bunun sebebi, kişinin inancını makul veya irrasyonel olabilecek bir şekilde gerekçelendirebilme olasılığıdır. Bununla birlikte Lehrer ve Paxson'a göre, "*Üçüncü koşul, S'nin h'ya olan inancına gerekçe sağlayan herhangi bir ifade veya inancın olmasını gerektirmez. Temel bilgide S'nin h'ya olan inancına gerekçe sağlayan herhangi bir ifade veya inanç olmadığı durumda bile S'nin h'ya olan inancı tam olarak gerekçelendirilmiştir.*"³⁰

²⁷ Keith Lehrer&Thomas Paxson, "Bilgi: Sarsılmaz Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç", *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, s. 83.

²⁸ Keith Lehrer&Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 83.

²⁹ Keith Lehrer&Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 84.

³⁰ Keith Lehrer&Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 84.

Temel bilgiye yönelik yapılan bu değerlendirmelerden sonra Lehrer ve Paxson **temel olmayan bilgiyi** ele almaktadırlar. “*Tüm p bilgileri, temel p bilgisi değildir çünkü gerekçe sağlayan kanıtlar, her zaman temel olmaz*”³¹ yorumunda bulunup temel olmayan bilgiyi şöyle çözümlenmektedirler:

“(i) *h doğrudur.*

(ii) *S, h olduğuna inanır ve*

(iii*) *p, S'nin h olduğu şeklindeki inancına tam olarak gerekçe sağlar.*”³²

Lehrer ve Paxson bu çözümlenmede üçüncü koşulun bir ve ikiyi gerektirmediğini özellikle vurgulamaktadırlar. Devamında temel olmayan bu bilgi çözümlenmesinin eksikliğine (*defective*) dikkat çekmektedirler. Epistemik şans durumuna Gettier örneği üzerinden dikkat çeken Lehrer ve Paxson, bizim de yukarıda bahsettiğimiz çözüm önerilerinin zayıflıklarını göstermişlerdir.

Roderick M. Chisholm'un gerekçelendirmelerin **sarsılabilir** olduğu tespitine değinen Lehrer ve Paxson, S'nin h'ya olan inancı için yaptığı gerekçelendirmeleri sarsabilecek bazı doğru ifadeler (kanıtların) olabileceğini savunmaktadırlar. Bu nedenle de temel olmayan bilgi çözümlenmesini revize etmemiz gerektiğini ileri sürerler.

Lehrer ve Paxson temel olmayan bilginin çözümlenmesinin şu şekilde olması gerektiğini iddia etmektedirler:

“*S, temel olmayan h bilgisine ancak ve ancak şu koşullar sağlanırsa sahip olur:*

(i) *doğrudur,*

(ii) *S, h olduğuna inanır ve*

(iii) *S'nin h olduğu inancına gerekçe sağlayan bir p ifadesi vardır ve başka bir ifade bu gerekçelendirmeyi sarsmaz.*”³³

Bu çözümlenmenin devamında bir ifadenin gerekçelendirmeyi sarsması durumunun açıklanması gerektiğini söyleyen Lehrer ve Paxson, bunu Chisholm'un şu önerisiyle açıklamaktadırlar:

³¹ Keith Lehrer&Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 6.

³² Keith Lehrer&Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 86.

³³ Keith Lehrer&Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 86.

“*p*, *S*’nin *h* inancına tam olarak gerekçe sağladığında bu gerekçelendirme, ancak ve ancak şu koşullar yerine geldiğinde (sağlandığında) sarsılmış olur:

(i) *q* doğrudur ve

(ii) *p* ve *q* birleşimi, *S*’nin *h* inancına tam olarak gerekçe sağlamaz.”³⁴

Lehrer ve Paxson bu tanımın aşırı bir biçimde sınırlayıcı olduğuna dikkat çekmiştir. Onlar, yanlışa sevk eden doğru ifadelerin fark edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bunu kurguladıkları bir örnek üzerinden vermeye çalışırlar. Bu örneğe göre, kütüphaneye giren ve bir kitabı gizlice ceketinin altına saklayan birini gördüm. Bu kişinin Tom Grabit olduğuna eminim çünkü kendisi daha önce sık sık derslerime girmiştir. Buna dayanarak kendisinin kitabı çaldığını rapor ederim. Ancak Tom Grabit’in annesi Bayan Grabit, bahsedilen günde Tom’un kütüphanede olamayacağını, o gün şehir dışında olduğunu ve Tom’un birebir aynısı olan ikiz kardeşi John Grabit’in kütüphanede olduğunu söylemiştir. Fakat Bayan Grabit’in bunları söylediğinden tamamen habersiz olduğumu düşünelim. Lehrer ve Paxson’a göre, ‘Bayan Grabit bunları söyledi’ ifadesi, en son tanımladıkları **sarsılabilirlik** tanımına göre, benim ‘Tom Grabit kitabı çalmıştır’ şeklindeki inancımı içeren gerekçelendirmeyi sarsacaktır. Bu sebepten, benim söz konusu bilgiye sahip olduğum söylenemeyecektir çıkarımında bulunmuşlardır.

Örneğin devamında Lehrer ve Paxson şöyle düşünmemizi istemektedirler: Bayan Grabit’in saplantılı ve patolojik bir yalancı olduğunu ve John Grabit’in onun bozuk zihninin bir ürünü olduğunu düşünelim. Bu durumda benim inandığım şekilde Tom Grabit’in kitabı aldığı ortaya çıkmıştır. Bunun bir diğer anlamı da Bayan Grabit’in ifadelerinin sarsılmış olmasıdır. Ancak ortaya çıkan durumda, benim inandığım bilginin temel olmayan bilgi olduğu ve benim de zorunlu olarak temel olmayan bir bilgiye sahip olduğum görünmektedir. Lehrer ve Paxson’a göre bu durum **sarsılabilirlik** tanımının değiştirilmesini gerektirmektedir. Çünkü Bayan Grabit’in söylediği şeylerin, benim sahip olduğum ‘Tom Grabit kitabı çalmıştır’ şeklindeki inancımın gerekçelerini hiçbir şekilde sarsmaması gerekmektedir. Bayan Grabit’in söylediklerinden habersiz olduğumdan dolayı, söz konusu ifadelere dair ne bir inancımın olması ne de bunlara dair bir gerekçe oluşturmam imkân dâhilinde

³⁴ Keith Lehrer & Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 87-88.

değildir. Lehrer ve Paxson devamında şu tespitte bulunmaktadır: “*Daha özelden gerekçelendirmem, Bayan Grabit’in söz konusu şeyleri söylemediğine dair inancı tam olarak gerekçelendirmeme dayanmamaktadır.*”³⁵ Sarsılabilirlik tanımının değişmesi konusunu netleştirmek ve tanımın nasıl değişeceğini belirlemek için Lehrer ve Paxson ikinci bir örnekle Tom Grabit örneğini karşılaştırmaktadır.

Literatürde Bay Nogot örneği olarak bilinen örneği şu şekilde özetleyebiliriz: Sınıfımda bulunan Bay Nogot’un Ford marka bir arabası olduğuna gerekçeli bir şekilde inanmaktayım. Bu inancımın gerekçeleri de onu bir Ford’u sürerken görmem, kendisinin bir Ford’u olduğunu söylemesi vb. kanıtlardır. Bay Nogot benim sınıfımda olduğundan ve bir Ford’u olduğuna inandığımdan şunu söyleyebilirim; Benim sınıfımdaki bir kişinin Ford’u vardır. Sonuç olarak ben, ‘Sınıfımdaki bir kişinin Ford’u olduğu’ inancımı gerekçelendirmiş oluyorum. Fakat bunun aksini düşünelim; Bay Nogot beni kandırmıştır ve bir Ford’u yoktur. Ancak sınıfımda Havit adında tanımadığım biri vardır ve bir Ford’u vardır. Bu durumda sonuç itibariyle ben her ne kadar gerekçelendirilmiş doğru bir inanca sahip olsam da, sınıfımdaki bir kişinin Ford’u olduğunu bilmemekteyim. Bu inancımın tesadüfen doğru çıkması beni bilgi sahibi kılmamaktadır. Bu örneğin devamında Lehrer ve Paxson şu çıkarımda bulunurlar. “Sınıfımdakilerden birinin bir Ford’u olduğu şeklindeki inanca dair gerekçelendirmem, Nogot’un bir Ford’u olmadığı doğru ifadesi tarafından sarsılmıştır ve sarsılması da gerekir.”³⁶ Bunun bir önceki örnekten farklı olmasının sebebi benim gerekçeli inancımı sarsan önermenin doğruluğunun sarsılmasının söz konusu olmamasıdır. Benim sınıfımdaki bir kişinin Ford’u olduğu inancım doğruluğunu korurken, benim buna dair gerekçelendirmelerim “Nogot’un bir Ford’u yoktur” önermesiyle sarsılmıştır.

Lehrer ve Paxson birtakım teknik düzeltmeden sonra son olarak şu **sarsılabilirlik** tanımını önermişlerdir:

“Eğer p, S’nin h inancına tam olarak gerekçe sağlıyorsa o zaman bu gerekçelendirme q tarafından ancak ve ancak şu koşullar altında sarsılır:

(i) q doğrudur,

(ii) p ve q bileşik önermesi, S’nin h inancına tam olarak gerekçe sağlamaz,

³⁵ Keith Lehrer&Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 89.

³⁶ Keith Lehrer&Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 90.

(iii) *S, q'ya inanmanın yanlış olduğunu tam olarak gerekçelendirmiştir ve*
 (iv) *eğer c, q'nun mantıksal bir sonucu ve c ve p bileşik önermesi, S'nin h*
inancına tam olarak gerekçe sağlamıyorsa o zaman S, c'ye inanmanın yanlış
olduğunu tam olarak gerekçelendirmiştir."³⁷

Bilgiye dair değerlendirme yapan Lehrer ve Paxson temel olmayan bilgiyi, kanıtları tam ve sarsılmaz bir gerekçe sağlayan doğru inanç şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanım yine çeşitli tartışmalara sebep olmuştur.

John Pollock gibi epistemologlar gerekçelendirmeyi sarsan bazı doğru ifadelerin de başka ifadeler tarafından sarsılabileceğine dikkat çekmişlerdir. Tom Grabbit örneğinde, benim iddiamı sarsan Bayan Grabbit'in ifadeleri başta doğru kabul edilebilirken kendisinin patolojik bir yalancı olması ve zihinsel olarak sağlıklı olmayışı, kendisinin ileri sürdüğü gerekçeleri sarsmıştır. Bu nedenle Pollock dördüncü bileşen olarak şu koşulun eklenmesi gerektiğini öne sürer:

*"(iv) K'nın Ö önermesi konusunda sahip olduğu gerekçeler, doğru olan tüm önermeler dikkate alındığında, doğru önermeler tarafından nihai anlamda etkisizleştirilmiş hale gelmemelidir."*³⁸ Burada dikkat edilecek nokta nihai ve sonuçta gibi farklı şekillerde kullanımlarla '**sarsıcıların sarsıcısı**' durumları etkileme girişimidir. Pollock, bu amaçla gerekçelendirme sağlayan koşulların başka bir doğru önerme tarafından sarsılmasını engellemeye çalışmıştır.

Lemos, **sarsılmazlık** anlayışını değerlendirdiği çalışmasında şu tespitte bulunur: "Eğer bir kişinin *p* gibi bir inancı için kanıtları, bu kanıtlara başka bir doğru önerme eklendiğinde sarsılıyorsa, *p* inancının gerekçelendirmesi kusurludur." Lemos çalışmasının devamında ise **sarsılmazcı** anlayışı şu şekilde formüle etmektedir:

"S ancak ve ancak şu koşullar sağlanırsa p'yi bilir:

(i) p, doğrudur

(ii) S, p'ye inanır

(iii) p, S tarafından epistemik biçimde gerekçelendirilmiştir,

³⁷ Keith Lehrer & Thomas Paxson, *a.g.m.*, s. 93-94.

³⁸ John Pollock, *The Theory of Knowledge*, 1986, Aktaran: Murat Baç, *Epistemoloji*, s.186.

(iv) *d gibi hiçbir doğru önerme olmamalıdır ki; Eğer S, d gibi bir önermeye olan inancını gerekçelendirdiyse p'ye olan inancını gerekçelendirmemiş olacaktır.*³⁹

Dördüncü bileşen ekleme önerisini değerlendiren Baç, bunun iki tür sorun yarattığını vurgulamıştır. İlk olarak bilgi niteliğinde olan pek çok durumun bu vasfını yitireceğini ya da insan gibi sonlu bilişsel kapasiteye sahip canlıların bu durumu nasıl kullanacağını zorlaştığını öne sürmektedir. Bu durum bizim için uygulanabilir ve gerçekçi değildir görüşünü savunmaktadır.⁴⁰

Baç, ikinci olarak da, bu tarz yaklaşımların *ad hoc* olma riski olduğunu söylemektedir. Baç'a göre bu yaklaşımlar kesin çözümler vermeyip günü kurtarıcı ifadelerdir.⁴¹ Baç, mevcut kuramın zorlukları ortaya çıktığında bu tarz girişimlerin o kuramları kurtarmak için yapılan yamalar olduğunu savunmaktadır.

Çağdaş epistemolojide Gettier ile birlikte ortaya çıkan bilginin tanımı sorunu genel anlamda gerekçelendirme bileşeni üzerinden yapılan tartışmalarla sürmüştür. Geleneksel tanımı koruma veya iyileştirme girişimleri de yine bu bileşen kapsamında tartışılmıştır. Bu çalışmada söz konusu tartışmalar gerekçelendirme teorileri başlığında ele alınmıştır.

1.3.2. Gerekçelendirme Teorileri

Gettier ile başlayan çağdaş epistemoloji süreci sadece kuramsal tartışmalara yol açmamış aynı zamanda pek çok yeni kavramın türetilmesine ve tartışılmasına neden olmuştur. Lourence Bonjour **içselcilik** ve **dışsalcılık** kavramlarını ele aldığı çalışmasında şu ifadeleri dile getirmektedir:

“Yaklaşık son otuz yılda epistemolojideki en büyük anlaşmazlıklardan biri gerekçelendirme ve bilgiye ilişkin içselci ve dışsalcı teoriler arasında cereyan etmiştir. Tartışmanın taraflarının harcadığı hatırı sayılır çabaya rağmen çok da açık bir çözüme varılamadığı söylenebilir, hatta çoğu ağırlıklı olarak

³⁹ Noah Lemos, *An Introduction to The Theory of Knowledge*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 31-32.

⁴⁰ Murat Baç, *Epistemoloji*, s. 186.

⁴¹ Murat Baç, *a.g.e.*, s. 186.

sezgiye dayanan ana argüman ve itirazların gücüne dair bir mutabakat bile söz konusu değildir.”⁴²

Şimdi üzerine çokça tartışmanın döndüğü, ancak henüz bir uzlaşının mümkün görünmediği bu iki temel yaklaşımı ana hatlarıyla özetlemeye çalışacağız.

1.3.2.1. İçselci Gerekçeleştirme Teorileri

Çağdaş gerekçeleştirme teorilerinden biri olan **içselciliğin** temel vurgusu epistemik failin söz konusu inanca veya önermeye **erişebilir** olması ve bu durumun özne tarafından açıkça biliniyor olmasıdır. Öznenin bunu herhangi bir **empirik süreçten** bağımsız bir şekilde gerçekleştirmesi, yani **refleksiyon** yoluyla ya da **içgözlemsel** bir süreçle oluşturması ikinci önemli ayrımdır. Baç, bu minvalde şu tespiti yapmaktadır: *“İçselciler, bir inancın veya bir önermenin bir özne için gerekli olabilmesi için, gerekçenin özne tarafından bilinmesi, öznenin zihinsel dünyasının (veya, bazılarında göre, bilincinin) kapsamı içinde olması gerektiğini öne sürerler.”⁴³* Baç bu yaklaşım tarzının içselci olarak adlandırılmasını da buna bağlamaktadır.

İçselciliği diğer gerekçeleştirme teorilerinden ayıran bir diğer önemli noktayı Crumley şöyle ifade etmektedir: *“Temel bir ayrım olarak, içselciler özellikle iki kavramı, **epistemik sorumluluk** ve **bilişsel erişebilirliği** gerekçeleştirme için gerekli bir koşul olarak kabul ederlerken, dışsalcılar gerekçeleştirme için böyle bir gerekliliği reddederler.”⁴⁴* Geleneksel tanımın bilgiyi vermede yetersiz oluşunun ortaya çıkışından sonra tartışmalar bu yeterlilik koşulunun nasıl karşılanacağı sorusu etrafında şekillenmiştir. Önermeye dair kabullerin neler olacağı, gerekçeleştirme bileşeninin nasıl sağlanacağı, gerekçeleştirmeye dair **teminatın** hangi yolla sağlanacağı içselci ve dışsalcı yaklaşımların merkezindeki sorular olmuşlardır. Buradaki esas gaye ilgili önermenin doğruluğunun bu araçlarla sağlanmasıdır.

⁴² Laurence Bonjour, “Internalism and Externalism”, *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, s. 234.

⁴³ Murat Baç, *Epistemoloji*, s. 201.

⁴⁴ Jack S. Crumley II., *An Introduction to Epistemology*, Broadview Press, Plymouth 2009, s. 159.

BonJour bu iki yaklaşımı karşılaştırarak ikisi arasındaki temel ayrımı açık bir şekilde sunmuştur. BonJour'un ifadesiyle:

*“İlk bakışta epistemolojik bir teori ancak ve ancak inancın bu koşulunun karşılanmasının tüm unsurlarına, inanan kişinin **bilişsel olarak erişebilmesi** gerektiğini şart koşuyorsa **içselci**; bu unsurlardan en azından birkaçının erişilmez, dolayısıyla inanan kişinin bilişsel perspektifine dışsal olmasına imkân veriyorsa **dışsalci** olarak kabul edilir. İçselciler bu üçüncü koşulu tanımlamak için genelde ‘**gerekçelendirme**’ ya da ‘**epistemik gerekçelendirme**’ terimlerini kullanırlar.”⁴⁵*

Bu şekilde yapılacak bir ayırım her iki gerekçelendirme yaklaşımını kabaca özetlemektedir. Buradaki bir diğer önemli tartışma konusu bilginin nasıl elde edileceğidir. Bilginin edinim yöntemi olarak pek çok yaklaşımın tartışıldığı bu konuda Robert Audi şu tespitte bulunmaktadır:

“Bilginin kaynakları, anladığım kadarıyla ve genel olarak felsefi literatürde anlaşıldıkları şekliyle, sadece bilginin elde edildiği değil, aynı zamanda bilene, bilginin temellerini temin eden kaynaklardır. Temeller bir kimsenin onlar sayesinde (kabaca ifadeyle, onlara dayanarak) bildiği ya da gerekçelendirilmiş olarak inandığı şeylerdir.”⁴⁶

Buradaki ‘bilginin temellerini temin eden kaynak’ içselcilik açısından önemlidir. Epistemik öznenin refleksiyon yoluyla veya içedönük bir şekilde gerekçelendirmeye çalıştığı bu yaklaşımda; gerekçelendirmenin dayanakları tartışma konusudur.

İngilizce literatürde **Regress Problem** olarak anılan Türkçe çevirisi olarak da **Geriye Gitme Sorunu, Gerileme Sorunu** veya **Gerekçelendirmenin Gerekesi Sorunu** şeklinde ifade edilen durum, içselcilik yaklaşımının merkezinde yer alan bir problemdir. Başta deneyimsel inançlar olmak üzere çıkarımsal olan önermelerin gerekçelerinin tekrardan sorgulanıp bunlara gerekçe sağlayan durumların nedenini, başka bir ifadeyle gerekçesini, bulma problemdir. Bu problem, özellikle çıkarımsal

⁴⁵ Laurence Bonjour, “Internalism and Externalism”, s. 234.

⁴⁶ Robert Audi “The Sources of Knowledge” *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, s. 82.

olan önermelerde, gerekçelendirmeyi sürekli aktararak ertelemektedir. Peki, bu bilgisel gerekçelendirme zinciri nasıl ve nerede sonlanmaktadır?

Buradaki temel kaygı bu gerekçelendirme zincirini sonlandıracak bir çözüm önerisine ulaşmaktır. Aksi takdirde Baç'ın ifadesiyle, "*Geriye gitme son bulmadıkça gerekçelendirmenin var olması da olanaksız olacaktır.*"⁴⁷ Epistemologlar bu duruma dört farklı yaklaşımla çözüm önerileri sunmuştur. Ancak bunlardan iki tanesi kayda değer tartışmalara sebep olduğundan burada da sadece bu iki yaklaşım ele alınacaktır.

Bu probleme çözüm önerilerinden ilki **geriye gitmenin temel bir inanca** dayanarak son bulmasıdır. Bu yaklaşıma göre geldiğimiz son inanç **çıkarımsal olmayan** ve gerekçelendirme gerektirmeyen temel bir inançtır. Baç bunu şöyle ifade eder: "*Gerekçelendirme zincirinin son noktasında gerekçelendirilmiş bir inanç bulunur; ancak bu nihai inancın gerekçesi diğer inançlara bağlanmasından değil algısal deneyimin kendisinden kaynaklanır.*"⁴⁸ Bu çözüm önerisi **temelci** yaklaşımın kullandığı yöntemdir. İkinci bir çözüm önerisi de öne sürülen inançların kendi aralarında **bağdaşimsal** bir zincir kurarak birbirleriyle ilintili bir gerekçe ağı oluşturmalarıdır. Yani gerekçeler birbirinin içindedir ve birbirlerini destekler. Böyle uyumlu bir birliktelik de bize bilgiyi vermektedir.

1.3.2.1.1. Temelcilik

Epistemoloji tarihinde **katı temelcilik** ve **ılımlı temelcilik** veya **klasik temelcilik** ve **çağdaş temelcilik** olarak ikiye ayrılan bu gerekçelendirme teorisi aynı zamanda temel inanç vurgusuyla diğer gerekçelendirme teorilerine de bir anlamda zemin sunmaktadır. Bu durumu Bonjour şöyle dile getirmektedir: "*İçselci bir bağdaşımcılık temelciliğin bir alternatifi değil, onun bir versiyonudur. Özü itibarıyla aynı argüman gerçekten içselci sayılan başka herhangi bir görüş için de*

⁴⁷ Murat Baç, *Epistemoloji*, s. 200.

⁴⁸ Murat Baç, *a.g.e.*, s. 201.

geçerlidir.”⁴⁹ Temelciliği Richard Fumerton’un tanımlamasıyla ifade edecek olursak: “*Temelciliğin bütün gayesi epistemik gerileme sürecini sona erdirmek, bize kendileri aracılığıyla diğer bütün şeyleri gerekçelendirebileceğimiz sağlam temel bir gerekçelendirme zemini sağlamaktır.*”⁵⁰ Yukarıda da kısaca bahsettiğimiz **Gerileme Sorununa** ve döngüsel gerekçelendirme süreçlerinden kurtulmanın çözüm yolu olduğunu iddia eden temelci anlayış, epistemik gerileme sorununu çözmek için, bir başlangıç noktası belirlememiz gerektiğini vurgulamaktadır. Temelci yaklaşıma göre bu belirlediğimiz noktadaki inancımız, çıkarımsal olmayan ve başka bir önermeye dayanmayan inanç olmakla birlikte, aynı zamanda gerekçelendirilebilir olmayan ve diğer inançlarımıza bu bağlamda temel sunan bir inanç olmalıdır.

Epistemik gerileme probleminin temel bir inançla çözüleceğini savunan temelcilik anlayışının temel inanç tanımı Mehdiyev’in çözümlemesiyle şu şekilde ifade edilmektedir: “*Temelciliğe göre, bir inancın temel bir inanç olabilmesi için (1) duyularla sabit, (2) kendiliğinden açık ve (3) değiştirilemez (incorrigible) olması gerekir.*”⁵¹ Mehdiyev ilgili çalışmasının devamında bu üç koşulu özetle şöyle ifade etmektedir: “*Duyularla sabit inançlar, duyu verilerinden elde edilen bütün katıksız inançlardır.*” **Kendiliğinden açık** önermelerin mantıksal, matematiksel doğrular ve matematiksel aksiyomlar olduğunu ifade eden Mehdiyev, son olarak duyularla sabit inançların bir açılımı olduğunu vurguladığı **değiştirilemez inançların**, diğer temel inançlardan farkının, kişisel bakışı şart koşuyor olması olduğunu açıklamaktadır.⁵²

Modern epistemoloji tarihinde temelci yaklaşımın önde gelen savunucusu Descartes olmuştur. Descartes’a göre “*Şüphe götürmez bir şeye rast gelinceye kadar, en ufak bir şüpheyi doğuran bütün şeyleri reddetmek*”⁵³ yöntemiyle bilgiye ulaşabiliriz. Descartes’ın bu yolla vardığı **temel inanç**, kendisinin diğer inançlarını oluşturmasına zemin sağlamıştır. F. S. M. Öztürk’e göre “*Bilgi üzerindeki bu yanılmazlık (infallibility) sınırlandırmasını, inancın kesinliği ve kesinlik ölçütünün*

⁴⁹ Laurence Bonjour, “Internalism and Externalism”, s. 241.

⁵⁰ Richard Fumerton, “Theories of Justification”, *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, s. 214.

⁵¹ Nebi Mehdiyev, “Temelcilik”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*, ed: Nebi Mehdiyev, s. 135.

⁵² Nebi Mehdiyev, *a.g.m.*, s. 135.

⁵³ Descartes, *Metafizik Düşünceler*, çev: Mehmet Karasan, Maarif Matbaası, Ankara 1942, s. 106.

*şüphe edilemezlik bağlamında ele alır*⁵⁴ yorumuyla Descartes'ın **katı temelci** yönüne vurgu yapılmaktadır. Öztürk, bu yaklaşımla temelci anlayışta gerekçelendirme bileşeninin gerekliliğinin kabul edildiğini savunurken, gerekçelendirilmiş yanlış bir inancın da mümkün olmadığını savunmaktadır.

Temelcilik yaklaşımı, katı temelcilik ve ılımlı temelcilik olarak ikiye ayrılmış ve çağdaş tartışmalar bu iki anlayış üzerinden yürütülmüştür. Katı temelcilik anlayışının temelleri kartezyen düşünceyle atılmıştır. Katı temelcilik, Lemos'un ifadeleriyle, "*Temel bilgi ya da gerekçelendirmenin kesinlik, şüphesizlik, yanlışlanamazlık ve feshedilemezlik (çürütülemezlik) gibi yüksek ve ayrıcalıklı bir epistemik statüye sahip olması gerektiğini iddia eder.*"⁵⁵ Bu yaklaşıma göre kendiliğinden açık olan ve dolaysız bir şekilde gerekçelendirilen -yani gerekçelendirmeye ihtiyaç duymayan- bu tarz inançlar, yanılamazlar ve sınırlı sayıda dırlar. Feshedilemez bir şekilde gerekçelendirilmişlerdir ve ılımlı temelciliğın aksine bağdaşıcılığa asgari düzeyde rol verirler. Audi'nin ifadesiyle katı temelciler:

*"Kendilerini kurucu temel niteliğindeki gerekçelendirmenin feshedilemezliğine adanmış oldukları için, tutarsızlığın kurucu temel niteliğindeki inançların gerekçelendirmesini çürütebileceğini kabul etmezlerdi. Ayrıca, onlar tutarlılıkçılığa (bağdaşıcılığa) ve bu sebeple fark ettikleri herhangi bir bağımsız ilkeye de asgari düzeyde bir rolden daha fazlasını vermeyi reddederlerdi."*⁵⁶

Katı temelcilik anlayışı çağdaş dönemde Chisholm, ve Audi gibi epistemologlarca farklı yorumlanmıştır. Çağdaş epistemologlar temelciliğın sınırlarını genişletme girişimlerinde bulunmuşlardır. Örneğın, Chisholm çıkarımsal olmayan durumlara arzu, niyet, hatırlama ve bu yöndeki çabalarımızın da eklenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ancak katı temelciliğın olasılıklar üzerine kurulamayacağı ve bu olasılıkları kendi içerisinde barındırmasının bir inancın **temel inanç** olma niteliğiyle çelişebileceğinden bu görüş mümkün görünmemektedir.

⁵⁴ Fatih Sultan Mehmet Öztürk, "Gettier Problemi, Dışsalıcı Çözümler ve Yanılamazcılık", s. 79.

⁵⁵ Noah Lemos, "Epistemology and Ethics", *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, s. 493.

⁵⁶ Robert Audi, *Epistemoloji Bilgi Teorisine Çağdaş Bir Giriş*, s. 234.

İkinci bir temelci anlayış olan **ılımlı temelcilik** katı temelciliğin aksine **bağdaşıcılıkla** daha sıkı bir bağı olan temelci anlayıştır. Audi, ılımlı temelciliğin bağdaşıcılıkla olan ilişkisini şöyle dile getirmektedir: “*İlmlî temelciliğin tutarlılıkla ilgili olarak inkâr ettiği şey, yalnızca onun gerekçelendirmenin temel bir kaynağı olmasıdır: tek başına **tutarlılık** gerekçelendirme için yeterli değildir.*”⁵⁷ Bu tespit aslında **bağdaşımci** yaklaşımın tamamen bağımsız gerekçeli önermeler üretememesinin sebebini ortaya koymaktadır. Çünkü **bağdaşıcılık** gerekçe üretemeyip, önermeler kendi aralarında tutarlı ise genel bir epistemik statüyü daha yukarı taşımaya imkân sağlamaktadır. Ancak bu söz konusu önermeler kümesinin topyekûn yanlış olabilme ihtimalini de ortadan kaldırmamaktadır.

İlmlî temelciliği bağdaşıcılıkla ortaklaştırabilecek bir diğer nokta da bağdaşıcılığın gerekçelendirme arayışında **deneyimi** bir gerekçelendirme kaynağı sayması olabilir. Bağdaşıcılık, sadece önermeler arasındaki tutarlılığın bir inanca gerekçelendirme oluşturmaya yetmediğini fark ettiğinde deneyimi de bir gerekçelendirme kaynağı saymaktadır. İlmlî temelcilik bu noktada bize sadece bilgi veya gerekçelendirilmiş bir inancın genel hatlarını sunmaktadır. Bu anlayışı Audi şu şekilde ifade etmiştir:

*“Eğer bir kişi herhangi bir bilgi veya gerekçelendirilmiş bir inanca sahipse, o halde kişi doğrudan bir bilgiye ve doğrudan gerekçelendirilmiş bir inanca sahiptir ve kişinin sahip olduğu diğer herhangi bir bilgi veya gerekçelendirilmiş inancın o kurucu nitelikteki temellere izi sürülebilir der. Belirli bir anda doğrudan ve kurucu nitelikte temel olan bir inanç, başka bir anda dolaylı olabilir ve kurucu nitelikte bir temel olmayabilir; gerekçelendirmeyi kazanabilir veya kaybedebilir; her türlü içeriğe sahip olabilir ve bazı kurucu nitelikte temel olan inançlar yanlış veya gerekçelendirilmemiş veyahut her ikisi olabilir.”*⁵⁸

Audi hem klasik anlamda bilgiyi hem de gerekçelendirme bileşeninin niteliğini ucu açık bir şekilde bırakmıştır. İlmlî temelcilerin buradaki iddiaları katı temelci inançlardaki kesinlik iddiasının getirdiği dogmacılık eleştirilerinden kaçınmaktır.

⁵⁷ Robert Audi, *a.g.e.*, s. 234.

⁵⁸ Robert Audi, *a.g.e.*, s. 235.

İlimli temelcilik bu yolla epistemik dogmacılık olarak adlandırılan eleştirilerden kaçınmanın yanı sıra, deneysel süreçlerin de bilgiye kaynak olabileceğine göz kırpmaktadır.

Katı temelci anlayışta kurucu nitelikte olan temel inançların ilimli temelcilikte tamamen değiştiği görünmektedir. İlimli temelciliğe göre, farklı kişilerin yaşadığı farklı yer, zaman ve diğer farklı koşullar, bu temel inançların alternatif türlerinin doğmasına sebep olmaktadır. Buradaki deneyim vurgusu, bağdaşımçı anlayışın da gerekçelendirme için kullandığı argümanlardan biri olmuştur.

İlimli temelciler bu yaklaşımlarla bilgiyi ve bilginin bileşeni olarak gerekçelendirmeyi oldukça karmaşık hale getirmiş; dahası tanımlama yapmaktan da kaçınmışlardır. Hatta Audi'ye göre, "*İlimli temelcilik bir kişinin kendinden-apaçık bir önermenin doğruluğunu her zaman göremeyebileceğine bile olanak tanır. Mesela, kişi onu yeterince anlamak için gereken kavramsal kaynaklardan yoksun olabilir*"⁵⁹ şeklindeki anlayış bize aklın bir bilgi kaynağı olarak gösterilemeyeceğinin yolunu açmaktadır. Audi çalışmasının devamında ilimli temelcilik anlayışının aynı zamanda hem bilginin ne olduğu sorusuna, hem de herhangi bir bilginin gerçekten olup olmadığı tartışmalarına açık kapı bıraktığını savunmaktadır.

1.3.2.1.2. Bağdaşımçılık

Bağdaşımçılık kaba bir tanımlamayla, önermelerin epistemik değerinin kendi aralarındaki tutarlılığa bağlı olduğunu savunan **içselci gerekçelendirme** görüşüdür. Farklı bağdaşımçı teoriler olsa da bu yaklaşımın tanımı temel hatlarıyla bu şekilde ifade edilmektedir. Söz konusu inancın gerekçelendirilmesinin sahip olunan diğer inançlarla olan tutarlılığa bağlılığı bu teorinin temel dayanağıdır. Tutarlı olunacak inançların kapsamının belirsizliği ve bu inançların kendi aralarındaki ilişkilerinin niteliği bu anlayışın belirsiz bıraktığı noktalar olmuştur.

⁵⁹ Robert Audi, *a.g.e.*, s. 236.

Her ne kadar önermeler arasındaki ilişki belirsiz olsa da ilgili inançlar arasındaki ilişki, içsel bir ilişki olmak zorundadır. Bu inançlar birbirini desteklemiyorsa bile birbirini çürütecek nitelikte olmamalıdır. Bu ilişkiyi Audi şu şekilde tanımlar:

*“İnançlar arasında ne türden bir **tutarlılık** olursa olsun, o içsel bir ilişkidir: Onun inançlar arasında geçerli olup olmadığı, o inançlardan (buna onlara içkin olan önermesel içerikleri de dahildir) birinin diğeriyle nasıl ilişkili olduğuyla ilgili bir meseledir. O, mesela kişinin algısal deneyimi gibi bir kişinin inanç sistemi dışında olan bir mesele değildir.”*⁶⁰

Audi bu çalışmasında, söz konusu inançların kapsamına dair de açıklamalar yapmaktadır. Audi'ye göre bir inancı gerekçelendirmek için kişi sahip olduğu bütün inançları bu bağdaşım kümesi içine alabilir. Ancak Audi bunların tutarlılık üretme dereceleri veya gerekçelendirme sürecinde birbirine olan yakınlıkları farklılık gösterebilir görüşünü savunmaktadır.

Bağdaşımıcılığı bir örnek üzerinden açıklamak gerekirse şöyle özetleyebiliriz: Rüzgârda bir ağacın bir o yana bir bu yana sallandığını düşünelim. Ağacın sallandığına yönelik inancım psikolojik bakımdan, doğrudan bir inançtır. Çünkü **nedensel ilişki** açısından bakarsak bunu doğrudan görmemle yani deneyimlememle temellendirilmiştir. Öte yandan çıkarımsal olmayan bir inançtır. Yani bu inancımı gerekçelendirmek için başka herhangi bir inanca ihtiyaç duymamaktayım. Ancak bağdaşımıcı yaklaşım bunun epistemik olarak doğrudan olmadığını iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre bu inancım, çıkarımsal olmasa bile başka inançlarıma dayanmaktadır. Ağaçların hıştırtısını duymam, rüzgârı tenimde hissetmem gibi inançlarımla olan tutarlılığa dayanmaktadır. Burada bahsedilen inançlar duyu verileriyle elde edilen doğrudan inançlardır. Dolayısıyla bu inancım doğrudan bir bilgi değildir; aksine, epistemik olarak dolaylıdır şeklinde görüş belirtmektedirler.

İçselci gerekçelendirme teorileri olan **temelcilik** ve **bağdaşımıcılık** arasındaki tartışmalar sadece **gerekçelendirme** bileşeni üzerinden değil **inanç** unsuru üzerinden de devam etmiştir. Bağdaşımıcı teorisyenler inançların döngüselliklerinden bir kaçış

⁶⁰ Robert Audi, *a.g.e.*, s. 222.

olmadığını kabullenip, bir inancın epistemik değerini onun sahip olduğu gerekçelendirmesinin diğer inanılan önermelerle olan tutarlılığının belirlediğini vurgulamaktadırlar. Ancak bu durum temelci anlayışı savunan felsefecilerin kabul edeceği bir konu değildir. Audi bu durumu şöyle dile getirmektedir:

*“Eğer **tutarlılık** gerekçelendirmenin tek kaynağı ise, algının veya belleğin veyahut içebakışın gerekçelendirmeye nasıl katkıda bulunduğu açık değildir. Gerekçelendirmenin en yüksek derecesi gibi görünen şey bile, örneğin çok açık olan **kendinden-apaçık** doğrular ve basit içebakışsal inançlar için olanı bile, bize doğruluğu veya bilginin olasılığını vermez.”⁶¹*

Buradan da görüldüğü üzere bilginin kendisinden önce diğer bileşenlerinin niteliğine dair tartışmalarda derin bir bakış farklılığı göze çarpmaktadır. **Bağdaşımıcılık** açısından özellikle algısal deneyime dayanan inançların psikolojik açıdan doğrudan inançlar olması dışında, önermeler arasındaki tutarlılığa dayanmayan hiçbir inancın epistemik açıdan bilgiye dönüşmesi mümkün görünmemektedir.

İçselci bağdaşımıcılığı temelciliğin bir türü olarak gören BonJour’un ifadeleriyle bağdaşımıcılığı ifade edecek olursak:

*“Kabaca ele alacak olursak, **bağdaşımıcı** görüşe göre bir inancın epistemolojik gerekçelendirilmesi tamamen o inancın daha büyük ve yüksek ölçüde bağdaşık bir inançlar sistemiyle olan bağdaşımına dayanır. Fakat bu durumda, çoğu bağdaşımıcı görüş bu noktayı görmezden gelse ya da geçiştirse de birinci-şahıs bilişsel perspektifinden böyle bir gerekçelendirmenin olabilmesi ancak hem sistemi oluşturan inançların varlığının hem de aralarındaki bağdaşımı oluşturan mantıksal ya da diğer türden ilişkilerin bağdaşımına dayanmadan mevcut olmasıyla mümkündür; eğer onlar da bağdaşımına dayanırsa döngüsellğe düşülmüş olur.”⁶²*

BonJour’un da dile getirmiş olduğu inançların döngüsellği problemi, bağdaşımıcılık açısından hâlâ tartışılmaktadır. Bununla birlikte tartışılan bir diğer konu da ilgili inançlar arasındaki tutarlılığa vurgu yapılırken bu inançları oluşturan ilk inancın

⁶¹ Robert Audi, *a.g.e.*, s. 223-224.

⁶² Laurence BonJour, “Internalism and Externalism”, s. 241.

kaynağıdır. Psikolojik kesinlik, algısal veya deneyimsel yollarla böyle bir inancın varlığını kabul etsek dahi, bu inancın gerekçelendirilmesinin yapılabileceği bir bağdaşım kümesi henüz yoktur. Bunun gibi eleştiriler bağdaşımçı anlayışı zayıflatan yaklaşımlar olmuştur.

1.3.2.2. Dışsalıcı Gerekçelendirme Teorileri

Geleneksel üçlü bilgi tanımını, gerekçelendirme bileşeninin de varlığı ile içselci bir çizgide kurgulanmıştır. Öznenin ilgili inanca **bilişsel erişimi** üzerinden kurgulanan bu yaklaşım, Gettier sonrasında da mevcut yapıyı dördüncü bir koşulun eklenmesiyle geleneksel bilgi tanımını devam ettirmeye çalışmıştır. Ancak dışsalıcı gerekçelendirme teorileri bu içselci anlayışlara karşı çıkmış ve yepyeni bir perspektif sunmuştur. BonJour'a göre, epistemolojik bir teori bilginin **gerekçelendirme** ya da **teminat koşulları** erişilmez, dolayısıyla da inanan kişinin bilişsel perspektifine *dışsal* olmaya imkan veriyorsa **dışsalıcı** olarak kabul edilir.⁶³ İçselci anlayış bilginin temel bileşenlerinin yanında, öznenin bunlara bilişsel erişimini şart koşarken, dışsalıcılık açısından doğru bir inancın bilgi sayılması için epistemik öznenin buna erişimine ihtiyaç yoktur.

Dışsalıcı görüş açısından doğruluk epistemik anlamdaki en yüksek normdur. Gerekçelendirme ise bu normlar arasında yer almamaktadır. Ağırman ve Öztürk birlikte yaptıkları çalışmalarında dışsalıcılığın koşullarını şöyle ifade etmektedirler:

*“Epistemolojik dışsalıcılık için, pozitif epistemik statü, inanç form eden bilişsel süreçlerin nesnel olarak güvenilir olmasından ya da inançlar ile onları doğru kılan gerçeklik arasındaki nomolojik bağıntıdan kaynaklanır. Bilgi ve epistemik gerekçelendirmenin neliğini belirlemek için bu koşulların haricinde bir iç unsur ne gerekli ne de yeterlidir.”*⁶⁴

⁶³ Laurence BonJour, *a.g.m.*, s. 234.

⁶⁴ Ferhat Ağırman, F. S. M. Öztürk, “Aktif Dışsalıcılık ve Epistemolojik İçselcilik”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Sayı:32, 2016, s. 219.

Bu yorumlardan da görüldüğü üzere, dışsalcılık, gerekçelendirme bileşenini reddetmektedir. Bunun yerine **uygun nedensellik**, **güvenilircilik** veya **bağlamsal** bir ilişkinin bulunması, doğru inancın bilgi olması için yeterli koşulları sağlamaktadır.

1.3.2.2.1. Bağlamsalcılık

Bir şeyin açığa çıktığı ortamı bağlam olarak tanımlayacak olursak, **epistemik bağlam**, önermenin gerekçelendirmesinin t zamandaki düşük ve yüksek standartlarının göz önünde bulundurulması suretiyle bilginin mümkün olduğunu ve bunun gerçekleştiği bağlamı ifade eder. **Bağlamsalcılık** ise, önermelerin bağlam içerisinde anlamlı olduğunu ve hem ilgili önermeleri ortaya atan kişilerin dünya görüşlerinin hem de önermenin ifade edildiği koşulların dikkate alınması gerektiğini savunan dışsalcı bir gerekçelendirme teorisidir. Analitik epistemolojide önermelerin bağlamlarından tamamen koparıldığı ve epistemik öznelerin soyutlaştırıldığı bilinen bir gerçektir. Bunun sebebini Mehdiyev şöyle açıklamaktadır:

“S, p’yi biliyor” ya da “S, p’yi bilmiyor” tarzındaki bilgi ifade eden önermelerde, genellikle ilgili önermeyi ortaya koyan kişinin içinde bulunduğu koşullar ya da ilgili önermenin ifade edildiği ortamın koşulları dikkate alınmaz. Bunun sebebi, söz konusu koşulların önemsiz olmasından değil, tam tersine, bilgi edinme sürecinde, yani bir inancı bilgiye dönüştürme sürecinde dolaylı ve dolaysız bir şekilde zaten tartışılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yukarıdaki türden sonuç bildiren önermeleri, ilgili önermeyi oluşturan koşullara göre yeniden değerlendirmek, bir tür kısır döngüye yol açar. Bu ise açıktır ki bilginin imkânsız olduğunu iddia eden şüpheciliğin temel argümanından başka bir şey değildir.”⁶⁵

Mehdiyev bağlamın sadece gerekçelendirme sürecinde dikkate alındığını, inanç bilgiye dönüştüğünde ise böyle bir şeye gerek kalmadığını iddia etmektedir. Daha açık bir ifadeyle sonuç bildiren önermelerde inanç bilgiye dönüşmüşse bağlam üstü bir konuma gelmektedir.

⁶⁵ Nebi Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s.71.

Burada dikkat çeken unsur düşük ve yüksek standart olarak tarif edilen durumlardır. **Bağlamsalcılık** doğrudan **bilgi** kavramıyla ilgilenmek yerine, bilgiyi meydana getiren, ifade eden ve buna zemin sağlayan diğer bütün koşulların detayları üzerinde durmuştur. Düşük standart, günlük hayatta karşılaştığımız ve herhangi bir **şüpheli** itiraza maruz kalmayan bağlamları ifade etmektedir. Yüksek standart ise, özellikle şüpheli yaklaşımların baskısına maruz kalan, bilginin doğasıyla ilgilenen, çeşitli akıl yürütmeler ve epistemik gerekçelendirmeler barındıran bağlamları tarif etmek için kullanılmaktadır. Bu niteliksel farklılıklar elbette ki ilgili önermelerin epistemik değerlerini de farklı kılmaktadır. Bunu Annis'in geliştirdiği bir örnekle şu şekilde sunabiliriz:

“Tıp eğitimi almamış sıradan birisi olan Jones'un, çocuk felcine bir virüsün sebep olduğunu bilip bilmediğini öğrenmek istediğimizi varsayalım. Jones'un sorumuza yanıtı, Salk'un bu hastalığa virüsün sebep olduğunu söylediğini aktaran bir yazıyı hatırladığı şeklinde olursa bu yeterlidir; verilen konu-bağlama yeter bir yanıt vermiştir. Ancak bağlamın tıp lisans diploması sınavı olduğunu varsayalım. Burada çok daha fazlasını bekleriz. Aday burada Jones'un dediğini söylemekle yetinirse son derece eksik bir bilgiye sahip olduğunu düşünürüz. O halde, bir konu-bağlamda h'ye inanmakla gerekçelendirilmiş sayılırken başka bir konu-bağlama göre gerekçelendirilmiş sayılmaz.”⁶⁶

Bilgiyi bu şekilde standartlarına göre ayırmak ve bağlamı dikkate almak, hem ifade edilen durumların sosyal bağlamlarını öğrenmek, hem de şüphelilerin savunduğu argümanları bertaraf etmek için bize kolaylık sağlamaktadır. Bu durumu F. S. M. Öztürk ve M. A. Sarı şöyle dile getirmektedir:

“Bilginin doğası gereği bağlam- duyarlı bir kavram olduğu savı bize, şüpheli sonuç karşısında niçin bocalamamız gerektiğini de açıklar. Eğer bilginin böyle bir doğası olduğu gerçeğini görmezden gelirsek, o zaman şüpheli argümanın makul mü yoksa delice mi olduğu konusundaki ikilem aşılmaz. Fakat bağlamcı anlayış temel alınırsa böyle bir ikilem kendiliğinden ortadan

⁶⁶ David B. Annis, “Bağlamsalcı Bir Epistemik Gerekçelendirme Teorisi”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, çev: Aydın Ekim Savran, Sayı:32, 2016, s. 279.

kalkar; çünkü düşük bir standart açısından delice bulunan şüpheli sonuç başka bir bağlam bakımından makul görülebilir.”⁶⁷

Öztürk ve Sarı'nın da özellikle vurguladığı gibi bağlamsallığı kabul etmek şüpheli yaklaşımlara karşı alınacak tavır kolaylaştırmaktadır. Annis, bu anlayışın, **temelci** ve **bağdaşımci** yaklaşımların **şüphencilik** karşısındaki zayıflığından dolayı ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Her ne kadar temelci ve bağdaşımci yaklaşımlara bir alternatif olarak ortaya çıksa da **bağlamsalcılık** bir bilgi teorisi ortaya koymaktan çok uzaktır. İnançlarımızın gerekçelerini güçlendirmek amacıyla kullanılan bu yaklaşım bilgi sunmaktan ziyade kurulan önermenin epistemik koşullarıyla ilgilenmiştir. Yukarıda Mehdiyev'den hareketle yaptığımız çıkarım bağlamsalcılığın değerlendirmesi sayılabilir: her ne kadar gerekçelendirmeleri güçlendirse de bilgi olması mümkün değildir. Özetle, bu anlayış inançlarımızın epistemik değerini yükseltmekte ancak bize bilgi vermemektedir.

1.3.2.2.2. Güvenilircilik

Epistemik gerekçelendirme sorununa getirilen çözüm önerilerinden biri de **güvenilirciliktir**. Bu yaklaşımı BonJour'un ifadeleriyle dile getirecek olursak:

“Güvenilirciliğin temel fikri, bir inancı epistemik olarak gerekçelendiren şeyin o inancın oluşturulduğu nedensel sürecin bilişsel güvenilirliği olduğudur, yani söz konusu süreç gerekçelendirme düzeyi güvenilirlik düzeyine bağlı olarak doğruluk oranı yüksek inançlara yol açmaktadır.”⁶⁸

Güvenilirciliğe göre buradaki koşullar sağlandığında ve inanç oluşturma süreci güvenilir olduğunda, bu süreçte üretilen inançlar da süreçle aynı oranda doğru çıkmaktadır. Öztürk güvenilirciliği şu şekilde tanımlar: *“Güvenilircilik, bir inancın epistemik statüsünü, çoğunlukla doğru inançlara neden olan bilişsel süreçlerin*

⁶⁷ F. S. M. Öztürk, M. A. Sarı, “BIV Şüpheli Argüman ve Çağdaş Tepkiler”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı:21, 2013, s. 137-138.

⁶⁸ Laurence BonJour, “Internalism and Externalism”, s. 244.

objektif güvenilirliğine bağlayan dışsalcı bir teoridir."⁶⁹ Buradaki objektiflik koşulu, güvenilir duyusal algılarla, tanıklıklarla, kısacası güvenilir yöntemlerle sağlanan bir süreçtir.

Güvenilirciliği dışsalcı yapan şey ise söz konusu inanca inanan epistemik öznenin, bu inancı oluşturma sürecinin güvenilirliğine dair bilişsel erişiminin olmamasıdır. BonJour'un ifadeleriyle:

*"Söz konusu kişinin söz konusu **sürecin güvenilirliğine** dair bir inancının veya herhangi bir farkındalığının ya da aslında neyi içerdiğine dair belirli bir kavrayışının olmasına gerek yoktur. Tek önemli olan, bu inançları oluşturan sürecin bu tür bir konunun gerektirdiği koşullarda gerçekten yüksek oranda güvenilir olmasıdır; birisinin o anda ya da başka zaman bunun farkında olup olmaması önemli değildir."*⁷⁰

Güvenilirci anlayışa göre, bireyi sahip olduğu inançlardan emin olmak için hem bütün gerekçelendirme ögelerine hem de bu sürecin işleyişinde bu verilerin tamamına zihinsel olarak erişmek zorunda değildir. Ancak bu durum birçok eleştiriye de kapı açmaktadır. Öztürk bu duruma getirilen eleştiriye şöyle ifade eder: "*Çoğu içselci düşünürü göre, bilişsel bir sürecin güvenilir olduğuna ilişkin 'içsel' anlamda bilişsel bir erişimimiz veya nedenimiz olmadığı sürece, güvenirlilik sınırlamasının bilgi veya gerekçelendirme üzerinde herhangi bir belirleyiciliği olamaz.*"⁷¹ Bu görüş sadece güvenilirciliği değil, gereklilik ve yeterlilik noktasında dışsalcı yaklaşımların tamamına yönelik bir tartışma yaratmaktadır.

Güvenilircilik, içselci yaklaşımlardan farklı olarak inanç oluşturma süreçlerine duyusal algıyı da dâhil etmektedir. **Duyu verilerinin** bilgi kaynağı sayılması beraberinde pek çok tartışmayı da doğurmuştur. Bu itirazlardan biri de bilgiyi elde edeceğimiz bu süreçteki güvenilirlik koşullarını nasıl sağlayacağımıza yönelik olmuştur. Güvenilirciliğin bu tavrına yönelik tartışmaları Audi şöyle dile getirmektedir:

⁶⁹ F. S. M. Öztürk, "Şüpheli Hipotezler ve Güvenilircilik", s. 153.

⁷⁰ Laurence BonJour, "Internalism and Externalism", s. 245.

⁷¹ F.S.M. Öztürk, "Şüpheli Hipotezler ve Güvenilircilik", s. 154.

“Algılayanın görsel güçlerine yeterince yakın olan görmenin nesnelere iyi bir ışık altında inançlar üretmek güvenilirdir. Ama bu iddia da koşulsuz bir biçimde iş yapmayacaktır. O, sözgelimi halüsinasyon (sanrı) gördürücü ilaçlar gibi içsel çıkarımları dışarıda bırakmak konusunda başarısız olur.”⁷²

Bu durum güvenilirliğin zayıf kaldığı noktalardan biridir. Güvenilirci anlayış, bu sürece yönelik genel bir güvenilirlik vaat etmektedir. Ancak başta içselci görüşü savunan epistemologlar olmak üzere, birçok felsefeci farklı algısal durumlarda bunların hangisinin dikkate alınacağını sormuşlardır. Örneğin; ‘masanın üzerinde bir beyaz kupa bardak duruyor’ inancını ele alalım. Benim masaya olan uzaklığım, ışığın geliş açısı, masanın üzerindeki diğer nesnelere gibi birçok şey benim görsel algımı değiştirirken bütün bunların belirsiz bırakılması ve en ufak bir değişimin bile buraya yansıtacak olması bu anlayışın cevapsız bıraktığı sorulardan olmuştur. Alvin Goldman bu soruya bir cevap sunsa da tartışmalar halen devam etmektedir. Goldman’a göre, bu tarz durumlarda söz konusu inancın oluştuğu bağlama göre cevap vermekteyiz. Ona göre bu inancın bilgiye dönüşme sürecinde, önceki deneyimlerimizden de faydalanarak içsel ve dışsal süreçlerin birlikte hareket etmeleriyle bilgiye ulaşabiliriz. F. S. M. Öztürk’e göre:

“Goldman bilginin oluşumu için şu dört şartı ileri sürer: (1) S öznesi önermesine inanmalı; (2) ö doğru olmalı; (3) S’nin bu doğru inancı oldukça güvenilir olan bir bilişsel süreç tarafından oluşturulmuş olmalı; (4) S’yi ö’nün yanlış olduğuna ya da ö’ye neden olan bilişsel sürecin güvenilir olmadığına inandıracak başka hiçbir güvenilir süreç olmamalıdır.”⁷³

Goldman **güvenilir süreç** vurgusu ve **nedensel ilişki** koşuluyla bilgiye ulaşmaya çalışmıştır. Goldman, **sebebe dayalı olma koşulunu** klasik tanıma ekleyerek dışsal bir unsurla bilgiyi **güvence** altına almayı amaçlamıştır. Ancak daha önce de bahsettiğimiz gibi sebebe dayalı olmayan durumlarda da epistemik inancın doğru çıktığı veya sebebe dayalı kurulan önermelerde de **epistemik şansın** engellenemediği örnekler bulunmaktadır. Goldman buna ek olarak **uygun neden** gibi

⁷² Robert Audi, *Epistemoloji Bilgi Teorisine Çağdaş Bir Giriş*, s. 257-258.

⁷³ F. S. M. Öztürk, “Şüpheli Hipotezler ve Güvenilircilik”, s. 154.

bir kavram eklese de bu öneri belirsizlik içermesi nedeniyle kalıcı bir çözüm olmamıştır.

1.3.2.2.3. Uygun İşlevselcilik

Gettier sonrası epistemoloji tartışmalarında dışsalçı gerekçelendirme teorilerinin en kapsamlı tartışmaları **güvenilirci** anlayış etrafında şekillenmiştir. Plantinga tarafından geliştirilen **uygun işlevselci** gerekçelendirme teorisi de birçok yönüyle güvenilirci anlayışa benzemektedir. Dışsalçı bir gerekçelendirme teorisi olan bu anlayışta, Plantinga, geleneksel epistemolojide yer alan içselci **deontolojik gerekçelendirme** anlayışını reddetmiştir. Bu bileşeni ne gerekli ne de yeterli gören Plantinga, bunun yerine **güvence (warrant)** bileşenini eklemiştir. Plantinga'ya göre doğru olan bir inancın bilgiye dönüşmesi ancak şu koşullarda mümkündür:

*“Bir inancın güvence altına alınabilmesi, yalnızca (1) bende uygun bir şekilde işleyen **bilişsel yetiler** tarafından ve yine bu yetiler için elverişli bir bilişsel ortamda üretilmiş olması, (2) bu üretimi idare eden **tasarım planının (design plan)** doğru inançlar üretmek için amaçlanmış olması, (3) bu koşullar altında oluşturulan bir inancın doğru olacağına dair yüksek bir olasılığa sahip olmasına bağlıdır.”⁷⁴*

Plantinga'nın bu ifadelerini yine onun sözleriyle sadeleştirmek gerekirse; *“Bir inanç bir S kişisi için S kişisinin **bilişsel yeteneklerine** uygun bir bilişsel ortamda düzgün işleyen (bir işlev bozukluğu olmamak koşuluyla) **bilişsel yetiler** tarafından, başarılı bir şekilde hakikati hedefleyen bir dizayn planına göre, S'nin kendi içinde üretilirse, o zaman o inanç S için bir **güvenceye** sahiptir.”⁷⁵* Plantinga, ilk koşulda zihinsel bir bozukluğun veya zihinsel yetersizliğin önüne geçmeye çalışmıştır. Başka bir ifadeyle, bu koşulla zihinsel işlev yetisinin sağlıklı olmasını güvence altına almış; devamında ise bu bilişsel yetilerin öznenin içinde bulunduğu ortamla da uyumlu olması gerektiğini vurgulamıştır. İkinci koşulda ise, inancın üretilme aşamasında

⁷⁴ Alvin Plantinga, *Warrant and Proper Function*, Oxford University Press, New York 1993, s. 46-47.

⁷⁵ Alvin Plantinga, *Warranted Christian Belief*, Oxford University Press, New York 2000, s. 156.

bilişsel yetiler aracılığıyla doğruluğun amaçlanıyor olması gerektiğini savunmuştur. Son olarak Plantinga, bu iki koşulla birlikte, **güvenilir süreçlere** dayalı olarak söz konusu inancın doğruluk olasılığının arttırıldığı görüşünü savunmuştur.

Plantinga, çağdaş epistemolojide tartışmaların gerekçelendirme bileşeni etrafında döndüğünü, ancak bu bileşenin ne olduğuna dair yeterli tartışmanın olmadığını ifade etmiştir. M. Sait Reçber bunu şu ifadelerle dile getirmiştir: “**Haklı çıkarımı** kimi bilgi kuramcıları ‘epistemik bir ödevin ifası’, kimisi ‘**tutarlılık**’, kimisi de ‘**güvenilirlik**’ vb. temelinde açıklamaya çalışmışlardır.”⁷⁶ Plantinga bu açıklamaları yetersiz bulmuş ve bu koşul yerine **güvence** koşulunun eklenmesini önermiştir. Çünkü Plantinga’ya göre bu kavramlar doğru inancın bilgiye dönüşmesi için gerekli olan güvenceyi vermemektedir. Plantinga’nın buna alternatif olarak önerdiği **uygun işlev** ise doğru inancı bilgiye dönüştürecek olan asıl koşuldur. Ona göre bu koşul, öznenin bilişsel yetilerinin uygun bir şekilde çalışıyor olmasına dayanmaktadır. Plantinga’nın ifadesiyle, bir inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesi için inanç sahibinin bilişsel yetilerinin-süreçlerinin gerekli işleyişe sahip olması, yani işlevini doğru bir biçimde yerine getirmesi gerekir.⁷⁷ Plantinga, diğer gerekçelendirme kuramlarının hata yaptığı nokta olarak da burayı göstermiştir. Yine bu koşula bağlı olarak dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da dışsal koşulların yani çevresel koşulların uygun olması gerekliliğidir. Ayrıca Plantinga, buradan elde edilen bilgiler arasında da epistemik bir derece farklılığının olduğunu belirtmiştir. Örneğin, $2+3=5$ inancı ile yedi yaşındayken yaşadığım evin duvar boyasının yeşil renkli olduğu inancı arasında epistemik güvence olarak farklılıklar vardır.

Plantinga’nın öne sürdüğü bir diğer koşul olan “doğruluğun amaçlanması” inançlarımızla ilgili bir plan veya tasarımın yapılması gerektiğini göstermektedir. Plantinga, insan vücudunda nasıl ki her organın bir işlevi varsa, insanın bilişsel yapısının da işlevi ve dolayısıyla amacı doğru inançları bilgiye dönüştürmektir iddiasında bulunmaktadır. Plantinga’ya göre güvence koşullarının birincisi ve ikincisi bir arada düşünülmelidir. Bilişsel yetilerin, uygun işlevlerini yerine

⁷⁶ M. Sait Reçber, “Plantinga, Bilgi ve Doğru İşlevselcilik”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, s. 154.

⁷⁷ Alvin Plantinga, *Warrant and Proper Function*, s. 4.

getirmeleri, bu yetilerin amaçlarına uygun bir şekilde çalışıyor olmalarına bağlıdır.⁷⁸ Plantinga bu şekilde, son koşul olan öznenin güvence oluşturma çabasını da bu planın bir parçası yapmıştır. Özetle, bilişsel yetiler ile çevresel koşullar uygunsa ve doğruluk amaçlanıyorsa söz konusu inanç güvenilirdir.

Güvenilircilik ile uygun işlevselciliğin birbirine benzediği iddiasının kaynağı bu olsa da **güvenilircilik**, **epistemik güvence** için **bilişsel yetileri** gerekli görmemektedir. **Uygun işlevselcilik** bu açıdan hem **içselci** bir anlayışla bilişsel yetileri dikkate almakta hem de çevresel koşulların uygun olması koşuluyla **dışsal** unsurları da hesaba katmaktadır. Plantinga, genel güvenilirciliğin bilgiye ulaşmamızda nadiren de olsa bizi yanıltma ihtimali olduğunu savunmuştur. Buradaki boşluğun uygun işlevselci anlayışla doldurulabileceğini öne sürmüştür.

Plantinga'nın uygun işlevselciliği bilginin ne olduğuna dair ne bir tanım yapmış ne de buna yönelik bir çözümlemede bulunmuştur. Daha çok genel süreci ele alan bir yaklaşımla, bilgiyi ortaya çıkaran koşullardan bahsedilmiştir. Ancak bu anlayış, hem gerekçelendirme kavramının reddedilmesi hem de zorunlu koşul olarak doğruluğun amaçlanması koşulu ile ciddi eleştirilerin odağı olmuştur. Kişi, sahip olduğu bütün inançları bilgiye ulaşmak amacıyla oluşturmamaktadır. Burada kimi inançlarda bilişsel yetiler ve çevresel koşullar uygunken, inançların oluşturulma amacı günlük yaşamı devam ettirmektir. Ancak bu durumda olup da doğru olan inançların epistemik statüsü belirsizdir. Bir diğer eleştiri de inançlar arasındaki güvenceye dayalı epistemik kesinliğin farklı oluşu ve bu durumun sebeplerinden birinin inançlar arasındaki tarihsel oluşumunun dikkate alınmamasıdır. Yani kimi zaman neden sonuç ilişkisi içerisinde doğan bazı inançlar söz konusu anlayışta epistemik olarak karışıklık yaratmaktadır. Başka bir ifadeyle, bir inancın epistemik değerinin öncelik ve sonralık tartışmasına göre konumlandırılması yine bu anlayışın belirsiz bıraktığı konulardan olmuştur.

⁷⁸ Hasan Yücel Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, Çorum 2011, s. 239.

1.3.3. Alternatif Gerekçeleştirme Teorileri

İçselci ve dışsalıcı gerekçeleştirme teorilerinin aksine bu anlayışta gelişen epistemik yaklaşımlar **geleneksel bilgi anlayışını** tamamen reddetmişlerdir. Temelde, **gerekçeleştirme** bileşeninin bilgi için ne gerekli ne de yeterli olduğunu savunan alternatif gerekçeleştirme teorileri yeni bir kavramsal bilgi tanımı da ortaya koymamışlardır. Bunun yanı sıra, Gettier sonrası epistemolojide gelişen içselci ve dışsalıcı gerekçeleştirme teorilerinde öne sürülen yeni koşul veya koşulların eklenmesi durumunda da yeterlilik koşulunun sağlanamayacağını iddia etmişlerdir. Özetle, mevcut bilgi tartışmalarında epistemik failin cinsiyetinin, psikolojik durumunun, sosyal ve toplumsal koşullarla birlikte epistemik öznenin ahlaki tavrının dikkate alınmadığını savunmuşlardır.

Alternatif gerekçeleştirme teorilerini kısaca ifade etmek gerekirse: **Doğallaştırılmış epistemoloji**, bilginin oluşumunun doğal bir süreç olduğunu ve dolayısıyla da empirik olan bu sürecin doğal bilim aracılığıyla incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Örneğin, Quine, epistemolojinin empirik psikolojinin bir alt dalı olarak görülmesi ve betimsel olarak çalışılması gerektiğini öne sürmüştür. Bu anlayışa göre epistemoloji, **kanıtlar** ve teoriler arasındaki **nedensel bağı** incelemelidir. Bu süreç doğal bir şekilde gerçekleşip duyuşal uyarımlarla geliştiğinden buradaki **nedensel ilişkiyi** açıklamak bilgi sahibi olmak için yeterlidir, görüşünü savunmuşlardır.

Erdem kavramını epistemolojide ilk kez kullanan Sosa, **erdem epistemolojisi**ndeki bu kullanımla içselci ve dışsalıcı gerekçeleştirme teorilerinden farklı olarak doğrudan epistemik faile vurgu yapmıştır. Fail güvenilirliği adı verilen bu süreç, daha çok epistemik failin entelektüel yetileriyle ilerlemektedir. Diğer gerekçeleştirme teorilerinden ayrı olarak bu anlayışta, gerekçeleştirme süreci tamamen fail tarafından **güvence** altına alınmıştır. Zagzebski ise mesuliyetçi bir erdem epistemolojisi geliştirerek bilginin bileşenlerinden asıl vurgulanması gerekenin **doğruluk** olduğunu savunmuştur. Ahlaki bir yeti olan erdeme sahip özne, doğruluğu amaçlayarak entelektüel erdeme uygun davranır. Bu sürecin sonucunda Zagzebski, gerekçeleştirme bileşeninin yerine iyiliği koyarak bilgiyi “**iyi doğru inanç**” olarak tanımlamıştır.

Üçlü bilgi tanımını reddeden bir diğer alternatif gerekçelendirme teorisi ise **feminist epistemolojidir**. Geleneksel epistemolojiyi tamamen reddeden feminist epistemoloji bunun sebebini hâkim paradigmaya bir tavır şeklinde sunmuştur. Feminist epistemologlar, mevcut paradigmanın tamamen erkek zihninin bir ürünü olduğunu ve bu düşünme biçiminin evrensel olmadığını iddia etmişlerdir. Bu eleştirinin dayanağı olarak da analitik epistemolojide epistemik öznenin ayırt edici bir özelliğinin olmayışı, kültürel farklılıklar, toplumsal cinsiyet gibi durumların dikkate alınmadığını öne sürmüşlerdir. Bütün bu koşullardan soyutlanmış haliyle epistemik özne, evrenselleştirilmiş bir erkek faili temsil etmektedir. Bu özne sadece evrenselleştirilmemiş, aynı zamanda, toplumdan ve bireysel farklılıklardan soyutlanmıştır. Feminist epistemologlara göre, yaratılmaya çalışılan rasyonel epistemik fail, kadınları ve toplumun marjinalleştirilen kesimlerini temsil etmemesi bakımından evrensel değildir. Epistemik özne, erkek egemen toplumun düşünce ve kavramsallaştırmasının bir yansımasıdır. Bu görüşe göre kadınların sosyal konumları, toplumsal cinsiyete dayanan zorunlulukları ve deneyimleri dikkate alınmamıştır. Bütün bu eleştiriler daha sonraki süreçlerde yine feminist epistemologlar arasında kadınların tek bir kategoriye indirilmesi tartışmalarını başlatmıştır. Çeşitli ideolojilerin etkisinde kalan feminist epistemologlara yapılan bir eleştiri de söz konusu iddiaların bilimsel olarak sunulmaması ve kuramsallaştırılmamasıdır. Buradan hareketle, bu yaklaşımın bazı haklı tespitlerine rağmen epistemolojiye yeni bir şey katmadığı eleştirileri de yapılmaktadır.

Alternatif gerekçelendirme teorilerinde son olarak ele alacağımız **sosyal epistemolojiye göre bilgi**, a priori olarak elde edilebileceği gibi, kişinin kendi çabası veya toplumsal uzlaşılar sonucu da elde edilebilir. Bilginin sosyal yönüne vurgu yapan bu anlayış, bu yönüyle diğer gerekçelendirme teorilerinden ayrılmıştır. Sosyal epistemoloji bilme sürecinin sosyal ve kültürel ortamlarda geliştiğini, bu süreci oluşturan toplumsal ilişkilerin dilsel ve eylemsel olarak aktif katılımının olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu sürecin nasıl gerçekleştiği açıklanmamıştır. Burada hâkim olan iki görüşten ilki olan **kati sosyal epistemolojiye** göre, bilgi tamamen toplumsal bir süreçle elde edilir. Bu sürecin sonunda ise uzlaşımalsal bir şekilde bilgi ortaya çıkar. İkinci bir görüş olan **ılımlı sosyal epistemoloji** ise, üçlü tanımdaki bileşenlerin

gerekli olduğunu, ancak yeterli olmadığını ileri sürmüştür. Geleneksel tanımda yer alan gerekçelendirme bileşeni gereksizdir; çünkü birey böyle bir bilgi edinme sürecinin içinde olduğunu bilmez. Katı sosyal epistemolojiden farklı olarak zihinsel faaliyetleri de bilgi için kaynak sayan ılımlı sosyal epistemoloji zihinler arası etkileşimi vurgulamıştır. Ayrıca geleneksel tanımın bireyi ve önermeleri bütün sosyal koşullardan soyutlaması bu anlayışın karşı çıktığı temel nokta olmuştur. Son olarak tanıklık bilgisi gibi bir yaklaşımı kabul ederek epistemik öznenin zihinsel erişiminin mümkün olmadığı tarih, din, coğrafya gibi entelektüel alanlara dair yargılarımızı temellendirmeye çalışmıştır.

1.4. Değerlendirme

Gettier ile başlayan çağdaş epistemoloji serüvenini incelediğimizde üzerinde uzlaşılan bir bilgi tanımının olmadığını görmekteyiz. Hem içselci gerekçelendirme teorileri hem de dışsalci gerekçelendirme teorileri bilginin tanımını yapmak için birçok yola başvurmuştur. Yukarıda özetle bahsettiğimiz bu arayışlar nihai bir sonuca ulaşamamış ve dolayısıyla da söz konusu arayış günümüze kadar devam etmiştir. Geleneksel bilgi tanımını kabul etmeyen ve Gettier sorunu sonrasında artık geleneksel tanımlamanın kurtarılamayacağını savunan alternatif yaklaşımlar da literatürde pek çok tartışmaya yol açmıştır. Bu yaklaşımlar her ne kadar bilgiye ulaşmak için gerekli koşulları belirlemeye çalışsalar da henüz genelgeçer bir bilgi tanımına sahip olmadığımızı yukarıda belirtmiştik. Özellikle analitik çözümleme yöntemleriyle bilgi tanımına yeni koşulun eklenmesi, nedensel ilişkiler, gerekçelendirme bileşeninin işlevinin tartışılması, epistemik öznenin ahlaki tavrı, bilginin sosyal yönü ve toplumun bilgi edinme sürecindeki rolü gibi sorular çağdaş epistemolojinin güncel ve en çok tartışılan konuları olmuştur. Yukarıda bahsedilen konuları ele alıp daha çok meta-epistemoloji tartışmalarını yürüten bu yaklaşımlar bilginin genelgeçer bir tanımı yapılana kadar güncelliğini koruyacak gibi görünmektedir.

Türkiye'deki epistemoloji çalışmaları, dünyadaki mevcut tartışmaların yaklaşık çeyrek asır gerisinde seyretmiştir. Aşağıda daha geniş bir şekilde açıklayacağımız üzere, ülkemizdeki epistemoloji tartışmaları neredeyse 2000'li yılların başına kadar modern epistemolojinin kavram ve konuları ile devam etmiştir. 2000'lerden sonra çağdaş epistemolojinin kavramsal ve problematik gündemi felsefeciler arasında tartışılmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak daha sonraki süreçlerde çeşitli kitap, makale vb. gibi akademik yayınlar yapılmıştır.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ EPİSTEMOLOJİ

Çağdaş epistemolojiyi tanımlayıp dünyadaki gelişim sürecini Birinci Bölüm'de ayrıntılı olarak ele aldık. Daha önce de bahsettiğimiz gibi çağdaş epistemoloji, geleneksel epistemolojiden farklı olarak bilginin kavramsal yapısına odaklanmış ve tanımı itibariyle bunu karşılayacak olan koşulları sorgulamıştır. **Gerekçeleştirme, doğruluk, inanç, güvence, teminat, haklı nedene dayanma** gibi kavramlar bu tanımlama çalışmalarında merkezi bir konuma sahip olmuşlardır. Öte yandan alternatif yaklaşımlar bu kavramları reddedip, önceki bölümde özetlediğimiz yeni tanım ve koşulları dile getirmişlerdir.

Bu bölümde Türkiye'deki epistemoloji çalışmalarını incelerken herhangi bir epistemoloji geleneğine yaslanmayacağız. Ancak asıl çalışma alanımız çağdaş epistemoloji olduğundan değerlendireceğimiz çalışmalar bu koşulları sağlayanlar olacaktır. Klasik, modern ya da postmodern epistemoloji çalışmaları çalışmamızın kapsamına girmediğinden bunlarla ilgili detaylara girmeyip sadece gerekli görüldüğü yerlerde kısaca bahsedeceğiz. Ayrıca bütün çalışmamız boyunca ilgilendiğimiz bilgi, **önermesel bilgidir**. Tanıma, tasvir, yetenek bilgisi gibi alanlar yine çalışmamızın sınırları dışında tutulacaktır.

Türkiye'de çağdaş epistemoloji çalışmalarına baktığımızda bu süreci ikiye ayırmak mümkün görünmektedir. Çağdaş epistemolojiyi Gettier ile başlatmamız nedeniyle 1963-2000 yılları arasını erken dönem çağdaş epistemoloji, 2000 yılından günümüze kadar olan süreci ise son dönem çağdaş epistemoloji olarak adlandırabiliriz. Buradaki adlandırmamız tarihsel sürece göre olurken, ayrımı yapmamızın esas amacı bu süreçlerde yapılan çalışmaları niteliklerine göre sınıflandırmaktır. Erken dönem olarak adlandırdığımız dönemde genel olarak epistemoloji tarihi ele alınmış ve neredeyse literatürün tamamını epistemoloji tarihi metinleri oluşturmuştur. Son dönem olarak adlandırdığımız 2000 yılı sonrasında ise çeşitli üniversitelerde bu alanda derslerin açılması, bazı temel eserlerin Türkçeye

çevrilmesi ve sınırlı sayıdaki epistemoloğun kişisel çabalarıyla epistemoloji tartışmaları arasında çağdaş epistemoloji çalışmaları artmış ve tematik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak buna rağmen çağdaş epistemolojiye olan ilgi oldukça düşük düzeyde seyretmiştir. Mehdiyev'in 2011 yılında yaptığı bir çalışmaya göre mevcut epistemoloji literatürünün sadece %15'i çağdaş epistemoloji çalışmalarıdır.⁷⁹

1963 yılından sonra yapılan çağdaş epistemoloji tartışmalarına baktığımızda Gettier sonrası dönemde ortaya çıkan sorunu çözmek için **epistemik şans** durumu ele alınmış ve bunu çözmek maksadıyla **içselci** ve **dışsalcı gerekçelendirme** anlayışları geliştirilmiştir. Bununla birlikte bir taraftan bilginin **normatif** ve **deontolojik** yapısına yönelik tartışmalar sürerken, öte yandan gerekçelendirme bileşenini kısmen veya tamamen reddeden epistemik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Bilginin üçlü çözümlenmesi üzerinden yürütülen tanımlama tartışmaları alternatif yaklaşımların da etkisiyle pek çok farklı açıdan ele alınmaya başlanmıştır. Epistemik öznenin tartışmaya açılması, cinsiyet tartışmaları, erdem kavramının epistemolojiye girişi, toplumun bilgi edinim sürecindeki rolü, bilme sürecinin psikolojik ve biyolojik yönlerinin tartışılması gibi konular epistemolojide birçok yeni tartışmayı başlatmıştır. Bu konuların bir kısmı Türkiye'de halen tartışma konusu dahi olmamıştır. Ülkemizdeki çağdaş epistemolojinin gelişim seyrini ve literatürünü iki başlıkta sunmak mümkün görünmektedir.

2.1. Erken Dönem Çağdaş Epistemoloji Çalışmaları

Türkiye'de felsefe tarihi incelendiğinde, diğer temel felsefe disiplinlerine nazaran, en az ilgi duyulan alanın epistemoloji olduğu göze çarpmaktadır. Gerek akademik çalışmalarda gerekse de popüler felsefe tartışma ve çalışmalarında bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Diğer alanlara kıyasla ilginin az olması bir yana, belli bir döneme kadar yeni bir tartışma yaratan veya tematik çalışma denilebilecek epistemoloji metinleri ortaya koyan girişimler dahi olmamıştır. Yapılan çalışmalar ya

⁷⁹ Nebi Mehdiyev, "Türkiye'de Bilgi Felsefesi Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 9, Sayı 17, 2011, s. 160.

belli kişilerin bilgi anlayışları üzerinden yürümüş ya da antik dönemden aydınlanma dönemine kadar hâkim olan bilgi anlayışları olmuştur. Türkiye’de erken dönem çağdaş epistemolojiyi incelediğimizde özellikle de kavramsal açıdan birtakım problemlerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Çağdaş epistemolojide esas olarak bilginin bileşenleri üzerinden kavramsal tartışmalar yürütülürken, aynı dönemde Türkiye’de kullanılan kavramlar epistemoloji tarihi içerisinde önceki yüzyıllarda kullanılan - bilhassa modern epistemolojide kullanılan- kavramlarla devam etmiştir. Tematik çalışmaların olmayışı ve bir epistemoloji geleneğinin oturmaması bu sorunun temel sebeplerindendir. Bu dönemde yapılan çalışmaların yoğun olarak felsefe bölümlerinde değil de ilahiyat fakültelerinde yapılmış olması kavram üretiminin önündeki engellerden biri olmuştur. Öte yandan, yeterli düzeyde çağdaş epistemoloji metinlerinin çevrilmemesi ve dolayısıyla da kavramların çevirisinin yapılmaması olması bu sorunu pekiştirmiştir.

Türkiye’deki çağdaş epistemoloji çalışmalarını ilk olarak Teo Grünberg yapmıştır. Onun 1962 yılında yaptığı çalışma, bu alanda kavramsal bir dil oluşturma adına önemli bir girişim sayılabilir. Ancak Grünberg’in metinleri ağırlıklı olarak sembolik mantık üzerinden yürüdüğü için yeterli ilgiyi görmemiş ve bu metinler üzerine yapılan epistemik tartışmalar sınırlı düzeyde kalmıştır. Grünberg’in çağdaş olan felsefeciler arasında, tematik problemlere analitik yöntemlerle yaklaşılmaması ise Grünberg’in çalışmaları açısından ikinci bir dezavantaj oluşturmuştur.⁸⁰

Grünberg’den sonra erken dönem çağdaş epistemolojide dikkat çeken bir diğer isim Vehbi Hacıkadiroğlu’dur. Hacıkadiroğlu’nun üniversite dışından konuya ilgi duyması ve *Felsefe Tartışmaları* isimli derginin çıkmasına öncülük yapması epistemolojiye ciddi katkılar sunmuştur. Ancak kendisi, yazdığı metinlerle çağdaş epistemolojiye hiç temas etmemiş; güncel sorunlara ve kavramsal tartışmalara değinmemiştir. Hacıkadiroğlu çalışmalarında daha çok bilginin kaynağı ve edinim yöntemlerine yoğunlaşmıştır. Genellikle modern epistemolojinin kavram ve

⁸⁰ Teo Grünberg’in çalışmaları için bkz: Teo Grünberg, “Temel Önermeler”, *Felsefe Arkivi*, Sayı: 13, 1962, ss.30-56. “Önsel Bilgiler ve Zorunlu Önermeler”, *Araştırma Dergisi*, Sayı: 12, 1981, ss. 281-286., “Bilgi Teorisi ve Gettier Problemi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 40, 1999, ss. 97-104., *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005., *Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

konularına eğilmiş; tümevarım, tündengelim, algılama, bellek, nedensellik, deneycilik, tümeller gibi kavramları modern epistemik anlayışla ele almıştır.⁸¹

Bu dönemle ilgili son olarak ele alacağımız kişi Arda Denkel'dir. Denkel, *Bilginin Temelleri* isimli çalışmasında güncel epistemoloji problemlerine değinmemiştir. Bu çalışmada esas olarak, bilmenin zihinsel koşulları ve bu sürecin psikolojik yanları ele alınmıştır. **Bilgi** tanımı içerisinde bulunan **inancın** psikolojik bir unsur olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda Denkel'in **inanç** kavramına yoğunlaştığı da söylenebilir.⁸²

Bu dönemde yapılan bazı çalışmalar **doğruluk** ve **inanç** kavramları ile bağlantılı olsalar da burada değerlendirme kapsamına alınmamıştır. Bunun sebebi, bu kavramların bizim kullandığımız şekilde epistemik anlamlarıyla değil de sadece genel felsefe kavramları sayılabilecek nitelikte kullanılmalarıdır. Bu durumu örnekleyecek olursak, Harun Tepe'nin *Felsefede Doğruluk ya da Hakikat* isimli çalışması doğruluk kavramını tarihsel olarak incelemiştir. Ancak ilgili çalışmasında Tepe, tartıştığı kavramlara epistemik açıdan bakmamıştır. Dolayısıyla söz konusu çalışma bir epistemoloji metni sayılsa dahi çağdaş epistemoloji metni olmaktan uzaktır. Özellikle Gettier sonrası dönemde, kavramsal çözümleme ve bu kavramların birbiriyle ilişkisi tartışma konusu olurken ülkemizde erken dönem epistemoloji çalışmalarında bu koşullar gözetilmemiştir.⁸³

Bu çalışmalar dışında dikkat çeken noktalardan biri de söz konusu dönemde yapılan çalışmaların birçoğunun İlahiyat fakültelerinde yapılmış olmasıdır. Alparslan Açıkgenç'in *Bilgi Felsefesi* (İnsan Yayınları, İstanbul 1992) isimli çalışması buna örnek olarak verilebilir. Açıkgenç'in çalışması da çağdaş epistemolojiye yönelik tartışmalara değinmemiştir. Açıkgenç'in söz konusu çalışması daha çok İslam felsefesinin bilgi tasavvurunu açıklamaktadır. Tüm bu çalışmaları özetleyecek olursak, söz konusu çalışmaların hem çağdaş epistemoloji kavramlarına hem de çağdaş epistemoloji konularına temas etmediği görülmektedir. Özellikle epistemoloji

⁸¹ Vehbi Hacıkadiroğlu'nun çalışmaları için bkz: Vehbi Hacıkadiroğlu, "Bilgi Üzerine", *Felsefe Tartışmaları*, Sayı:17, 1994, ss. 75-94., *Bilgi Felsefesi*, Metis Yayınları, İstanbul 1985., *Bilginin Doğası ve Kaynakları Üzerine*, 2. bsk., Cem Yayınevi, İstanbul 2002.

⁸² Arda Denkel'in çalışmaları için bkz: Arda Denkel, *Bilginin Temelleri*, Metis Yayınları, İstanbul 1984., "Epistemisizm", *Felsefe Tartışmaları*, Sayı: 1, 1987, ss. 58-75., "Bilim, Bilgi ve Kuşku", *Cogito*, Sayı: 11, 1997, ss. 249-260., "Bilgi ve Olasılık", *Felsefe Tartışmaları*, Sayı: 7, 1990, ss. 9-32.

⁸³ Harun Tepe, *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, 2. bsk., İmge Kitabevi, Ankara 2003.

tarihi içerisinde, modern dönemin çalışmaları ağır basmakta ve buna ek olarak da İslam düşüncesindeki bilgi anlayışları kalan çalışmaların büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu metinlerin neredeyse tamamı tematik metinler olmaktan ziyade epistemoloji tarihi metinleri niteliğindedir.

Hanifi Özcan'ın 1992 yılında yayınladığı *Epistemolojik Açıdan İman* (8. bsk., M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019) isimli çalışma süje ve obje arasındaki ilişki ve bu ilişki sonucu ortaya çıkan ürünü değerlendirerek başlamaktadır. Söz konusu çalışmada **iman** ve **inanç** kavramları arasındaki farklar tespit edilmeye çalışılmış ve bunların epistemik konumunu tespit etmek amacıyla ilgi, şüphe, zan, **inanç** ve iman gibi epistemik seviyelerden bir basamaklandırma oluşturulmuştur. Herhangi bir objeye yönelimin bu epistemik sıralamayla gerçekleştiğini savunan Özcan, asıl iddiasını dini inanç üzerine kurmuştur. **İnanç**, **bilgi** ve **iman** kavramlarına yoğunlaşan Özcan, bilgiyi, “**doğrulanmış doğru inanç**”, imanı ise “**doğru inanç**” olarak ifade etmiştir. Bu kavramlar arasındaki ilişkiyi de inceleyen Özcan, konuya yönelik çağdaş epistemik yaklaşımlara hiç değinmemiştir. Bu çalışmada daha çok iman kavramının epistemik statüsü belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra Özcan, *Maturidi'de Bilgi Problemi* (M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993) isimli çalışmasında İslam dinindeki bilgi anlayışını ve çeşitli metodolojik yaklaşımları ele almıştır. Son olarak 1999 yılında yayınladığı “Birbirine Zıt İki Yaklaşım: Temelcilik ve İmancılık” (*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 40, 1999, ss. 156-176.) isimli çalışmasına bu iki epistemik yaklaşımı tanımlayarak başlamıştır. Devamında bu tanımlamayı yaparken kullandığı kavramları açmış ve hangi yaklaşımın hangi düşünceye ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Ancak Özcan, yine konuyu sadece dini inanç bağlamında ele almıştır. Her iki yaklaşımı tanımlayıp, kendi içindeki ayrımları tespit eden Özcan bu yaklaşımların birbirinden farklı yönlerini de kıyaslamıştır. Devamında da bu yaklaşımların zayıf yönlerini tespit edip olası çözüm önerilerini sunmuştur. Ancak söz konusu metinde, sözlük kısmında vereceğimiz örneklerdeki gibi, birçok kavramın yanlış çevrilip kullanıldığı görülmektedir.

Buraya kadar söylediklerimizden hareketle görülebileceği gibi Türkiye’de, felsefenin diğer temel disiplinleri gibi, çağdaş epistemolojinin de temel eksikliklerinden biri, çalışmaların herhangi bir tematik sorunu konu edinmemesidir.

Çağdaş epistemolojinin kavramsal yapısının dikkate alınmayışı, önceki dönemlere ait kavram ve tanımlamaların yaygın bir şekilde kullanılması, ortak bir çağdaş epistemoloji dilinin oluşmasını da zorlaştırmıştır. Son dönem çağdaş epistemoloji çalışmalarında bu konu kısmen aşılmış ve epistemolojide tartışılan birçok güncel problem ülkemizde de konuşulmaya başlanmıştır.

2.2. Son Dönem Çağdaş Epistemoloji Çalışmaları

Her ne kadar burada 2000 yılı itibariyle yapılan çalışmaları son dönem epistemoloji çalışmaları kapsamına alsak da bunun kesin bir ayırım olduğu söylenemez. Çalışmayı kolaylaştırmak açısından yaptığımız bu ayırım esasen tematik çalışmaların yapılmaya başlanması olarak da kabul edilebilir. Çağdaş epistemoloji kavramları ve konularının tartışılması Türkiye'deki epistemoloji çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Burada, yapılan çalışmaları hem tarihsel olarak ele alacağız hem de tematik çalışmaları ayrıca inceleyeceğiz. Her ne kadar bir çağdaş epistemoloji geleneği tam olarak oluşmadıysa da biz, ağırlıklı olarak çağdaş epistemoloji çalışan epistemologların bilgi anlayışlarını sunacağız.

Çalışmamızın son kısmında, aynı zamanda üçüncü bölümde sözlük önerisi oluştururken referans alacağımız, Türkçe epistemoloji alanında en fazla çalışma yapan beş epistemoloğun çalışmalarını da detaylı bir şekilde vereceğiz. Fatih Sultan Mehmet Öztürk, Hasan Yücel Başdemir, Kemal Batak, Murat Baç ve Nebi Mehdiyev'in yaptıkları çalışmaların büyük çoğunluğunun çağdaş epistemolojiyle ilgili olması ve çalışmalarının hem tematik hem de problem odaklı çalışmalar olması nedeniyle sözlük önerisi oluştururken onların kullanımını dikkate alacağız. Mevcut çağdaş epistemoloji literatürünün büyük çoğunluğunu oluşturan bu çalışmalar aynı zamanda kavramların çevirisi ve kullanımı açısından da birer başvuru kaynağı olmaktadır. Son olarak burada sadece Türkçe yayınlanan çalışmaları dikkate aldığımızı ve basılı olarak yayınlanmayan yüksek lisans ve doktora tezlerini değerlendirme kapsamına almadığımızı belirtmekte fayda vardır.

A. Kadir Çüçen tarafından 2001 bir yılında *Bilgi Felsefesi* isimli bir çalışma yayınlanmıştır (7. bsk., Sentez Yayıncılık, Bursa 2019). Bu çalışma esasen bir ders

kitabı olma kaygısıyla hazırlanmıştır. Konu başlıklarıyla aslında bir epistemoloji ders kitabı olmaya adayken içerik olarak oldukça zayıf kalmıştır. Özellikle çağdaş epistemolojiye dair problemlerin olmayışı, modern dönem kavramlarıyla konunun ele alınışı kitaptaki temel eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu çalışmanın bir diğer eksikliği ise konular arasındaki dağılımın orantılı olmayışıdır. Kimi konu ve kişilere oldukça geniş yer veren Çüçen, çağdaş epistemolojinin tamamına birkaç sayfa ayırmakla yetinmiştir.

2002 yılında Muğla Üniversitesi'nde "Bilgi ve Değer" başlıklı bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyuma Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinden katılan akademisyenler bu başlık altında çeşitli bildiriler sunmuşlardır. Bu bildiriler daha sonra Şahabettin Yalçın editörlüğünde kitaplaştırılmıştır. Burada **bilgi** ve **değer** kavramları pek çok açıdan ele alınmış ve bu konuların birbiriyle olan ilişkileri kimi zaman felsefe tarihinden hareketle incelenmiş kimi zaman da konular teorik bir düzlemde tartışılmıştır. Bu çalışmada çağdaş epistemoloji açısından dikkate değer tek metin Şahabettin Yalçın'ın "Bilginin Normatif Yönü" başlıklı bildirisidir. Yalçın, bu metinde, **bilginin normatifiğini** ve bu koşulu sağlayan **gerekçelendirme** bileşenini farklı yaklaşımlar üzerinden ele alıp tartışmıştır. Devamında ise Quine özelinde **doğallaştırılmış epistemoloji** tartışmalarına değinmiştir. Ancak Yalçın'ın bildirisi haricindeki diğer çalışmalarda çağdaş epistemoloji kavramları ve problemleri konu edinilmemiştir.⁸⁴

Yalçın 2002 yılında **doğallaştırılmış epistemolojiye** yönelik Türkiye'deki ilk çalışmayı da yapmıştır.* Bu çalışmada geleneksel üçlü bilgi tanımını **meşrulaştırılmış doğru inanç** olarak çevirmiş, devamında ise Gettier ile birlikte gelişen süreci özetlemiştir. Daha sonra ise doğallaştırılmış epistemolojiyi Quine özelinde ele almıştır. Yalçın'a göre Quine, **gerekçelendirme** bileşenini tamamen gereksiz görmektedir. Son olarak da doğal epistemolojinin hangi koşullarda alternatif bir yaklaşım olabileceğini tartışan Yalçın, bilginin, gerekçelendirme bileşeni sayesinde **normatif** özelliğini koruyabileceğini savunmuştur. Aksi halde öznenin

⁸⁴ Şahabettin Yalçın, *Bilgi ve Değer*, Fol Kitap, Ankara 2020.

* "Doğal Epistemoloji Mümkün Müdür?" adlı bu çalışma ilk olarak *Felsefe Tartışmaları* (Sayı: 29, 2002, ss. 39-50) içinde yayınlanmıştır. Ancak çalışmamız boyunca şu nüshaya atıfta bulunduk: Şahabettin Yalçın, "Doğal Epistemoloji Mümkün Müdür?", *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, Hititkitap Yayınevi, Ankara 2011, ss. 209-224.

hem epistemik hem de etik anlamda sorumluluk sahibi olmayacağını iddia etmiştir. Bunun önüne geçmenin yolu olarak da betimleyici ve normatif epistemoloji ayrımının yapılabileceğini ifade etmiştir.⁸⁵

Yalçın 2016 yılında yayınladığı “Neyi Bilebilirim?” (*İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2016, ss. 11-24.) isimli çalışmasında ise kuşkuculuğu, bilginin kaynaklarını ve sınırlarını tartışmıştır. Çalışmasına **bilgiyi** tanımlayarak başlayan Yalçın, devamında **kuşkuculuğu** antik dönemden başlayarak Descartes’a kadar betimlemiştir. Daha sonra sezgi kavramını ele alan Yalçın, bilginin kaynağı olarak **akılcılık** ve **deneyimciliği** Hume, Locke, Kant ve Descartes gibi filozoflar özelinde incelemiştir. Yalçın bu çalışmasında çağdaş epistemolojideki tartışmalara değinmemiş; daha çok modern epistemoloji tartışmalarını ele almıştır.

Bilimname Dergisi 2003 yılında derginin ikinci sayısını epistemoloji özel sayısı olarak çıkarmış ve epistemoloji alanında akademik dergiler arasında bir ilke imza atmıştır. Çevirilerle birlikte yaklaşık 15 çalışmanın bulunduğu bu derginin sonunda da çeşitli dillerde yayınlanmış temel epistemoloji metinleri bibliyografyası verilmiştir. Yine bu sayıda epistemoloji alanında yayınlanan kitap, sempozyum değerlendirmeleri başlıklı bir bölüm de bulunmaktadır. Bu çalışmada esas olarak çağdaş epistemolojiye dair metinler bulunmasa dahi böyle bir girişimin olması epistemoloji açısından faydalı olmuştur. Bu sayıda bizim açımızdan dikkate değen tek çalışma A. Çüçen tarafından yapılmıştır (ss. 3-12.). Bu, her ne kadar çağdaş epistemolojinin temel yaklaşımlarının mantığını tam olarak sunmasa da kavramları ele alması bakımından önemli bir çalışmadır. Bilgi tanımını ve bilgi edinim sürecini modern epistemoloji yaklaşımı üzerinden ele alan Çüçen, kavramları da aynı mantıkla ele almıştır. Fakat **doğruluk**, **inanç**, **a priori**, **a posteriori**, **gerçeklik**, **analitik**, **sentetik** gibi kavramları ele alması çalışmaya farklı bir nitelik kazandırmıştır.

Mehmet Sait Reçber, 2003 ve 2004 yılında Plantinga üzerine iki çalışma yayınlamıştır. Reçber 2003 yılında yayınladığı makalesinde Plantinga’nın eserlerinden hareketle **proper function** kavramını tartışmıştır. **Proper** kavramının

⁸⁵ Şahabettin Yalçın, “Doğal Epistemoloji Mümkün Müdür?”, *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, Hititkitap Yayınevi, Ankara 2011, ss. 209-224.

uygun veya **gerçek** olarak da çevrilebileceğini ancak bunların her ikisini de içinde barındırdığından dolayı **doğru** kavramını kullandığını dile getirmiştir. Çalışmasının başında, Plantinga'nın metinlerinden hareketle, **doğru işlevselciliği** tanımlamaya girişmiş ve bu tezin olumlu ve olumsuz epistemik yanlarını ifade etmiştir. Reçber'e göre bu tez **epistemik dışsalcılığı** öngörmüştür. Reçber, tezin bu yönüyle **güvenilircilikle** benzerlik taşıdığını iddia etmiştir. Bu bağlamda Plantinga'nın tezine getirilen eleştirileri de açıkça sunmuştur. Alston gibi filozoflarca dile getirilen doğru işlevselcilik kavramının belirsiz olduğu ve bilgiyi karmaşıkleştirdiği eleştirilerini de değerlendirmiştir. Reçber'e göre Plantinga'nın amacı bilginin ne olduğuna dair bir açıklama yapmak değil, bilginin hangi koşullar altında oluşacağını ortaya koymaktır.⁸⁶

“Plantinga ve Tanrı İnancının Temelselliği” isimli çalışmasında Reçber, Plantinga özelinde tanrı inancının rasyonelliği koşullarını sorgulamıştır. Çağdaş epistemolojide de çokça tartışılan **temel inançları** açıklamış ve bir inancın temel inanç olma koşullarını tartışmıştır. Reçber, bu çalışmasında Plantinga'nın bir kimse tanrı inancı için herhangi bir kanıtı sahip olmasa dahi, söz konusu inancının temel inanç sayılabileceğini savunduğunu öne sürmüştür. Burada dikkat çekilen bir diğer nokta ise temel inanç sayılan noktalar arasında nasıl bir ayırımın yapılabileceği ve bunların epistemik statüsünün değerlendirilmesi olmuştur. Reçber, Plantinga'nın iddialarını ve ona getirilen eleştirileri sunmuş ve tartışılan sorunun çözümü için çeşitli değerlendirmeler yapmıştır.⁸⁷ Reçber'in her iki çalışması da bu alanda Türkiye'de yapılmış ilk çalışmalardan olmuştur.

Ferit Uslu 2002 yılında savunduğu doktora tezini bazı düzeltmeler ve eklemeler yaparak 2004 yılında kitap olarak yayınlamıştır. *Felsefi Açıdan İmanı Temellendirme* (2. bsk., Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.) isimli bu çalışmanın ilk bölümü epistemolojiye ve özellikle de çağdaş epistemolojiye dairdir. Uslu, çalışmasına **temellendirme** kavramını tanımlayarak başlamış devamında ise iman kavramını ve sınıflandırdığı farklı iman anlayışlarını tartışmıştır. Daha sonra **iman** ve **inanç** kavramlarının ortak ve farklı yönlerine değinen Uslu, devamında ise **bilgi** ve

⁸⁶ Mehmet Sait Reçber, “Plantinga, Bilgi ve Doğru İşlevselcilik”, ss. 173-199.

⁸⁷ Mehmet Sait Reçber, “Plantinga ve Tanrı İnancının Temelselliği”, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 39, 2004, ss. 20-41.

inancın farklı türlerini açıklamıştır. Temel tezi farklı inanç ve bilgi türlerinin birbiriyle ilişkisi üzerinden imanı temellendirme olan Uslu, bunu yaparken çağdaş tartışmalara da değinmiştir. İnanç ile bilginin ilişkisine değindikten sonra bilgi için gerekli koşulları, **doğruluk** kavramını, **Gettier sorununu** ve bazı felsefecilerin çözüm önerilerini sunmuştur. Bütün bunların sonucunda olası bilgi ve inanç koşullarını değerlendiren Uslu, bunlarla ilgili çeşitli iman türlerini tasvir etmiştir. Söz konusu çalışmayla ilgili olarak dikkat çeken noktalardan biri de *justified* kavramının **doğrulanmış** olarak çevrilmesidir. Çalışmada genel olarak **temellendirme** kavramını kullanan Uslu, **GDI** kavramının tanımını yaparken **doğrulanmış doğru inanç** tabirini kullanmıştır.

Cafer Sadık Yaran'a göre epistemolojik krizlerden kurtuluşun yolu, bilgi ve bilgelik arasında kopan tarihsel diyalojik bağın onarılması ve geliştirilmesidir. Bunun devamında bilgeliğin bilgiden bağımsız -ve hatta bütün felsefe alanlarının üstünde- ele alınması gerektiğini ve bu yeni alanın da **sofyaloji** olarak adlandırılabilceğini ifade etmiştir. Daha sonra ise bilge kavramını hem etimolojik ve tarihsel açıdan ele almış hem de büyük dinlerde bilgeliğin öneminden bahsetmiştir. Felsefede bilgeliğin yerini ifade eden Yaran, bu yolla tezini temellendirmeye çalışmıştır. Yaran'a göre **bilgi**, bütün bilme hallerini kapsamalı ve yaşamda etik, siyaset ve sanat gibi alanlara da sirayet etmelidir. Bu sayede bilgi ve yaşam arasında bir bağ kuran Yaran, bu tavrın Sokrates'in genel epistemik yaklaşımıyla da denk olduğunu iddia etmiştir. Son olarak bilgi, bilim ve bilgelik arasında kurulacak sofyaloji isimli tezin pratik yaşamda karşılaştığımız pek çok sorunu çözeceğini öne sürmüştür.⁸⁸

Ahmet Cevizci editörlüğünde on dört cilt olarak yayınlanması planlanan felsefe ansiklopedisi serisi altıncı cilde kadar yayınlanmıştır. Birinci cildi 2003 yılında yayınlanan serinin altıncı cildi ise 2009 yılında yayınlanmıştır. Daha çok bilgi verme kaygısıyla yayınlanan bu seride epistemolojiyle de ilgili birçok kavrama değinilmiştir. Burada tek tek ayrıntısına girmeyeceğimiz ansiklopedi maddelerinde -alfabetik sırayla yazılmaları ve serinin yarım kalması sebebiyle- "F" harfine kadar gelinmiş ve bahsedilen aralıktaki tüm harflerle başlayan epistemoloji kavram ve kuramlarına değinilmiştir. Bu ansiklopedi serisi sadece epistemoloji açısından değil

⁸⁸ Cafer Sadık Yaran, "Çağdaş Epistemolojik Dikotomiler ve 'Sofyalojik' Bir Epistemoloji Önerisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, 2004, ss. 21-43.

başvuru kaynağı olabilmesi sebebiyle Türkçe felsefe çalışmaları açısından ilk ve tek kolektif çalışmadır. M. Baç ve F. S. M. Öztürk'ün buradaki yazılarına ise daha sonra ayrıca değineceğiz.

Bu dönemde yine Ahmet Cevizci tarafından yapılan *Bilgi Felsefesi* (Say Yayınları, Ankara 2010) isimli çalışma 2010 yılında yayınlanmıştır. Cevizci bu çalışmasında **bilgi** kavramını ele alarak, bilginin tanımı sorununa, klasik bilgi tanımı tartışmalarına, bilgi ve **gerekçelendirme** türlerine kısaca değinmiştir. **Gettier sorununa** da kısaca değinen Cevizci devamında gerekçelendirme kuramlarını incelemiştir. Daha sonra ise **doğruluk** ve **kuşkuculuk** problemine eğilmiştir. Çağdaş epistemoloji literatüründe neredeyse hiçbir karşılığı olmayan kuşkuculuğa geniş bir yer veren Cevizci, son olarak da bilginin kaynakları sorununa değinmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde bilgi felsefesi tarihi tartışılmış, son bölümde ise kimi modern yaklaşımlar ele alınmıştır. Son olarak da **feminist epistemolojiye** değinen Cevizci'nin çalışmasının ilk bölümünde yapılan kavramsal tartışmalar çağdaş epistemoloji tartışmaları içinde alınabilir. Ancak nihai anlamda bakıldığında bu eser de pedagojik kaygılar taşıdığından epistemoloji giriş kitabı olmaktan öteye geçememiştir.

Betül Çotüksöken ve Ahu Tuncel editörlüğünde 2010 yılında yayınlanan *Bilgi Felsefesi* (Heyamola Yayınları, İstanbul 2010) isimli kitap çalışması bilgiyi çeşitli açılardan ele alıp değerlendirmiştir. İki bölümden oluşan bu kitapta toplamda on dört çalışma bulunmakta olup, bunların birçoğu çağdaş epistemolojiyle ilgisi olmayan çalışmalardır. Burada yer alan David Grünberg'in "Gerekçelendirme ve Doğruluk" (ss. 33-44) başlıklı yazısı teknik anlamda çağdaş epistemoloji metni kabul edilebilir. Bu çalışmayı hem tematik hem de metodolojik olarak ele aldığımızda, Grünberg'in çalışması dışındaki metinleri, herhangi bir çağdaş epistemoloji alanına dâhil etmek mümkün görünmemektedir. Söz konusu çalışmalar herhangi bir konuyu ele alan tematik bir çalışma örnekleri olmadığı gibi aynı zamanda bağlamları itibariyle bir epistemoloji tarihi metni niteliği de taşımamaktadırlar. Çağdaş epistemolojinin konularına ve güncel tartışmalarına neredeyse hiç temas etmeyen bu çalışma, kullanılan dil ve kavramlar açısından modern epistemoloji literatürüne dâhil edilebilir.

Yasin Parlar 2015 yılında bir kongrede sunduğu çalışmasını, aynı yıl “Bilginin İmkânı ve Temelci Görüş” (*İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2015, ss. 189-200) başlığıyla makale olarak yayınlamıştır. Çalışmasına klasik bilgi tanımını vererek başlayan Parlar, Gettier’in itirazıyla ortaya çıkan problemin çözümü için önerilen **temelcilik** kuramını ele almıştır. **Epistemik gerileme problemini** kısaca aktardıktan sonra **katı ve ılımlı temelciliği** betimleyen Parlar, son olarak da bu kurama getirilen eleştirileri değerlendirmiştir. Sonuç itibarıyla bu makale temelciliği kısaca betimleyen bir çalışma olmuştur.

Normatifliğin epistemolojideki önemine değinerek başlayan çalışmalarında Özer ve Şahin, Quine’ın **doğallaştırılmış epistemoloji** anlayışını özetlemişlerdir. Quine özelinde geleneksel epistemolojiye getirilen eleştiriler, epistemoloji ve bilim ilişkisi betimlendikten sonra, Quine’ın iddialarını ve doğallaştırılmış epistemolojiyi savunan kimi epistemologların görüşlerini değerlendirmişlerdir. Quine epistemolojisinde gerekçelendirmenin aracı, gözlem cümleleridir iddiasında bulunan Özer ve Şahin, bu yolla bilimsel bulguların ve deneyimlerin bilgi için bir veri olarak kullanılabileceğini savunmuşlardır. Onlar, Quine’ın da itirazlarını dikkate alarak doğallaştırmanın hem epistemolojiyi hem de normatifliği doğallaştırdığını iddia etmişlerdir. Yani Özer ve Şahin’e göre Quine epistemolojisi hipotetik olarak normatiftir.⁸⁹

Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi Nebi Mehdiyev editörlüğünde “Çağdaş Bilgi Tartışmaları Özel Sayısı” başlıklı 32. sayısını yayınlamıştır. Bu sayıda çağdaş epistemolojiye dair pek çok tartışmaya yer verilmiştir. Hem **içselci** ve **dışsalci** tartışmalar hem de **erdem epistemolojisi**, **sosyal epistemoloji**, **doğallaştırılmış epistemoloji** gibi alternatif gerekçelendirme teorilerini konu alan çalışmalar da bu sayıda yer almıştır. Ayrıca çağdaş epistemoloji literatüründe çokça tartışılan bazı çalışmaların hem asılları hem de Türkçe çevirileri bu sayıda yayınlanmıştır.

Gerekçelendirme kavramı yerine metin boyunca **haklılandırma** kavramını kullanan Baykent, ilk olarak, haklılandırmayı tanımlamış ve **epistemik**

⁸⁹ Mahmut Özer ve Eylem Yenisoy Şahin, “Quine’ın Doğallaştırılmış Epistemolojisinin Normatifliği Üzerine”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, 2015, ss: 17-38.

haklılandırma ile **epistemik olmayan haklılandırmayı** açıklamıştır. **Temelcilik** ve **tutarcılığı (bağdaşıcılığı)** özetlerken her iki gerekçelendirme teorisinin zayıf yönlerini de değerlendirmiştir. Son olarak da **içselcilik** ve **dışsalcılık** kavramlarını ele alan Baykent, bu kavramlar üzerinden haklılandırmayı tekrar betimlemiştir. Sonuç itibarıyla bu metin, çağdaş epistemolojinin temel kavramlarını ele almış olsa da bir tez ortaya koymayıp sadece betimleme yapmıştır. Metnin bir tezinin olmayışı metni zayıf kılmıştır.⁹⁰

Yılmaz çalışmasına klasik bilgi tanımını vererek başlamış, Gettier'in itirazını ve ardından Sosa'nın bilgi tanımını vermiştir. Aristoteles'in erdem anlayışını özetleyen Yılmaz, Sosa ile bunun epistemolojiye uygulandığını dile getirmiştir. Sosa epistemolojisinde **uygun inanç** ve **gerekçelendirilmiş inanç** kavramlarını açıklayan Yılmaz devamında Sosa'nın dile getirmiş olduğu **hayvani bilgi** ve **düşünsel bilgi** kavramlarını açıklamıştır. Bu iki bilgi türü arasındaki ayrımı değerlendirdikten sonra bunların arasında epistemik bir derecelendirmenin yapılabileceğini iddia etmiştir. Bu epistemik derecelendirmeye bağlı olarak da bilginin farklı seviyeleri olabileceğini ifade etmiştir. Yılmaz metin boyunca Sosa'nın iddialarını özetlemiş ve bu iddialara gelen itirazları değerlendirmiştir. Bu çalışma, Sosa'nın **erdem epistemolojisinin** özetlenmesi seviyesinde kalmıştır.⁹¹

Durhan'ın daha önce bir kongrede sunduğu bildirisi genişletilmiş bir şekilde makale olarak yayınlanmıştır. **İnanç** ve **doğruluk** kavramlarını açıklayan Durhan, devamında geleneksel bilgi tanımını ve **Gettier sorununu** ele almıştır. Yazar, epistemolojiye giriş düzeyinde bilgiler vermekle yetinmiştir.⁹²

Bilgide **epistemik şans** durumunun oluşturduğu problemi açıklayan Çelebi, bunun **Bayes Teoremi** ve **Epistemolojisiyle** aşılabileceğini ileri sürmüştür. **Bayes Teoremini** olasılıkların belirlenmesi suretiyle herhangi bir durumda en iyi açıklamayı ortaya koyma şeklinde tanımlamıştır. Devamında bu teorisinin çeşitli alanlarda uygulanabildiğini yaptığı formülasyonlarla açıklamıştır. Söz konusu teorisinin **Gettier sorunu** gibi durumlarda çözüm olabileceğini ve öznenin inancının

⁹⁰ Ufuk Özen Baykent, "Epistemik Haklılandırma Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2017, ss: 198-206.

⁹¹ Fikret Yılmaz, "Ernest Sosa'nın Erdem Merkezli Epistemolojisinde Bilginin Derecelendirilmesi", *Dört Öge*, Sayı: 14, 2018, ss: 99-118.

⁹² Gülümser Durhan, "Gettier Problemi Bağlamında Epistemik Gerekçelendirme Anlayışının Kritiği", *Humanitas*, Cilt: 7, Sayı: 13, 2019, ss: 36-45.

doğru çıkma olasılığının rasyonel koşullarla değerlendirilebileceğini iddia etmiştir. Bu teori **içselci gerekçelendirme** kuramlarına çeşitli eleştiriler getirirken **dışsalci** veya **güvenilirci epistemolojiye** paralel yöntemler izlemiştir. Çelebi, bu yöntemlerle inançlarımızın epistemik derecelerinin yükseltilebileceğini ve olasılıkların belirlenip **epistemik şans** unsurunun zayıflatılabileceğini öne sürmüştür. Çelebi, bu teorinin bilginin tanımı sorununa kesin çözüm getirmediğini de kabul etmiştir.⁹³

Plantinga'nın **klasik temelciliğe** getirdiği eleştirileri aktarmasıyla başlayan metnin devamında Tanış, Plantinga'nın **ontolojik kanıt argümanını** epistemik açıdan değerlendirmiştir. Yazar, Plantinga'nın tanrı inancına yönelik tutumunu ele almış ve Plantinga'nın tanrı inancının doğruluğunu kanıtlama çabasında olmadığını; tanrı inancının rasyonelliğini kanıtlamaya çalıştığını iddia etmiştir. Tanış, Plantinga'nın ontolojik kanıt argümanının modal mantık, mümkün dünyalar semantiği gibi alanlarda ufuk açıcı olduğunu belirtmiş, ancak epistemik anlamda başarısız olduğunu ifade etmiştir.⁹⁴

Yüksek lisans tezinden yararlanarak yazdığı makalesinin başında Yanık, **içselcilik** ve **dışsalcılık** kuramlarına kısaca değinmiştir. Devamında **epistemik gerekçelendirme** kavramını ele almış ve **güvenilirciliğin** dışsalci bir yaklaşım olması nedeniyle önce dışsalcılığı ardından ise güvenilirciliği tartışmıştır. Her iki kavramı da farklı felsefecilerin eleştirilerini dikkate alarak çok yönlü açıklamıştır. Sonrasında çalışmasının asıl konusu olan Plantinga'nın dini epistemolojisi ve tanrı inancının güvenilirliği sorunu başlıklı bölüme geçmiştir. Burada **temelselci** yaklaşımın iddialarına yer veren Yanık, Plantinga'nın bu yaklaşıma getirdiği eleştirileri dile getirmiştir. Plantinga'nın tanrı inancının rasyonelliğine dair iddialarına yer veren yazar, özellikle dini referanslı ifadelerin epistemik konumunu belirlemeye çalışmıştır. Plantinga'nın dini epistemolojisini ve buna gelen itirazları betimlemiştir.⁹⁵

⁹³ Vedat Çelebi, "Bayes Teoremi Bağlamında Olasılıklı Bayes Epistemolojisinin Kapsamı Üzerine Bir İnceleme", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 28, 2019, ss: 319-343.

⁹⁴ Abdulkadir Tanış, "Alvin Plantinga ve Ontolojik Kanıt", *Din ve Felsefe Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2019, ss: 19-31.

⁹⁵ Musa Yanık, "Epistemik Güvenilircilik ve Alvin Plantinga'da Tanrı İnancının Güvenilirliği Sorunu", *Din ve Felsefe Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2020, ss: 181-208.

2.2.1. Fatih Sultan Mehmet Öztürk

Çağdaş epistemolojiye dair çok sayıda çalışma yapan Öztürk, **doğallaştırılmış epistemoloji, şüphecilik, yanılmazcılık/yanılabircilik, güvenilirlik** gibi yaklaşımlar başta olmak üzere çağdaş epistemolojinin birçok alanıyla ilgilenmiştir. Yaptığı çalışmalarda **dışsalıcı** bir tavır takınan Öztürk, alternatif gerekçelendirme teorileriyle de ilgilenmiştir. İlgilendiği konuların güncel olması, çağdaş epistemolojinin kavramlarıyla çalışmalarını yapması ve kullandığı analitik dil sayesinde Türkçe çağdaş epistemoloji literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur.

Bilgi ve kavramların kaynağı tartışmalarında **akılcılık** ile birlikte iki temel yaklaşımdan biri olan **deneyimciliği** ele aldığı çalışmasında, **a priori, a posteriori** ve **tümevarım** tartışmaları merkezli bir inceleme yapmıştır. Öztürk, akılcılar ve deneyimciler arasındaki bu tartışmanın önermelerin veya onları kuran kavramların kaynağına yönelik olduğunu, bunun söz konusu önermelerin gerekçelendirilmesinden tamamen bağımsız olduğunu dile getirmiştir. Bu çalışma daha çok deneyimcilik hakkında bilgi verme kaygısıyla hazırlanmıştır.⁹⁶

Epistemolojinin temel sorunlarına cevap aradığı çalışmasında bu sorular üzerinde herhangi bir uzlaşımın olmadığını belirtmiştir. Öztürk epistemolojinin en merkezi sorusunun “Bilgi Nedir” sorusu olduğunu dile getirmiş ve bu başlık altında bilginin zorunlu ve yeterli koşullarını sorgulamıştır. **Gettier sorunu, şüphecilik, içselci** ve **dışsalıcı** gerekçelendirme anlayışlarını ve geleneksel bilginin üç bileşenini ele almış, bunlar üzerinden yürütülen çeşitli tartışmaları özetlemiştir. Öztürk’e göre günümüzde hem içselcilerin hem de dışsalcıların üzerinde uzlaştıkları konu, Gettier sorununun sadece dışsal olan bir koşul tarafından aşılabileceğidir. Ancak bu uzlaşmaya rağmen içselcilerin **gerekçelendirme** ögesinin tamamen sökülüp atılmasına da karşı çıktıklarını ifade etmiştir. İkinci önemli sorunun bilgi ve epistemik gerekçelendirmenin sınırları nedir sorusu olduğunu dile getirmiş ve burada özellikle şüpheli argümanlar üzerinden konuyu tartışmıştır. Descartes’ın rüya hipotezi, **BIV hipotezi** gibi durumların olasılığını tartışan Öztürk, şüpheciliği tamamen bertaraf etmenin imkânsıza yakın olduğunu iddia etmiştir. Üçüncü önemli soru olarak bilgi ve gerekçelendirmenin kaynağını ele almış, deneyimcilik ve akılcılık tartışmaları ile

⁹⁶ F. S. M. Öztürk, “Deneyimcilik”, *Felsefe Ansiklopedisi* içinde, ed: Ahmet Cevizci, Cilt 4, Babil Yayıncılık, Ankara 2006, ss. 163-166.

birlikte algı, tanıklık bilgisi ve iç gözlem gibi kaynakların güvenilirliğini incelemiştir. Devamında **a priori** ve **a posteriori** bilgi durumlarını da kısaca özetlemiştir. Dördüncü soru olarak bilgi ve gerekçelendirmenin yapısının ne olduğunu inceleyen Öztürk, buradaki tartışmaların genellikle içselci gerekçelendirme teorileri olan **temelci** ve **uyumcu** yaklaşımlar arasında sürdüğünü ifade etmiştir. Son olarak epistemolojinin mümkünlüğü sorusunu Hegel ve Quine özelinde ele alan Öztürk, her iki düşünürün de geleneksel olmayan şüpheli bir tavra sahip olduğunu belirtmiş ve iki düşünürün bilgiye dair görüşlerini özetlemiştir.⁹⁷

Öztürk bu çalışmasının başında **güvenilircilik** anlayışını savunan Goldman'ın bilginin oluşumu için öne sürdüğü dört şartı açıklamıştır. Devamında bilgi için güvenilirlik şartının gereksiz olduğunu ifade eden şüpheli argümanlardan **BIV argümanını** detaylı olarak incelemiştir. Öztürk BIV argümanının Descartes'ın "rüya" veya "kötü yaratık" hipotezinin modern temsilcisi olduğunu belirtmiştir. Öztürk'e göre BIV argümanı mantıksal olarak olanaklı varsayımsal bir durumdur ve bunun böyle olmadığını bilmenin hiçbir yolu yoktur. Öztürk **içselci** teorilerin bu yaklaşıma karşı savunulabilir bazı karşı çıkışları olduğunu; ancak kendisinin bu argümana **dışsalci** bir pozisyondan bazı itirazlar getireceğini ifade etmiştir. Güvenilircilik anlayışı, şüpheli argümanlara karşı inançların epistemolojik statüsünü a posteriori bir tarzda savunur. Öztürk, **duyu deneyimlerinin** ilişki kurulan nesnelere **nedensellik bağı** kurduğunu ve güvenilircilik anlayışının da bunu yadsımadığını belirtmiştir. Öztürk'e göre şüpheliğin güvenilirciliği reddetmesinin amacı duysal deneyimler ve nedensellik bağıntısı gibi durumları saf dışı bırakma girişimidir. Sonuç olarak Öztürk, BIV argümanının **dedüktif** olarak geçerli olduğunu kabul etmiş ancak güvenilirliğinin kuşku olduğunu belirtmiştir.⁹⁸

Quine'ın **doğallaştırılmış epistemoloji** tezini ele alan Öztürk, ilk olarak geleneksel anlamdaki **bilgiyi** incelemiş ve Platon'dan Gettier'e kadar olan süreçteki bilginin tanımı, yapısı ve sınırları tartışmalarını **temelci** ve **uyumcu** teoriler çerçevesinde incelemiştir. Öztürk'e göre Quine, gerekçelendirme merkezli epistemolojinin tasfiye edilmesini ve onun yerine insan bilgisini deneysel psikoloji

⁹⁷ F. S. M. Öztürk, "Epistemolojinin Problemleri", *Felsefe Ansiklopedisi* içinde, ed: Ahmet Cevizci, Cilt 5, Babil Yayınları, Ankara 2007, ss. 590-605.

⁹⁸ F. S. M. Öztürk, "Şüpheli Hipotezler ve Güvenilircilik", *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, ss. 153-174.

içerisinde betimsel olarak inceleyen bir çalışma alanı kurulmasını savunmuştur. Quine'in savunduğu **doğallaştırılmış epistemoloji**, gözlem yoluyla **empirik** bir şekilde **delil** ve teori arasındaki **nedensel bağıntıyı** açıklamaya çalışmıştır. Bu teze getirilen temel itiraz gerekçelendirmeyi reddetmenin aynı zamanda **normatifliği** reddetmek anlamına geldiği itirazıdır. Öztürk bu itirazı temelsiz ve hatalı bulmuştur. Epistemolojideki normatifliğin ihtilaflı olduğunu belirten Öztürk'e göre, normatifliği gerekçelendirme üzerinden ele almanın amacı gerekçelendirmenin bilgi üzerindeki rolünü saptamaktır. Öztürk özellikle **içselci** felsefecilerin normatiflik tartışmalarında normatifliği, öznenin **bilgi** ile kurduğu subjektif bağın içerik ve sınırının belirlenmesi çabası olarak görmüştür. Öztürk, Quine'in epistemolojiyi psikolojiye indirgemeye çalıştığı yönündeki iddiaları terminolojik bir hata olarak görmüş ve Quine'in bilgi anlayışının bütüncülüğü savunduğunu iddia etmiştir. Sonuç olarak Öztürk'e göre geleneksel epistemoloji normatif unsur gereçlendirme bağlamında ele alırken, Quine normatifliği "keşif" bağlamında, eski teorilerin revize edilmesi ve yeni teorilerin tasarlanması sürecinde ele alır. Öztürk, normatiflik eleştirilerinin hatalı olduğunu ve Quine epistemolojisinin "ilk felsefe" pratiğinden farklı olmayan normatif unsurlara yer verdiğini iddia etmiştir.⁹⁹

Geleneksel bilgi anlayışının Gettier ile birlikte sarsılmasından sonra bilgi için yeterlilik koşulunun sağlanmasına yönelik çeşitli girişimler ortaya çıkmıştır. Descartes'ın bilgi anlayışını yansıtan kartezyen tavır çağdaş epistemoloji anlayışında epistemik gerekçelendirmenin **yanılabirliği** itirazı ile karşılaşmıştır. Öztürk bu çalışmada anti-kartezyen bir tavır olan **dışsalci gerekçelendirme** teorileri ile **Gettier sorunu** ve **yanılmazlık** anlayışını tartışmıştır. Gettier'in itirazı ile birlikte gerekçelendirme kavramının tartışılmaya başlandığını belirten Öztürk, Gettier örnekleri üzerinden **epistemik şans**, **yanılabirlik** ve **uygun nedene dayanma** gibi kavramları da tanımlamıştır. Goldman, Dretske ve Nozick üzerinden dışsalcılığın Gettier sorununa dair çözüm önerilerini ele alan Öztürk, dışsalcılığın gerekçelendirmeyi reddettiğini ve esasen inancın yanlış olma olasılığını ortadan kaldırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Goldman'ın alternatif durum olmamalı veya yerel güvenilirlik tezi, Dretske'nin **kesin nedenlere** sahip olma ve Nozick'in

⁹⁹ F. S. M. Öztürk, "Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve Epistemolojinin Normatif Yönü", *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ss. 227-252.

Dretske'nin tezine ek olarak **doğruyu izleme koşulunu** incelemiş ve bunların söz konusu probleme çözüm önerilerini açıklamıştır. Öztürk burada ele alınan dışsalcı felsefecilerin bilgi anlayışları **yanılmazcılık** ilkesi üzerinden gittiği için, çağdaş epistemolojide yaygın bir şekilde kabul edilen **yanılabilirci** anlayışla uyumsuz olduklarını dile getirmiştir. Descartes'ın yanılmazcı ve kesinlik koşullarının şüphe edilemezlik ilkesi ile tamamlanması önermenin yanlış olma olasılığını barındıran **epistemik şans**ı da reddeder. Dışsalcılar Gettier sorununu yanılmazcılık görüşü ilkeleriyle çözmeye çalıştıklarından yanılabilirci görüş ile uyumsuzluk yaşamaktalar. Öztürk'e göre Gettier durumlarının çözümü Descartes'ın önerdiği epistemoloji modeli ile değil, epistemik şansın durumunu Hume'cu terimlerle açıklayacak görüşlerde aranmalıdır.¹⁰⁰

Descartes'ın Kartezyen bilgi anlayışındaki **yanılmazcılık** vurgusunu ele alan Öztürk, söz konusu bilgi anlayışının **şüphecilğe** karşı geliştirdiği argümanlara da değinmiştir. Modern epistemolojinin aksine çağdaş epistemolojide **yanılabilircilik** görüşünün yaygın olduğunu belirten Öztürk, yanılabilirciliğin bilgi oluşumundaki şartlarını incelemiştir. Devamında zorunlu doğruların ne olduğu konusunu ele alan Öztürk, zorunlu doğruları, karşıtları imkânsız olan doğrular olarak ifade etmiştir. Zorunlu doğruların da yanılabilirliğini savunan Öztürk, mevcut yanılabilircilik görüşlerinin bunu ortaya koyamadıklarını iddia etmiştir. Sonrasında **Gettier sorunu**nu ele alan Öztürk, post-Gettier epistemolojide -herkesin üzerinde uzlaştığını iddia ettiği- bilgiye dördüncü bir koşul olarak önermenin doğruluğunun tesadüfi olmaması koşulunun eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu yeni koşuldan hareketle Reed'in zorunlu doğrulara ilişkin öznenin bildiğini iddia ettiği önermenin tesadüfen doğru olabileceğini ve dolayısıyla bunun bilgi sayılamayacağını öne sürdüğü görüşlerine yer vermiştir. Ancak Öztürk zorunlu doğruların karşıtlarının düşünülmemesi ve dolayısıyla yanlış olmalarının mümkün olmamasını –ki yanlış bir şeyin bilinemeyeceğini- göz önüne alarak bu iddiayı hatalı bulmuştur. Öztürk'e göre öznenin bilgiye katkıda bulunduğu alan olan **gerekçelendirme** üzerinden bu konuyu tartışmak sonuç getirecektir. Burada **uygun neden dayanma, güvenilir süreçler** yaklaşımı gibi **dışsalcı** anlayışlara yer veren Öztürk, öznenin yanlışlığa

¹⁰⁰ F. S. M. Öztürk, "Gettier Problemi, Dışsalcı Çözümler ve Yanılmazcılık, ss. 77-102..

duyarlı olması gerektiğini de savunmuştur. Öztürk **tesadüfen doğru olmak** durumu ile **tesadüfen gerekçelendirmenin** farklı olduğunu belirtmiş ve tesadüfen gerekçelendirmeyi, öznenin eldeki inancını doğru kabul etmesinin nedenini açıklayamama ve güvenilir yollardan elde etme olgusuna dayanmama olarak açıklamıştır. Öztürk, öznenin bilgiye yaptığı katkının gerekçelendirme unsurunda gerçekleştiğini ve eğer rastlantı için için karışmışsa burada karışabileceğini iddia etmiştir. Dolayısıyla tesadüfi bir şekilde gerekçelendirmenin bilgiye kaynaklık etmeyeceğini ve zorunlu doğrular hakkındaki bilgilerimizin yanılabilirliğinin bu çerçevede açıklanabileceğini iddia etmiştir.¹⁰¹

Radikal şüpheciliğin güncel tartışmalarından **BIV argümanını** konu alan bu çalışma, Türkçe literatürde bu alanda yapılan tek çalışmadır. Öztürk bu argümanı mantıksal olarak olanaklı, olgu durumlarıyla tutarsız olarak nitelemiş ve söz konusu yaklaşımın iddialarını açıklamıştır. Bu argümanın mantıksal olarak bir paradoks olduğunu belirten Öztürk'e göre bunu çürütmek için ya öncüllerin zayıflatılması ya da sonucun yanlış olduğunun gösterilmesi gerekir. Bu bağlamda gelişen itirazları ele alan Öztürk ilk olarak "Moorecu Anti-Septisizm" itirazını incelemiştir. Moore, sonuç üzerinden BIV argümanının sonucunun makul olmadığını ifade eder ve öncüllere yönelik itirazını ise **modus ponens** formuna dayanan bu argümana **modus tollens** formunda bir argümanla yanıt verir. Öztürk, Moore'un bu itirazlarının geçerli fakat zayıf olarak nitelemiştir. BIV argümanına ikinci bir itiraz ise Kartezyen bilgi anlayışına da karşı çıkan **yanılabilirci** görüşten gelmiştir. Öztürk bu hipoteze gelen üçüncü itiraz olarak ilgili alternatifler ve **kapanış prensibinin** reddini Dretske ve Nozick üzerinden incelemiştir. Dretske ve Nozick'in kapanış prensibini reddeden yaklaşımının pek çok epistemik sorunu da beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Son olarak **bağlamcılığın** şüpheci argümana itirazını değerlendiren Öztürk, bu yaklaşımın bilgi kavramına değil, bilginin atıflarına yoğunlaştığını belirtmiştir. Devamında düşük ve yüksek standartlar şeklindeki ayrıma değinmiş ve bu durumun **şüpheciliğe** karşı bir itiraz sayılıp sayılmayacağını bile belirsiz olduğunu iddia

¹⁰¹ F. S. M. Öztürk, "Bilgi, Yanılabilirlik ve Zorunlu Doğrular", *Felsefe Dünyası*, Sayı: 49, 2009, ss. 103-122.

etmiştir. Öztürk burada ele alınan tüm itirazların şüpheliğe karşı başarısız olduğunu ifade etmiştir.¹⁰²

Öztürk, Baç'ın "Deneyimsel Bilginin En Önemli, En İşlevsiz Koşulu" başlıklı çalışmasındaki iddialarına cevaben bu çalışmayı yapmıştır. Söz konusu çalışmasında Baç özetle, **doğruluk koşulu** bilgi için gerek koşul olarak kabul edilirse ve bunun **normatif** olarak ayrı olduğu kabul edilirse, doğruluk koşulunun sağlanıp sağlanmadığını saptamanın bir yolu olmadığını iddia etmiştir. Öztürk, Baç'ın geleneksel tanımı yanlış kavradığını ve geleneksel tanımda söz konusu koşulların "normatif olarak" değil mantıksal olarak bağımsız olduklarını iddia etmiştir. Baç, doğruluk koşulunun sağlanıp sağlanmadığını test etmeye giriştiğimizde bunun, gerekçelendirmenin alanına girdiğini iddia etmiştir. Öztürk ise E. Hoffmann'dan yaptığı alıntılarla bunun doğru olmadığını göstermiştir. **Gerekçelendirmeye** başvurulmadan da doğruluk koşulunun sağlanıp sağlanmadığının saptanabileceğini ortaya koyan Öztürk, geleneksel bilginin bileşenlerinin işlevlerini ayrı ayrı açıklamıştır. Öztürk, geleneksel anlayıştaki bilginin bileşenlerinin tanımı ve bilgideki işlevleri doğru kavranırsa Baç'ın iddia ettiği sorunun kendiliğinden çözüleceğini öne sürmüştür. Ayrıca Öztürk, **bilmeyi bilmenin** veya doğruluk koşulunun sağlanıp sağlanmadığını bilmenin gerekli olmadığını, bu bilinse dahi, bunun ek bir epistemik statü olmadığını belirtmiştir. Bilgi veya bilme için önermenin doğru olmasının yeterli olduğunu ifade eden Öztürk, yanlış olan bir şeyin zaten bilinmeyeceğini vurgulamıştır. Buradaki temel sorunun **içselci** gerekçelendirme anlayışının bilme tezinden kaynaklandığını iddia eden Öztürk, Baç'ın iddialarına hem **BB tezine** karşı çıkılarak hem de Baç'ın argümanlarının geçersiz olduğu gösterilerek itiraz edilebileceğini dile getirmiştir. Öztürk bir önermeye inanma ile onun doğru olduğuna inanmanın eşlenik olduğunu belirtmiştir. Öztürk'e göre Baç, doğruluk koşulunun bilgi tanımından sökülüp atılmasının sorunu çözeceğini savunmuştur. Ancak Öztürk **doğruluğun** bu tanımdan çıkarılmasının düşünülmemeyeceğini aksi halde **gerekçelendirme** ve **inanç** bileşenlerinin işlevlerinin ortadan kalkacağını ifade etmiştir.¹⁰³

¹⁰² F. S. M. Öztürk&M. A. Sarı, "BIV Şüpheli Argümanı ve Çağdaş Tepkiler", ss. 127-142.

¹⁰³ F. S. M. Öztürk, "Bilgi ve Doğruluk", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 18, 2014, ss. 1-14.

Ağırman ve Öztürk'ün birlikte yaptığı bu çalışmada yoğunluklu olarak zihin felsefesi alanında tartışma konusu olan **aktif dışsalcılık** kavramı ile ağdaş epistemolojide bir gerekçelendirme kuramı olan **içselcilik** kavramı tartışılmıştır. Bu tartışmanın kaynağına zihin felsefesindeki **içerik dışsalcılığını** koyan Ağırman ve Öztürk, bu iddiadan hareketle **yayımlı biliş hipotezinin** geliştiğini öne sürmüşlerdir. İçerik dışsalcılığı, mental durumlar içerik olarak dışsal çevreye de bağlıdır şeklinde betimlenmiş; yayımlı biliş hipotezinde ise öznenin dışında olan herhangi bir fiziksel objenin bilişsel sürecin bir parçası olabileceği belirtilmiştir. Bu iddialardan hareketle aktif dışsalcılığın fiziksel ve sosyal çevreyi zihnin asli bir parçası olarak kabul etmesini tartışmışlardır. İçselcilik tartışmasında ise iselciliği, **erişimcilik** ve **mentalizm** olarak ikiye ayırmışlardır. Ağırman ve Öztürk çalışmalarının devamında bu iki içselci yaklaşımı açıklamışlardır. Bu yaklaşımlardan ilkinde öznenin bilişsel erişimi vurgusu yapılırken; ikinci yaklaşım olan mentalizmde inançların yalnızca öznenin içsel olan zihinsel yapısı tarafından gerekelendirilebileceğini belirtmişlerdir. Son olarak aktif dışsalcılık ve epistemik içselciliğin tutarlılığı konusunu ele alan yazarlar, iki yaklaşımın uyumlu olmadığını vurgulamışlardır. Bu yaklaşımların birbiriyle örtüşmediğini, dahası aktif dışsalcılık doğru ise epistemik içselciliğin yanlış olduğunu; aktif dışsalcılık yanlış ise epistemik içselciliğin doğru olacağını dile getirmişlerdir.¹⁰⁴

2.2.2. Hasan Yücel Başdemir

Başdemir, ağdaş epistemoloji ile ilgilenmesinin yanı sıra siyaset felsefesi ve liberalizm alanında çok sayıda çalışma yapmaktadır. Çağdaş epistemoloji alanında Gettier sorunu, epistemik şans, sosyal epistemoloji gibi alanlarda çalışmalar yayınlamıştır. Başdemir bunlara ek olarak çok sayıda ağdaş epistemoloji metnini Türkçeye çevirmiştir.

Çağdaş epistemolojideki temel tartışmaları konu alan bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Başdemir çalışmasının ilk bölümünde bilgi türlerini tanımlamış ve bilginin kaynağına yönelik ağdaş tartışmalara değinmiştir. İkinci

¹⁰⁴ Ferhat Ağırman&F. S. M. Öztürk, "Aktif Dışsalcılık ve Epistemolojik İçselcilik", ss: 213-223.

bölümde çözümleyici bir şekilde bilgi kavramını ele almış ve özellikle **gerekçelendirme** bileşeni üzerinde durmuştur. Üçüncü bölümde **Gettier'in itirazı** sonrasında ortaya çıkan yeni koşulları incelemiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde **içselci** ve **dışsalcı gerekçelendirme** teorilerinin tanımlaması yapılmış ve **Gettier sorununa** yönelik çözüm iddiaları değerlendirilmiştir. Kitabın son bölümünde ise Başdemir alternatif gerekçelendirme anlayışlarına yer vermiştir. Başdemir bu çalışma ile çağdaş epistemoloji tartışmalarının genel bir özetini sunmaya çalışmıştır. Bilgi verme kaygısıyla hazırlanması nedeniyle kuramsal tartışmalara girilmemiş çağdaş epistemolojinin genel bir görüntüsü verilmiştir.¹⁰⁵

Başdemir'in editörlüğünde çıkan bu çalışma derleme bir çalışma olup, çağdaş epistemolojinin birçok tartışmasını barındırdığından öncü bir çalışma olmuştur. Ferit Uslu'nun yukarıda bahsettiğimiz kitabından alınan **bilgi** ve **inanç** kavramlarının analizi ile başlamıştır. Devamında Gettier, M. Clark, Goldman, Lehrer ve Paxson, Zagzebski'den birer makale ve Chisholm'den iki makalenin çevirisi yer almıştır. Sonrasında Başdemir'in aşağıda detaylı bir şekilde tartıştığımız iki makalesi yer almakta ve son olarak da Ş. Yalçın'ın daha önce bahsettiğimiz **doğallaştırılmış epistemoloji** üzerine olan çalışması yer almıştır. Bu çalışma hem çeviri metinleriyle hem de Türkçe metinleriyle çağdaş epistemolojinin güncel tartışmalarını Türkçe literatüre taşınmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁰⁶

Başdemir'in bu çalışmasındaki temel tezi **epistemik şans**ı tanımlamak ve bilgiye erişim sürecindeki yerini belirlemektir. Epistemik şans tanımlayan Başdemir, onun rastlantı, kısmet, fırsat gibi kavramlardan farkını ortaya koymuştur. Özellikle epistemik şansın hem günlük hayatta hem de felsefenin diğer alanlarında tartışılan şanstaki farklı olduğunu savunan Başdemir, bilgi ve şansın bir arada olma koşullarını değerlendirmiştir. Aristoteles ve Duncan Pritchard'tan yaptığı çeşitli alıntılarla da bu konuyu netleştirmeye çalışmıştır. Devamında **Gettier örneklerini** ele alan Başdemir, Gettier'in kurguladığı örnekleri şans unsuru açısından incelemiştir. Son olarak **Gettier karşı örnekleri**, **Gettier senaryoları** olarak adlandıran Başdemir, Gettier'in epistemik şans tehlikesinin farkına vardığını ve şans koşulu ortadan kaldırılmadan bilmenin mümkün olmayacağına dikkat çektiğini iddia etmiştir. Bilgi için yeterlilik

¹⁰⁵ Hasan Yücel Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*.

¹⁰⁶ Hasan Yücel Başdemir, *Epistemoloji Temel Metinler*.

koşulunun tartışılmasına sebep olan bu unsur Başdemir'in ifadesiyle "senaryolaştırmalar" üzerinden betimlenmiştir. Başdemir, bu durumun mümkün dünyalara ait olguların sorunu olduğunu ve bunun epistemik değil metafizik bir sorun olduğunu öne sürmüştür. Sonuç olarak Başdemir, bu koşullar gözetildiğinde epistemik şansın bilginin bir parçası olduğunu öne sürmüştür.¹⁰⁷

Farabi ve Chisholm'ün epistemik seviyeler teorisini ele alan Başdemir, bu iki felsefecinin söz konusu yaklaşımlarının benzerlik ve farklılıklarını sunmuştur. Çalışmanın başında günümüzde İslam felsefesi düşünürleri ile Anglo-Sakson felsefe geleneğinden gelen felsefecilerin tesadüfi olmayan ortak bir kavramsal zemine sahip olduklarını iddia etmiştir. Başdemir, her iki düşünürün de geleneksel bilgi tanımını kabul ettiğini ancak **doğru inanç** ile **bilgi** arasında bir derecelendirme yaptıklarını ifade etmiştir. Burada bir yaklaşım farkı da olduğunu kabul eden Başdemir'e göre, Chisholm, doğru inanca eklenecek **kanıtların** hangisi üzerinden bilgiye ulaşılabileceğini belirlemeye çalışmıştır. Farabi ise, kesin bilginin unsurlarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Chisholm buradan hareketle '**gerekçelendirilmiş doğru inanç**'ı '**kanıta dayalı doğru inanç**' olarak yeniden tanımlamıştır. Farabi ise, geleneksel tanımını kabul etmesinin yanı sıra, **gerekçelendirme** kavramı yerine '**bilincine varma**' ifadesini kullanmıştır. Farabi'nin inançlar arasındaki epistemik seviyelerden bahsederken kullandığı formülasyonu betimleyen Başdemir, bu ifadenin gerekçelendirme kavramıyla aynı anlama geldiğini öne sürmüştür. Son olarak her iki düşünürün epistemik seviyeler kuramlarını özetleyen Başdemir, metnin sonunda ise bir karşılaştırma yaparak iki düşünürün teorilerinin benzer ve farklı yönlerini ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁸

İstanbul Üniversitesi'nin 2010 yılında yaptığı Türkiye'de Felsefenin Geleneği ve Geleceği isimli konferansında Başdemir, "Türkiye'de Yakın Dönem Epistemoloji Çalışmaları" isimli bir bildiri sunmuştur. Burada Başdemir, **Gettier sorununa** ve bunun epistemolojide yarattığı değişime kısaca değindikten sonra, Türkiye'deki epistemoloji çalışmalarını değerlendirmiştir. Söz konusu çalışmaları tek tek

¹⁰⁷ Hasan Yücel Başdemir, "Gettier ve Bilgide Şans Unsuru", *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, ss. 149-171.

¹⁰⁸ Hasan Yücel Başdemir, "Gerekçelendirme, Epistemik Seviyeler ve Kesin Bilgi: Farabi ve Chisholm Karşılaştırması", *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, ss.173-208.

incelemiş ve bunları kısaca değerlendirmiştir. Başdemir, Türkiye’de sorundan hareketle çalışmaların yapılmamasının eksiklik olduğunu ve bu eksiklikten dolayı bir felsefe geleneğinin oluşmadığını iddia etmiştir. Devamında epistemoloji alanında yapılan çeviri metinleri sıralamıştır. Başdemir, bir tasnif çalışması yaparak Türkiye’de yapılan çalışmaları bu tasnife göre sınıflandırmaya çalışmıştır. Türkiye’de bir atıf geleneğinin olmadığını vurgulayan Başdemir, aynı zamanda çalışmalarda bir devamlılığın olmadığını da ifade etmiştir. Son olarak epistemoloji terimlerinin Türkçe karşılığı konusuna değinen Başdemir, yeterli çalışmanın olmayışı nedeniyle epistemolojik dilin de geri kaldığını belirtmiştir. Aynı kavramın pek çok kişi tarafından farklı şekillerde çevrildiğini ve kullanıldığını tespit eden Başdemir, bunlara çeşitli örnekler vermiştir. Çalışmasının sonunda ise metin boyunca bahsettiği durumları on maddelik bir taslak şeklinde sunmuştur.¹⁰⁹

Başdemir, Çüçen’in yukarıda bahsettiğimiz çalışması için bilginin tanımı sorununa yönelik kısa bir çalışma yapmıştır. Platon’da bilgi tanımına değindikten sonra Gettier’in yeterlilik ilkesi üzerinden itirazını özetlemiştir. Burada Gettier örneklerine yer veren Başdemir, Gettier sonrası çıkan tartışmalara da kısaca değinmiştir. Bu kitap genel olarak pedagojik kaygılarla yazıldığından Başdemir’in çalışması özellikle Gettier sonrası dönemdeki tartışmaları özetleyen kısa bir çalışma düzeyinde kalmıştır.¹¹⁰

Bilgi kuramının amacının öznel yargıları nesnel hale getirecek özellik ve yöntemleri araştırmak olduğunu iddia eden Başdemir, devamında farklı epistemik yaklaşımları kısaca tanımlamıştır. **Sosyal epistemolojiyi** bilginin sosyal yönünü araştıran disiplin olarak tarif etmiş ve bunun geleneksel yaklaşıma bir alternatif olmadığını ancak inançların epistemik statüsünü arttırdığını öne sürmüştür. Başdemir’e göre sosyal epistemoloji, geleneksel anlayıştaki **gerekçeleştirme** çabasını **normatif** bulur ve epistemolojinin bunun yerine **bilme süreçlerini** betimlemekle yetinmesi gereklidir iddiasında bulunur. Bireysel epistemolojinin **epistemik failin** içinde bulunduğu koşulları dikkate almadığı eleştirilerini dile

¹⁰⁹ Hasan Yücel Başdemir, “Türkiye’de Yakın Dönem Epistemoloji Çalışmaları”, *Türkiye’de Felsefenin Geleneği ve Geleceği* içinde, ed: Şafak Ural, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, ss.145-166.

¹¹⁰ H. Y. Başdemir, “Gettier ve Bilginin Tanımı Sorunu”, *Bilgi Felsefesi* içinde, ed: Kadir Çüçen, ss.110-118.

getiren Başdemir, sosyal epistemolojinin bilişsel süreçlerden çok toplumsal süreçlere vurgu yaptığını ifade etmiştir. Başdemir, **feminist epistemoloji**, **neo-Marksist epistemoloji**, **post-modernist epistemoloji** ve **dini epistemoloji** gibi pek çok meta epistemik yaklaşımın sosyal epistemolojinin türleri olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca, bunlar arasında bilgiye yaklaşım farkı ve epistemik statü farklılıklarının bulunduğunu da eklemiştir. Devamında Goldman'ın **ılımlı sosyal epistemoloji** anlayışını ele alan Başdemir, Goldman'ın yaptığı ayırım olan gevşek ve sıkı anlamda bilgi türlerini özetlemiştir. Son olarak epistemolojide tanıklığın konumuna değinen Başdemir'e göre, sosyal epistemolojide bilginin en itibarlı kaynağı tanıklıktır. Burada geleneksel epistemolojiyi, özellikle de **içselci** yaklaşımları, eleştiren sosyal epistemolojinin iddialarını betimleyen Başdemir, bu itirazları haklı çıkarmaya çalışan bir pozisyon almıştır. Sosyal epistemolojiyi bu şekilde özetleyen Başdemir, açıkça ifade etmese bile, sosyal epistemolojinin iddialarını destekleyen bir tavır takınmıştır.¹¹¹

2.2.3. Kemal Batak

Yayınladığı ilk çalışmaları genellikle din felsefesi alanında olan Kemal Batak, son dönemlerde **doğallaştırılmış epistemoloji** ve **erdem epistemolojisi** başta olmak üzere epistemolojinin pek çok alanında çok sayıda çalışma yapmıştır.¹¹² Batak, din felsefesi alanında yayınladığı çalışmaları da dâhil olmak üzere yaptığı çalışmalarında analitik epistemolojinin standartlarını gözetmiştir.

Kemal Batak'ın aynı zamanda doktora tezi olan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Batak, Plantinga'nın erken döneminde savunduğu ontolojik argümanı incelemiştir. İkinci bölümde ise Tanrı inancının rasyonelliği tartışması, **temel inanç** tartışmaları, **delilcilik**, Plantinga ile Quine arasındaki tartışmalar ve son olarak fideizmin **haklı temel inanç** olma tartışmalarına

¹¹¹ Hasan Yücel Başdemir, "Sosyal Epistemoloji'de İnançların Statüsü Sorunu", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Sayı: 32, 2016, ss. 257-274.

¹¹² Kemal Batak'ın farklı alanlardaki bazı çalışmaları için bkz: Kemal Batak, "Metafizikten Bilime Ulaşılabilir mi? -Epistemeden Doxaya Doğru-", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33, 2007, ss.21-40., "Bilim Tümevarım Kaynaklı mıdır ya da Tümevarım Diye Bir Şey Var mıdır? -Karl Popper'in Tümevarım Eleştirisi-" *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 34, 2008, ss. 237-246. "Doğal Teoloji ve Teistik Argümanların Gücü", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 11, 2008, ss. 45-76.

değirmiştir. Plantinga'nın öne sürdüğü Tanrı inancı mantıksal ve matematiksel önermeler gibi temel inançlar olabileceği iddialarını detaylıca tartışmıştır. Batak'a göre Plantinga'nın **ontolojik kanıt argümanı** ve haklı temel inanç savunuları aslında aynı amaca hizmet etmişlerdir. Batak, özellikle **epistemik deliller** olmadığında dahi Tanrı inancının epistemik olarak haklı olabileceğini savunan Plantinga'yla benzer görüşleri savunmuştur. Batak, Plantinga'nın dini epistemolojiye dair fikirlerini epistemik bir süzgeçten geçirmiş ve Plantinga'nın savunduğu Tanrı inancının temelleri ve rasyonelliği gibi durumların Türkiye'de de tartışılmasının elzem olduğunu belirtmiştir.¹¹³

Batak **işselcilik** ve **dışsalcılık** tartışmalarını ele aldığı çalışmasında bu yaklaşımların en dinamik zamanlarını yaşadığını ifade etmiştir. Çalışmasında her iki yaklaşımı değerlendiren Batak, bir ayırım yapmak gerekirse işselci yaklaşımı geleneksel epistemolojinin yanında, dışsalcı yaklaşımı ise kartezyen düşüncenin başarısızlık yaşaması, **gerekçeleştirme** ve **kanıt** koşullarının değişmesi gibi nedenlerle geleneksel anlayışın karşısına konumlandırmıştır. Her iki yaklaşımı geniş bir şekilde değerlendiren Batak, işselci epistemolojiyi marjinal bir tutum olarak betimlemiş ve kendisi dışsalcı bir pozisyon almıştır. Batak, dışsalcı yaklaşımı ise sağduyulu ve gerçeğe daha yakın olarak nitelemiştir.¹¹⁴

Batak'ın 2015 yılında yayınlanan *Felsefenin Sonu? W. V. Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve A Priori Bilgi* (2. bsk., İz Yayıncılık, İstanbul 2017.) isimli çalışması Quine ve **doğallaştırılmış epistemoloji** üzerine Türkçe yazılan ilk kitap olmuştur. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Batak, doğallaştırılmış epistemolojiyi genel olarak betimlemiştir. Bu betimlemeyi Quine üzerinden ve özelde de "Two Dogmas of Empiricism" ve "Naturalized Epistemology" isimli çalışmaları esas alarak yapmıştır. Quine'in geleneksel epistemolojiyi reddetmesi, **normatifliğin** nasıl sağlanacağı ve dolayısıyla **gerekçeleştirme** bileşeninin akıbeti, epistemoloji bilim ilişkisi ve epistemolojinin empirik psikolojiyle kuracağı bağ gibi durumlar bütün çalışma boyunca tartışılmıştır. İkinci bölümde genel anlamda normatifik kavramı üzerinden tartışma yürüten Batak,

¹¹³ Kemal Batak, *Tanrı'yı Bilmek Alvin Plantinga'nın Din Felsefesinde Tanrı ve Epistemoloji*, 2. bsk., İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

¹¹⁴ Kemal Batak, "Epistemik İşselcilik ve Dışsalcılık", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 12, 2008, ss. 39-84.

doğal olarak gerekçelendirme bileşenini de değerlendirmiştir. Burada Quine tarafından önerilen çeşitli iddialar ele alınmış, bunların güçlü ve zayıf yönleri de değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kitabın üçüncü ve son bölümünde ise, Quine'ın **a priori** bilgiyi reddi konusunu ele alınmıştır. A priori bilginin kabulü ve reddine dair olası sonuçlar tartışılmıştır. Metin boyunca **emprisizm** ve **temelci epistemolojinin** bilgi iddialarına yönelik bir çatışma hali sunulmuştur.

Daha önce yayınladığı sekiz adet makalesini derleyerek bir kitap haline getiren Batak, Aristoteles'in **entelektüel erdem** anlayışı ve Sosa'nın **erdem epistemolojisi** üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmasının ön sözünde erdem epistemolojisinin doğru bir görüş olarak benimsenmesi gerektiğini dile getiren Batak, devamında ise Sosa'nın erdem epistemolojisinin pek çok epistemik problemi çözeceğini iddia etmiştir. Çalışmasının ilk bölümünde Aristoteles'te erdem kavramını ele alan Batak, Aristoteles'in erdem ayırımı ve bunların derecelendirilmesini tartışmıştır. Sonrasında Sosa'nın erdem epistemolojisini betimleyen Batak, Sosa'nın **Gettier sorununa** yaklaşımını, **temelci** ve **bağdaşımci gerekçelendirme** kuramlarına getirdiği eleştirileri sıralamıştır. Sosa'nın entelektüel erdem anlayışını ve koşullarını değerlendiren Batak, Sosa'nın erdem anlayışına bağlı olarak geliştirdiği bilgi tanımını ve ayırımını betimlemiştir. Bu aşamada diğer epistemik gerekçelendirme yaklaşımlarını da ele alan Batak, Sosa'nın erdem epistemolojisine dair temel tezlerini de yine bu bölümde sunmuştur. Son olarak 'Pironcu' problemin ve şüpheliğin de asıl çözümünün Sosa epistemolojisinde olduğunu öne süren Batak, bu çalışmasıyla hem Sosa gibi çağdaş bir felsefecinin epistemoloji görüşlerini değerlendirmiş hem de erdem epistemolojisi tartışmalarını Türkçe literatüre taşımıştır.¹¹⁵

2.2.4. Murat Baç

Esas olarak çağdaş epistemoloji alanında çalışmalar yapan Baç, buna ek olarak genelde ontoloji, özelde ise Kant üzerine pek çok çalışma yapmıştır. Yazarın Türkçe

¹¹⁵ Kemal Batak, *Aristoteles'ten Ernest Sosa'ya Erdem Epistemolojisi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

dışında çok sayıda makalesi yayınlanmış olsa da burada sadece Türkçe yayınlanan ve çağdaş epistemolojiyi konu alan çalışmalarını sunacağız.

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi için ders kitabı hazırlayan Baç, bu alanda ders kitabı olarak yayınlanan en hacimli ve en nitelikli eserlerden birini ortaya koymuştur. Söz konusu çalışma hem epistemoloji tarihini anlatan bir metin olması hem de tematik tartışmalara geniş yer vermesi bakımından bu alandaki önemli bir eksikliği gidermiştir. Çağdaş tartışmaların da neredeyse tamamına değinen Baç, kullandığı çağdaş epistemoloji diliyle de yeni bir tarz oluşturmuştur. Bu çalışmada **bilgi** kavramının çözümlenmesi, **Gettier sorunu**, **gerekçelendirme** kuramlarının yanı sıra bilginin kaynağına yönelik de çeşitli betimlemeler yapılmıştır. Baç son olarak, epistemolojideki eleştirel yaklaşımlara ve güncel alternatif gerekçelendirme tartışmalarına değinmiştir.¹¹⁶

Suvar Köseraif'in felsefede **temellendirmenin** işe yaramadığına dair yaptığı çalışmasına istinaden kısa bir çalışma yayınlayan Baç, Köseraif'in iddialarını önermeler üzerinden formülleştirmiştir. Köseraif'in iddialarını ve geliştirdiği örnekleri kısaca özetledikten sonra, **tümdengelimsel** yaklaşımla temellendirmeyi değerlendirmiş, devamında ise hem buna karşı örnekler sunmuş hem de **tümevarımsal** bir karşı çıkış ortaya koymuştur. Baç, bu yaklaşımının **ters-tümdengelimsel** olarak da adlandırılabilceğini ifade etmiştir. Baç'a göre, kurguladığı örnekler Köseraif'in iddialarını çürütmüştür. Baç, Köseraif'in aksine temellendirmenin felsefede işe yaradığını belirtmiştir.¹¹⁷

İçselci gerekçelendirme teorilerinden olan **bağdaşıcılığı** tanımlayan Baç, bu yaklaşımın hem çok kritik olduğunu hem de çok tartışmalı olduğunu ifade etmiştir. Bağdaşıcılığın, **mantıksal tutarlılık**la sık sık karıştırıldığını dile getiren Baç, kendi aralarında **tutarlılık** gösteren bir kümenin elemanlarının **bağdaşım** sergilemeyebileceğini vurgulamıştır. Yani mantıksal tutarlılıkta, bağdaşım içinde bulunan önermeler birbirinin epistemik statüsünü yükseltirler koşulunun olmadığını dile getirmiştir. Bağdaşıcılığı iki başlıkta ele alan Baç, ilk olarak **bağdaşımci haklılandırma kuramını** incelemiştir. Buna göre söz konusu yaklaşımda yer alan

¹¹⁶ Murat Baç, *Epistemoloji*.

¹¹⁷ Murat Baç, "Felsefede Temellendirme İşe Yarar Mı?", *Felsefe Tartışmaları*, Sayı: 23, 1998, ss. 54-59.

önergeler belli bir inanç dizgesinde bağdaşım içinde olmalıdırlar. Baç, bu kuramın çıkış kaynağının **gerileme sorunu** olduğunu belirtmiştir. Bu kurama getirilen iki itiraz şöyle özetlenebilir. İlk itiraz, bağdaşımın **haklılandırma** için yeterli olmadığı itirazı olup, temelde alternatif inanç dizgelerinin olabileceği ve bunların kendi içinde bir bağdaşım gösterebileceği şeklindeki karşı çıkıştır. İkinci itiraz ise yine birinci itirazdan hareketle bağdaşımın haklılandırma için gerekli olmadığı, çünkü bizim birçok inancımızı olgusal verilerle haklılandırıdığımız iddiasıdır. Baç, bu yaklaşımı savunan BonJour'un eksikliklerinin farkında olduğunu ve bu nedenle kendi teorisine ek koşul olarak gözlem şartı eklediğini ifade etmiştir. **Bağdaşımçı doğruluk kuramına** da değinen Baç, bu kuramı, doğruluğu aynı kümedeki inançlar arası bağdaşıma bağlıdır şeklinde yorumlamıştır. Bu yaklaşıma gelen itirazlarda yukarıda ifade ettiğimiz türden itirazlardır. Bir diğer itiraz ise bu inançların dış dünya ile bir ilgisinin kalmadığı eleştirisi olmuştur.¹¹⁸

Dışsalcılık yaklaşımını; zihin felsefesinde dışsalcılık, epistemolojide dışsalcılık, **haklılandırmada dışsalcılık** ve moral dışsalcılık olarak dört başlıkta inceleyen Baç, bu yaklaşımın özellikle yakın dönem analitik felsefesinde içselciliğin karşıtı olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Epistemolojide dışsalcılık başlığında, dışsalcılık tartışmalarının genel olarak bu görüşü savunan felsefeciler tarafından **haklılandırma** bileşeni yerine ikame edilecek koşullar üzerinden yürüdüğünü dile getirmiştir. Baç, bu tartışmaların beş başlık altında toplanabileceğini belirtmiştir. Bunları **nedensellik, güvenilir süreçler, doğa-kanunsal bağıntı, ereksel tasarım ve olgusalılıkta mevcut olmayana da kapsama** şeklinde sıralamış ardından da bu yaklaşımları kısaca özetlemiştir. Haklılandırmada dışsalcılık başlığında ise, bu konunun literatürde daha fazla yer kapladığını iddia etmiştir. Baç'ın ifadeleriyle bu yaklaşımı savunanlar, "*Bilgiyi doğrudan tanımlama çabasına girmektense bilginin haklılaştırma ögesini ayrıntılı olarak çözümleyip açıklamaya yönelmişlerdir.*"¹¹⁹ Baç, bu yaklaşımda en önemli örneğin Goldman'ın **güvenilir süreçler** görüşü olduğunu

¹¹⁸ Murat Baç, "Bağdaşımçılık" *Felsefe Ansiklopedisi* içinde, ed: Ahmet Cevizci, Cilt 2, Etik Yayınları, İstanbul 2004, ss.46-50.

¹¹⁹ Murat Baç, "Dışsalcılık" *Felsefe Ansiklopedisi* içinde, ed: Ahmet Cevizci, Cilt 4, Babil Yayıncılık, Ankara 2006, ss.307-308.

dile getirmiştir. Ardından bu görüşü açıklamış ve Goldman'ın sonraki süreçlerde görüşlerini yumuşatarak içselciliğe karşı ılımlı bir hale geldiğini belirtmiştir.¹²⁰

Bilgi kavramını ele aldığı çalışmasının birinci bölümünde Baç, geleneksel bilgi tanımında yer alan üç koşulu ayrı ayrı değerlendirmiştir. Söz konusu üçlü çözümlenmenin bilginin tanımı olmadığını ve bu çözümlenme ile bilgiyi anlama biçimlerinden sadece birine ulaşılabileceğini dile getirmiştir. Baç ayrıca bilginin her zaman inanç gerektirdiği şeklindeki genel anlayışa getirilen çağdaş eleştirilere değinmiştir. Gettier'in geleneksel bilgi tanımına yaptığı itirazdan sonra ortaya çıkan bağdaşımcılık ve temelcilik kuramlarını ikinci bölümde ele alan Baç, bu yaklaşımlara getirilen eleştirileri epistemik gerileme argümanı üzerinden incelemiştir. Baç'a göre bilgiyi oluşturan alt unsurlar incelenmeden, sadece çözümlenme yoluyla bir bilgi tanımı yapmak mümkün değildir. Baç, bu çözümlenme girişimiyle sorunu aşma çabalarını "formül yakalama" çabası olarak görmüştür. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Baç, doğruluğun tümcesel bilginin asıl hedefi olduğunu belirtmiştir. Doğruluğun kanıtla elde edilemeyeceğini ve ontolojik bir öge olduğunu; kanıtın ise gerekçelendirme ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Ancak insanın bilişinin sınırlı olduğunu, doğruluğu ancak kanıtlar aracılığıyla gördüğünü belirten Baç, bu görüşü 20. yüzyıl felsefesinden bize kalan en ilginç düşüncelerden biri olarak nitelemiştir.¹²¹

Felsefe Ansiklopedisi için "Epistemoloji" maddesini kaleme alan Baç, ilk olarak bilginin tarihsel serüvenini anlatmıştır.* Platon'dan başlayarak, Descartes, Locke, Hume, Kant ve Heidegger gibi felsefecilerin bilgi anlayışlarını betimlemiştir. Devamında çağdaş epistemolojiyi ele almıştır. Bu bölümde, çağdaş epistemolojinin geleneksel anlayıştan farkını, bilginin çözümsel tanımının verilmesi ve kavramsal unsurların açıklanması şeklinde vermiştir. Bu farkı referans olarak bilgi kavramında bir çözümlenme yapmış ve devamında bilginin bileşenlerinin kavramsal analizini yapmıştır. Gettier sonrası ortaya çıkan gerekçelendirme yaklaşımlarına kısaca değindikten sonra, bu yaklaşımlara gelen eleştirileri de dikkate alarak bu konuyu

¹²⁰ Murat Baç, *a.g.m.*, ss.305-309.

¹²¹ Murat Baç, "Bilgi Kavramının Çözümlemesinin Karanlıkta Kalan Yönleri", *Vehbi Hacıkadıroğlu Çalıştayı Bildirileri* içinde, ed: Aydan Turanlı ve Gürcan Koçan, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, ss. 46-55.

* Bkz.: Murat Baç, "Epistemoloji", *Felsefe Ansiklopedisi* içinde, ed: Ahmet Cevzici, Cilt 5, Babil Yayıncılık, Ankara 2007, ss. 567-581. Bu çalışmada daha ziyade şu mükerrer baskıdan yararlanılmıştır: Murat Baç, "Epistemoloji", *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, ss. 21-48.

açıklamıştır. Özellikle geleneksel anlayışa tepki olarak doğan **doğallaştırılmış epistemolojiye** değinmiş ve bunun üzerinden **normatiflik**, epistemik öznenin konumu, bilgide sosyal koşulların dikkate alınması gibi meta epistemolojik tartışmalara da yer vermiştir. Son olarak da R. Rorty'nin eylemci veya pragmatist olarak adlandırılan bilgi anlayışını ele almış, bu konu aracılığıyla da **gerekçeleştirme** ve **doğruluk** bileşenlerine dair güncel tartışmaları sunmuştur.¹²²

Deneyimsel bilgiyi ele aldığı çalışmasında Baç, Gettier'den sonra bilgi kuramı çalışan felsefecilerin **haklılandırma** bileşenine yoğunlaştığını ve **doğruluk koşulunun** ilgi çekmediğini belirtmiştir. Baç, **inanç** ve **haklılandırmanın** bilişsel ve bilgisel boyutta öznelere ilgili olduğunu dile getirmiş ancak doğruluk koşulunun öznenin bağımsız olduğunu ve onto-semantik bir karakterde olduğunu belirtmiştir. Baç'a göre inanç öznel olduğundan, **gerekçeleştirme** ise geçici olup geçerliliğini yitirebileceğinden bilginin güvenilirliğinin **teminat koşulu** doğruluktur. Ancak doğruluğun öznenin tamamen koparılması ve haklılandırma ile arasındaki kopukluğun çeşitli eleştirilere maruz kaldığını ifade etmiştir. Doğruluk bileşeninin haklılandırma sürecinde ortaya konulan **kanıtlardan** tamamen bağımsız olduğunu ancak insanın sınırlı bilişsel yapısından dolayı bunu doğrudan kavrayamadığını iddia etmiştir. Bu nedenlerle Baç, deneyimsel bilginin de kanıtsal olduğunu ifade etmiştir. Bu iddialardan hareketle ortaya çıkan ve **üst bilgi** veya **bildiğini bilme tezi** olarak adlandırılan tezi ele almıştır. Baç'a göre bildiğini bilme tezi eldeki sorunları daha geniş bir çerçeveden inceleyerek çözebileceğini iddia etmiştir. Baç bu tezi aşırı realist olarak nitelmiş ve savunulamayacağını ifade etmiştir. Söz konusu sorunlara çözüm önerisi sunan Baç, doğruluk kavramının normatif ayrılığının korunup bu kavramı bilginin diğer bileşenleriyle yeniden ilişkisinin kurulması bir çözüm yolu sunacaktır.¹²³

¹²² Murat Baç, "Epistemoloji", *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, ss. 21-48.

¹²³ Murat Baç, "Deneyimsel Bilginin En Önemli, En İşlevsiz Koşulu", *Tutarsızlığın İz Sürücüsü, Dilde/Düşüncede: Teo Grünberg'e Armağan* içinde, ed: Zekiye Kutlusoy, İmge Kitabevi, Ankara 2013, ss. 371-384.

2.2.5. Nebi Mehdiyev

Türkçe çağdaş epistemoloji literatüründe hem kendi bilgi teorisini oluşturan hem de çağdaş epistemolojinin birçok alanında çalışma yapan Mehdiyev, aynı zamanda felsefenin farklı alanlarında da çalışmalar yapmıştır. Rus düşüncesi, din felsefesi ve psikanaliz Mehdiyev'in ilgi duyduğu diğer çalışma alanlarıdır. Mehdiyev'in doktora tezi dini epistemoloji alanında şu ana kadar yapılan tek çalışma olmuştur. İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde Mehdiyev, çağdaş din felsefesindeki epistemolojik yaklaşımları betimlemiştir. Ateistik meydan okumaya verilen teistik cevaplar doğal teoloji, fideizm ve **reformcu epistemoloji** kuramlarıyla ele alınmıştır. Bizim asıl ilgilendiğimiz ikinci bölüm ise rasyonellik kavramının çözümlenmesiyle başlamıştır. Mehdiyev, rasyonelliğin tartışılmasının **gerekleştirme** kavramına bağlı olduğunu ifade etmiş ve bu bağlamda var olan iki temel gerçekleştirme yaklaşımını ele almıştır. Bu kuramları “**epistemolojik deontoloji, içselcilik, temelcilik**” ve “**epistemik deontolojinin reddi, dışsalcılık, güvenilircilik**” şeklinde bir ayrımla çözümlenmiştir. Bunun devamında ise epistemolojik **gerekleştirmeye** imkân veren -ve aslında bir anlamda birbirinin zıttı teoriler olan- **teistik delilcilik** ve **uygun işlevselcilik** kuramlarını tartışmıştır. Bütün bu tartışmalar çağdaş epistemoloji zemininde yürütülmüş ve Mehdiyev çalışmasının sonuç bölümünde, Tanrı inancının rasyonelliği noktasında teistik delilciliğin argümanlarının epistemolojik açıdan daha güçlü olduğunu ifade etmiştir.¹²⁴

Çağdaş epistemolojiye dair birçoğu daha önce yayınlanan metinlerin yer aldığı bir çalışma Nebi Mehdiyev editörlüğünde hazırlanmıştır. Dört bölümden oluşan bu kitabın ilk bölümünde epistemolojinin ne olduğuna dair iki çalışma yer almıştır. Bilginin çözümlemesinin yapıldığı ikinci bölümde dört ayrı makale yer almıştır. Üçüncü bölümde gerçekleştirme teorileri üç çalışma üzerinden ele alınmıştır. Bu üç çalışmadan biri olan “**Temelcilik**” başlıklı çalışma büyük ölçüde Mehdiyev'in yukarıda bahsettiğimiz kitabından yararlanılarak hazırlandığından burada söz konusu çalışmayı ayrıca değerlendirmeyeceğiz. Bu bölüm Mehdiyev'in **içselcilik** ve **dışsalcılık** üzerine yazdığı uzlaşmacı bir değerlendirme yazısıyla son bulmuştur. Bu yazısında Mehdiyev, gerçekleştirilmenin gerekli olduğunu savunan

¹²⁴ Nebi Mehdiyev, *Çağdaş Din Felsefesinde Epistemolojik Yaklaşımlar ve Tanrı İnancının Rasyonelliği*, İsam Yayınları, İstanbul 2008.

yaklaşımlarla gerekçelendirmeyi reddeden yaklaşımların iddialarını ele almıştır. Devamında içselci ve dışsalcı gerekçelendirme anlayışlarına yer vermiştir. Mehdiyev'e göre, daha kuşatıcı ve ikna edici epistemik gerekçelendirme anlayışlarının geliştirilmesi mümkündür. Dördüncü ve son bölümde ise **doğruluk** sorunu üzerine yapılan dört çalışma yer almıştır. Kitabın sonunda Mehdiyev, kısa bir epistemoloji sözlüğü oluşturmuş ve ek olarak da tematik bir bibliyografya sunmuştur.¹²⁵

Mehdiyev'in son kitabı prolog ve epilog kısımları hariç beş bölümden oluşmaktadır. Burada yer alan çalışmalar daha önce farklı tarihlerde yayınlanmış çalışmalar olup, bu kitap için tekrardan gözden geçirilmiş ve tematik bütünlüğe dikkat edilerek sıralanmıştır. Bu çalışmalar Mehdiyev'in deyimiyle bir bilme teorisi ortaya koymuş ve bu bilme sürecinde ortaya çıkan bilişsel ürünler epistemik statüleri bakımından değerlendirilmiştir. Felsefe ve tarih isimli ilk bölümde Mehdiyev, Kartezyen düşünceden hareketle herhangi bir önermenin aksinin düşünülmemesi durumunda **bilgi**, aksinin düşünülebilmesi durumunda ise **kani** olduğunu ifade etmiştir. Platon'un bölünmüş çizgi analogisini ele alan Mehdiyev, **inanç** ile **bilgi** arasına gerekçelendirilmiş fakat aksinin düşünülebilmesinin mümkün olduğu önermeleri, yani kanıyı yerleştirmiştir. Mehdiyev, kanıların tarih yüklü olduğunu ve dolayısıyla **yanılabildiğini**, felsefe olarak adlandırdığı alandaki önermelerin ise **yanılamaz** olduğunu ve bunların bilgi olduğunu ifade etmiştir. Mehdiyev, **gerekçelendirilmiş doğru inancın kani, kesin inancın ise bilgi** olduğunu iddia etmiştir. Gerekçelendirmenin statüsüne göre önermenin epistemik değerinin de değişebildiğini ayrıca belirtmiştir.

İkinci bölümde Mehdiyev, Maturana ve öğrencisi Varela'nın **otopoyeziz teorisini** ele almıştır. Otopoyeziz teorisi bağlamında Maturana'nın bilgi ve gerçeklik görüşlerine yer veren Mehdiyev, bu teorinin güçlü ve zayıf yönlerini de değerlendirmiştir. Zayıf noktalarından birisinin, gerçekliğin epistemolojinin dışında tutulmasının burada bir sorunmuş gibi sunulması olduğunu iddia etmiştir. Mehdiyev'e göre bu teori rölativizmin objektivizm üzerindeki bir zaferi olarak

¹²⁵ Nebi Mehdiyev, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011. (Bu kitapta yer alan, Mehdiyev'in de çalışmaları dâhil, bütün çalışmaları kronolojik bir sıralamayla ayrıca değerlendirdiğimiz için burada bu metinlerin içeriklerine yönelik bir değerlendirme yapılmamıştır.)

değerlendirilebilir. Fakat Mehdiyev bu durumun göreceliği referans alan pek çok sosyal ve siyasal yaklaşımı mutlaklaştırabileceğini belirtmiştir.

Descartes isimli bölümde Mehdiyev, Descartes'ın bilgi anlayışına yer vermiştir. Mehdiyev'e göre Descartes'ın bilgi anlayışında tek ölçüt doğruluktur ancak doğruluğa doğrudan ulaşılmaz, yanlışlıktan kaçınılarak ulaşılabilir. Mehdiyev'e göre Descartes, "Açık ve seçik bir şekilde idrak edemediğim bir şey hakkında yargıda bulunmam yanlıştır" ifadeleriyle **içselci** bir tavır sergilemiştir. Burada **yanılmazlık** ilkesinin uygulandığı ve bilginin **kesin inanç** olarak tanımlandığı ifade edilmiştir. Devamında sırasıyla Plantinga, BonJour ve Kornblith'ın Descartes'a yönelik eleştirilerine yer vermiştir. Söz konusu üç filozofun eleştirilerini değerlendiren Mehdiyev bunlara yönelik şu yorumda bulunmuştur: "BonJour'un tanımının yanlış, argümanının güçlü; Kornblith'ın tanımının doğru, argümanının zayıf; Plantinga'nın ise hem tanımının yanlış hem argümanının zayıf olduğunu söyleyebilirim."¹²⁶ Bu ifadelerden de görüldüğü üzere Mehdiyev her üç yaklaşımın Descartes eleştirilerinin tamamen geçerli olmadığını savunmuştur. Mehdiyev, Descartes'a yönelik eleştirilerini bu çalışmanın son bölümünde yapmıştır.

Analitik önermelerde **epistemik öznenin** koşullarının ve önermenin ifade edildiği ortamın dikkate alınmadığı eleştirilerine değinen Mehdiyev, bu koşulların önerme kurulurken değerlendirildiğini belirtmiştir. Mehdiyev'e göre, sonuç bildiren önermelerde bunların tartışılması kısır bir döngüye sebep olmaktadır. **Epistemik bağlamsalcılığı** değerlendiren Mehdiyev, diğer **gerekçeleştirme** teorilerinin aksine bağlamsalcılıkta dilin merkezi bir konumda yer aldığını ve önermelerin epistemik değerinin de cümlede var olduğunu dile getirmiştir. Annis'çi bağlamsalcılığı ele alan Mehdiyev'e göre bu yaklaşım bir gerekçeleştirme teorisi ortaya koyma iddiası taşımaktadır. Annis'in düşük ve yüksek standartlı bağlamsalcılık koşullarını değerlendirmiş ve gerekçeleştirmeyi sosyal bağlama bağlı bir olgu olarak ifade eden yaklaşıma gelen itirazları incelemiştir. Mehdiyev bu çalışmasının ilk bölümünde değindiğimiz bilgi tanımını tekrarlamış ve bilgi edinme sürecinin bağlamsal olmasının bilgiyi bağlamsal yapmadığını vurgulamıştır. Annis'in bağlamsalcılık yorumunu dışsalcılığın en tutarlı ve makul versiyonu olarak niteleyen Mehdiyev,

¹²⁶ Nebi Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s.65.

bağlamsalcığın bize neyin bilgi olmadığını göstermesi bakımından önemli olduğunu vurgulamıştır.

Bilginin geleneksel tanımı olan **gerekçelendirilmiş doğru inanç** tanımına tarihsel süreçte çeşitli eleştiriler getirilmiş ve özellikle de Gettier'in itirazıyla bu alanda yeni bir dönem başlamıştır. Mehdiyev, Descartes'tan hareketle kendisi bir bilme teorisi ortaya koymuş ve daha önce de bahsettiğimiz gibi bilgiyi, **kesin inanç** olarak tanımlamıştır. Aynı tanımın Descartes'ta da bulunduğunu kabul eden Mehdiyev, kendi tanımında sadece psikolojik kesinliğin bulunmadığını aynı zamanda verilen önermenin bilgi olması durumunda epistemik anlamda tersinin düşünülmesinin dahi mümkün olmaması koşulunu eklemiştir. Bu yönüyle bilgiyi bilişsel ürünlerin en üstü olarak ifade etmiş ve **inancı** bilme sürecinin girdisi yani hammaddesi olarak nitelemiştir. Mehdiyev, bilgi tanımındaki **kesinlik koşulunu** herhangi bir şüpheye yer bırakmayan durum olarak tanımlamıştır. İnanç ve bilgi arasında kanıların bulunduğunu ve bunun geleneksel yaklaşımdaki gerekçelendirilmiş doğru inanç tanımına denk geldiğini dile getirmiştir. Ayrıca kanıların **ispat yükümlülüğünün** bulunduğunu, epistemik statü olarak inançların üstünde yer aldığını ve kendi aralarında epistemik bir skalaya tabi tutulabileceğini savunmuştur. Kanıların olumsal ve **yanılabılır** olmaları yönüyle bilgiden ayırmıştır. Mehdiyev'e göre inancı kanıya dönüştüren ise **kanıtlardır**. Gerekçelendirme teorilerini bir hiyerarşiye tabi tutan Mehdiyev'e göre bunun ilk basamağında **bağlamsalcılık**, ikinci basamakta **bağdaşıcılık**, üçüncü basamağında **güvenilircilik** ve son basamağında ise **temelcilik** bulunur. Kanıların **değiştirilebilir**, **düzeltilbilir** ve **yanılabılır** özelliklerinin bulunduğunu, tarih ve bağlam yüklü olduklarını vurgulamıştır. Kitabın epilog bölümünde ise Mehdiyev, söz konusu tüm iddialarını özetlemiş ve bir formülasyon şeklinde sunmuştur.¹²⁷

Türkiye'deki epistemoloji çalışmalarını konu edindiği çalışmasının başında Mehdiyev, kronolojik ve tematik bir yöntemle ilgili çalışmaları inceleyeceğini belirtse de metni daha çok kronolojik bir şekilde devam etmiştir. Türkiye'deki üniversitelerde felsefe bölümlerinin kuruluşunu ve gelişimini kısaca özetlemiş ve bilgi felsefesi alanında yapılan çalışmaları kronolojik olarak vermeye başlamıştır. Bu

¹²⁷ Nebi Mehdiyev, *a.g.e.*

süreçte çıkan çalışmaları tek tek inceleyen Mehdiyev, son dönemlerde bu alana ilginin arttığını ve bilgi felsefesi anlayışında bir değişimi öngördüğünü dile getirmiştir. Mehdiyev, yapılan çalışmaların birçoğunun bilgi felsefesi tarihi metinleri olduğunu belirtmiş, devamında söz konusu çalışmaları dönemlerine ve temalarına göre oransal olarak vermiştir. Bu çalışmalardan sadece % 6'sının teknik anlamda bilgi felsefesi uzmanı olarak nitelendirilebilecek kişiler tarafından yazıldığını ifade etmiştir. Mehdiyev çalışmasının sonuna bilgi felsefesi bibliyografyası eklemiştir.¹²⁸

Plantinga'nın dini epistemoloji anlayışını ve tanrı inancına dair tezlerini inceleyen Mehdiyev, bu çalışmada sadece Plantinga'nın erken dönem epistemoloji tutumunu ele almıştır. Mehdiyev'e göre Plantinga bu dönemde **klasik temeliciliği** eleştirmiş, devamında ise **içselcilik** ve **deontolojizm** üzerinden gerekçelendirme bileşenini reddetmiştir. İçselci deontolojik gerekçelendirme anlayışını reddeden Plantinga **uygun işlevselcilik** tezini öne sürmüştür. Plantinga'nın bu tezini inceleyen Mehdiyev, öncelikle bunu daha anlaşılır kılmak için formüleştirmiştir. Söz konusu kuramdaki şartları tek tek incelemiş ve bunların gerçekleşme koşullarını değerlendirmiştir. Ayrıca bu teoriye getirilen eleştirileri değerlendirmiş ve bu anlayışın Goldman'ın **güvenilirci** kuramından farkına değinmiştir.¹²⁹

Mehdiyev bu çalışmasının başında **Gettier sorununu** kısaca özetledikten sonra çözüm önerisi olarak sunulan kuramlardan biri olan **erdem epistemolojisini** betimlemiştir. Sosa'nın **perspektivist erdem** ve Zagzebski'nin **mesuliyetçi erdem** anlayışlarına değinen Mehdiyev, mesuliyetçi erdem anlayışında bilgiye ulaşmada epistemik öznenin karakter özelliklerinin belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Mehdiyev'e göre Zagzebski'nin teorisini diğer gerekçelendirme teorilerinden ayıran şey, doğruluğu bilginin en temel özelliği olarak vurgulamasıdır. Mehdiyev, Zagzebski'nin erdemi ahlaki melekeler olarak gördüğünü belirtmiş ve Zagzebski'ye göre **entelektüel erdem**in doğruluğu amaçladığını ifade etmiştir. Bu temelde Zagzebski de erdemlerin en üstününün iyilik olduğunu Aristoteles gibi kabul etmiş ve bilgiyi de bir iyilik durumu olarak ifade etmiştir. Mehdiyev, **gerekçelendirme** yerine iyiliği koyan Zagzebski'nin, iyilik tabiatı gereği doğruluğu gerektirir

¹²⁸ Nebi Mehdiyev, "Türkiye'de Bilgi Felsefesi Çalışmaları", ss. 155-168.

¹²⁹ Nebi Mehdiyev, "Plantinga'nın Erken Dönem Epistemolojisi", *Filologiya Meseleleri Dergisi*, Sayı: 9, 2008, ss. 191-208.

iddiasının eleştiriye açık olduğunu dile getirmiştir. Zagzebski, hem **içselci** hem de **dışsalci gerekçelendirme** teorilerinin **Gettier sorununu** çözmekte başarısız olduğunu belirtmiş ve doğruluğun gerçeklikle kurulacak bağının entelektüel erdem aracılığıyla bilgiyi ortaya çıkaracağını savunmuştur. Mehdiyev, Zagzebski'nin bu iddialarla geleneksel bilgi tanımını reddettiğini belirtmiştir. Mehdiyev'e göre Zagzebski doğruluğu, epistemik öznenin entelektüel erdemliliğinin bir amacı haline getirmeye çalışmıştır. Mehdiyev bu sürecin tamamen epistemik özneye atfedilmesinin teorinin zayıflığından kaynaklandığını ifade etmiştir.¹³⁰

Delilciliği tanımlayarak başladığı çalışmasında Mehdiyev bütün gerekçelendirme teorilerini **delilci** olarak nitelmiştir. Delilciliğin aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olduğunu iddia eden Mehdiyev'e göre gerek tanrı inancı gerekse de günlük hayattan bir inancın delillendirilebileceğini söylemek, söz konusu inancın ulaşılabilir olduğunu söylemektir. **Temelci** anlayışı betimleyen Mehdiyev, devamında temelcilğe dayalı delilciliği değerlendirmiş ve gelen eleştirileri incelemiştir. Bu eleştirilerin genellikle **epistemik gerileme sorunu** ve **temel inanç** kavramları üzerinden geldiğini belirtmiştir. Gettier'in itirazı ile **gerekçelendirilmiş doğru bir inancın** pratik hayatta delilciliğe denk geldiğini, bilginin ise, **kesin inanç** olduğunu ifade etmiştir. Mehdiyev'e göre bir önermeyi gerekçelendirmeye çalışmak, onun kesinliğinin olmadığını göstergesidir. Yani, söz konusu önerme hangi şekilde gerekçelendirilirse gerekçelendirilsin **yanılabılır** pozisyonadadır. Devamında gerekçelendirilmiş doğru inancın karşılığı olduğunu ifade ettiği kanıyı açıklayan Mehdiyev, kesin olmaması nedeniyle Tanrı inancının da bilgi olmadığını ifade etmiştir. Ancak çeşitli şekillerde gerekçelendirme girişimlerinin olması yönüyle de yalın bir inançtan üstün olduğunu dile getirmiş ve ilgili inancın **kanı** statüsünde olduğunu belirtmiştir.¹³¹

Erdem epistemolojisini konu alan çalışmasında Mehdiyev, ilk olarak tarihsel süreçteki erdem ve etik tartışmalarına değinmiştir. Ahlak felsefesinin alanına giren bu tartışmaları ele alırken Mehdiyev şöyle bir yol izlemiştir: Ahlak felsefesinin üç temel alanı olduğunu ve bunlardan **normatif etik** alanının doğru ve yanlısın

¹³⁰ Nebi Mehdiyev, "Gettier Sorununa Alternatif Bir Yaklaşım: L. Zagzebski'nin Erdem Epistemolojisi", *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, ss. 103-115.

¹³¹ Nebi Mehdiyev, "Delilcilik ve Tanrı İnancının Epistemik Statüsü", *Felsefe ve Sosyal-Siyasal Bilimler Dergisi*, Sayı: 41, 2017, ss. 9-28.

ölçütlerini belirleme çabasında olduğunu ifade etmiştir. Normatif etik anlayışının ise kendi içinde üçe ayrıldığını ve epistemolojiyle bağlantısı nedeniyle bizi ilgilendiren alanın, kişi merkezli yaklaşım olan **erdem etiği** olduğunu belirtmiştir. Mehdiyev, Aristoteles'ten hareketle her önermenin iyiliği hedeflediğini, bu iyiliklerin en büyüğünün ve dolayısıyla da amacının, mutluluk olduğunu dile getirmiştir. Mehdiyev'e göre mutluluğa ulaşmanın tek aracı erdemlerdir. Aristoteles'in yaptığı erdem ayırımına değinen Mehdiyev, Aristoteles'te iki tür erdem bulunduğunu ve bunların karakter erdemi ve **entelektüel erdem** olduğunu ifade etmiştir. Mehdiyev, entelektüel erdemın bilgiyi amaçladığını ve dolayısıyla erdem kavramı epistemolojiye kazandırıldıktan sonra tartışmanın bu yaklaşım üzerinden yürüdüğünü belirtmiştir. Erdem epistemolojisinde iki temel yaklaşımın bulunduğunu belirttikten sonra Sosa'nın **güvenilirci erdem epistemolojisi** ve Zagzebski'nin **mesuliyetçi erdem epistemolojisi**ni değerlendirmiştir. Sosa'nın entelektüel erdem anlayışının fail merkezli olması yönüyle Aristoteles'in entelektüel erdem anlayışıyla uyduğunu savunun Mehdiyev, Zagzebski'nin doğruluğu failde değil de inançta bulunan bir nitelik olarak değerlendirdiğini ve bu nedenle Aristoteles'ten ayrıldığını ifade etmiştir. Zagzebski'nin, entelektüel erdemleri, karakter erdemlerinin zihinde gerçekleşen hali olarak gördüğünü ve erdemın iyilik olmasından hareketle bilgiyi, bir iyilik hali olarak tanımladığını belirtmiştir. Mehdiyev'e göre Sosa'nın yaklaşımı **içselciliği**, öznenin tecrübesini dikkate almamakla eleştirmiş ve **dışsalcı-güvenilirci** bir tavır sergilemiştir. Zagzebski ise, hem içselci hem de dışsalcı gerekçelendirme teorilerini eleştirmiş ve güvenilirciliğin de **Gettier sorununa** çözüm olmadığını savunmuştur. Zagzebski'ye göre Gettier tarzı durumlardan kaçmanın tek yolu gerekçelendirme ile doğruluğu birbirinden ayırmaktır. Mehdiyev çalışmasının sonuç bölümünde erdemın epistemolojik bağlamda tartışılmasının değerli olduğunu ancak erdem epistemolojisinin Gettier sorununu çözmek noktasında başarısız olduğunu savunmuştur. Mehdiyev'e göre erdem epistemolojisi diğer epistemik yaklaşımlardan farklı kılan özellik, söz konusu yaklaşımın **epistemik failin** entelektüel kapasitesine yoğunlaşmasıdır. Mehdiyev, Sosa'nın Gettier sorununa

verdiği cevabın yetersiz olduğunu, Zagzebski'nin ise Gettier'i haklı bulmaktan öteye gitmediğini iddia etmiştir.¹³²

2.3. Çağdaş Epistemolojide Yeni Perspektifler

Çağdaş epistemolojinin hem tarihsel hem de tematik sürecini Batı'da ve Türkiye'de olmak üzere iki başlığa ayırıp inceledik. Şimdiye kadar söylediklerimizden de anlaşılacağı üzere ülkemizde genelde analitik felsefeye, özelde ise çağdaş epistemolojiye olan ilgi oldukça düşük düzeydedir. 2000'li yılların başına kadar çağdaş epistemolojiye dair çok sınırlı sayıda çalışma yapılmış ve buna yönelik ne bir literatür oluşmuş ne de çağdaş epistemolojinin kavram ve tartışmaları Türkçeye taşınmıştır.

Gettier sonrası dönemde geniş hacimli bir çağdaş epistemoloji literatürü oluşmasına rağmen Türkiye'de bu tartışmalar daha geç dönemde gündeme gelmiştir. 2000'li yılların başından itibaren tematik çalışmalar artmış, bazı önemli metinler Türkçeye çevrilmiştir. **İçselci** ve **dışsalci** gerekçelendirme tartışmaları Türkçe literatürde çok sınırlı bir düzeyde tartışılmış, son birkaç yılda -yukarıda da özel olarak ele aldığımız- bazı felsefecilerin öncülüğünde temel tartışmalar gündem olmaya başlamıştır. Ancak hem alternatif gerekçelendirme tartışmaları olan meta epistemik tartışmalar hem de bilginin çözümlenmesi ve tanımlanması problemi sınırlı sayıda felsefeci tarafından ele alınmıştır. Batı'da özellikle son yıllarda tartışılmaya başlanan **evrimci epistemoloji**, **dijital epistemoloji** ve **medikal epistemoloji** ülkemizde henüz literatüre bile girmemiştir.

Gettier sonrası epistemolojide ana akım yaklaşımlar olan içselcilik ve dışsalcılık teorileri dışında kalan yaklaşımların temel tartışmaları gerekçelendirmenin gerekliliği ve normatifliğin nasıl sağlanacağı tartışmaları etrafında şekillenmiştir. **Doğallaştırılmış epistemoloji** ve **erdem epistemolojisi** kimi yönleriyle dışsalci tavırlar sergilerken; **sosyal epistemoloji**, **feminist epistemoloji** gibi diğer yaklaşımlar kartezyen bilgi anlayışına ve dolayısıyla **bireysel epistemoloji** olarak adlandırılan bilgi anlayışına karşı çıkmıştır. Özellikle bilginin sosyal yönüne vurgu

¹³² Nebi Mehdiyev, "Erdem Epistemolojisi", *National Academy of Sciences of Azerbaijan Institute of Philosophy and Sociology*, 2020, ss. 540-555.

yapmasıyla farklı bir tutum sergileyen sosyal epistemoloji bilginin toplumsal bir yönünün olduğunu ve hatta bireyler arası bir uzlaşının ürünü olduğunu iddia etmiştir. **Epistemik öznenin** içinde yaşadığı koşullara dikkat çeken sosyal epistemoloji **gerekleştirme** bileşenini fazla **normatif** bulur ve bunun yerine sosyal uzlaşmacı bir tavrın konulmasını önerir. Türkiye’de sosyal epistemolojiye dair bu koşulları gözeterik yapılan tek çalışma Başdemir’in yukarıda incelediğimiz çalışmasıdır. Buna ek olarak post-modern bilgi anlayışlarını konu edinen çalışmaların yanında bilgi veya bilim sosyolojisi olarak adlandırılan ve bilginin sosyal yönünün tartışıldığı bu alanlarda da kimi çalışmalar yapılmıştır. Ancak söz konusu çalışmalar çağdaş epistemolojiye yönelik olmadığından burada ayrıca incelemeyeceğiz.

Sosyal epistemolojinin bir alt dalı sayılabilecek çağdaş yaklaşımlardan olan **feminist epistemoloji**, bilen öznenin fizyolojik, psikolojik, sosyal durumunun bilgi edinme sürecinde etkili olduğunu öne sürmüştür. Söz konusu yaklaşım özellikle kadınlar ve erkekler arasındaki bilme sürecini ele aldığından kimi felsefeciler tarafından **cinsiyetçi epistemoloji** olarak da adlandırılmıştır. Örneğin, bir erkeğin doğum sancısını bilmesinin mümkün olmadığını ve dolayısıyla bir kadın ile bir erkeğin bu konudaki bilme düzeyinin cinsiyetten kaynaklanan bir farklılık gösterdiğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca kadın ve erkeğin zihinsel algılayışının da farklı olduğunu savunan kimi feminist epistemologlar doğallaştırılmış epistemolojiye paralel tezler ortaya atmışlardır. Türkiye’de bu konuya yönelik çağdaş epistemolojinin bilgi anlayışını merkeze alarak tartışma yürüten çalışmalar şu ana kadar yapılmamıştır. Cevizci’nin *Felsefe Ansiklopedisi* serisinde “Feminist Epistemoloji” (Cilt: 6, Ebabel Yayınları, Ankara 2009, ss. 259-267) başlığında kısa bir çalışma yapan Gülhan Demiriz’in ilgili çalışması bu konuya yönelik bilgilendirici bir nitelik taşımaktadır. Cevizci ayrıca *Bilgi Felsefesi* (Say Yayınları, Ankara 2010, ss. 262-275) isimli kitabında konuya yönelik tartışmaları ele almış ve feminist yaklaşımı betimleyen bir çalışma yapmıştır. Demet Bolat’ın da -her ne kadar çağdaş epistemoloji metni niteliğinde olmasa da- cinsiyet ve iktidar odaklı bilgi anlayışını tartıştığı çalışması bu yaklaşıma örnek olarak verilebilir.¹³³

¹³³ Demet Bolat, “Bilim, Cinsiyet, Nesnellik: Feminist Nesnellik Arayışı Üzerine Bir Tartışma”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 31-32, 2014-2015, ss. 1-17.

Mehmet Nuri Demir 2020 yılında -tam olarak **dijital epistemolojiye** dair değilse bile- bu konuyla bağlantılı olan tek çalışmayı yayınlamıştır. Demir ilgili çalışmasında **sosyal epistemolojinin** temel dayanağını incelemiş ve buradan hareketle **inanç** ve **bilgilerimizin** kaynağına yönelik tartışmaları ele almıştır. Kitle iletişim araçlarını ve özelde dijital iletişim araçlarını **sosyal epistemik alan** olarak ifade etmiştir. Dijital medya üzerinden gelişen verilerin işlenmesi, pazarlanması, duyurulması gibi bütün süreçlerin ve bu süreç sonunda ortaya çıkan ürünlerin epistemik tahlilini yapmıştır. Demir, kitle iletişim araçlarının bilgi üretme kabiliyetlerinin olmadığını belirtmiş ancak bunların oluşturduğu dijital iletişim alanlarında çeşitli inançların oluşturulduğunu öne sürmüştür. Demir'e göre özellikle algı yönetimi amacıyla siyaset ve reklamcılık gibi sektörler bu alanlarda psikolojik unsurları da dikkate alarak çeşitli enformasyonlar üretirler. Demir, bu alanlarda çeşitli inançlar üretildiği gibi şiddetin de üretildiğini öne sürmüştür. Demir'in özel olarak ilgilendiği şiddet olgusu, hedef kitleyi söz konusu şiddet durumlarına alıştırmak üzere kurgulanır. Ancak burada üretilen şiddetin dijital araçlar sayesinde estetize edilerek etkisinin arttırıldığını ifade eden Demir, bu yolla insanların bazı davranışlarının yönlendirildiğini belirtmiştir. Çalışmasının sonunda bütün bunların sosyal epistemolojide vurgulanan etkileşim yoluyla sağlandığını ifade etmiştir.¹³⁴

Türkçe literatürde henüz bir tartışma zemini bulmayan bir diğer konu ise **medikal epistemoloji** veya **tıbbi epistemoloji** olarak adlandırılan yaklaşımdır. Bu konuda bir doktora çalışması yapan İbrahim Biri, Batı tıbbının kaynağının kartezyen düalizm olduğunu belirtmiş ve daha sonra bu anlayışın bütün sosyal bilimlere yayıldığını iddia etmiştir. Bu yaklaşımda rasyonel bir tavrın olduğunu ve özellikle de düzen ve kontrol kavramlarının öne çıktığını belirtmiştir. Bunun yanında kartezyen anlayışın pozitivist bir tutum benimsediğini belirten Biri, batıdaki bilim anlayışının sadece deney ve gözleme konu olan olgusal veriler üzerinden işlediğini ifade etmiştir. Bu ilkeler ışığında batı bilimi ile modern batı tıbbını değerlendirmiş ve modern epistemolojinin bu alanlar üzerindeki etkilerini sorgulamıştır.¹³⁵

¹³⁴ Mehmet Nuri Demir, "Sosyo-Epistemik Bir Argüman olarak Dijital Estetik Şiddet", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 72, 2020 ss. 332-350.

¹³⁵ İbrahim Biri, *Modern Batı Tıbbının Epistemolojik Dayanakları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2009.

Türkiye’de online yayın yapan akademik ve popüler felsefe dergi ve blogları da son yıllarda artmıştır. Örnek vermek gerekirse *Öncül Analitik Dergisi* popüler felsefe problemlerini ele alıp çeşitli tartışmaları ve kavramları konu edinmektedir. Her ne kadar akademik yayınlar yapmasa da hem analitik felsefenin birçok problemini ele almakta hem de çağdaş epistemolojiye özel bir önem verip bu konuda çok sayıda metnin yayınlanmasına imkân sağlamaktadır. Bunlara ek olarak çok sayıda çağdaş epistemoloji metninin Türkçeye çevrilmesine öncülük etmiş ve bu metinleri kendi sitelerinde ve diğer yayın organlarında yayınlamışlardır. Yine son dönemlerde Bilkent, ODTÜ, Boğaziçi gibi sınırlı sayıdaki üniversiteler çeşitli çağdaş epistemoloji ve analitik felsefe çalışmalarına ev sahipliği yapmaktadır.

2.4. Değerlendirme

Türkiye’deki çağdaş epistemoloji çalışmalarını ana hatlarıyla özetlemiş bulunmaktayız. Yaptığımız çalışmadan da görülebileceği üzere çağdaş epistemolojiye olan ilginin arttığı söylenebilir. Artan bu ilgi literatüre de yansımış ve hem tematik konular tartışılmaya başlanmış hem de bazı temel metinler Türkçeye çevrilmiştir. Batı’da 1963 yılında Gettier ile başlayan çağdaş epistemoloji tartışmaları 2000’li yıllardan itibaren Türkçe literatüre de girmiştir. Bu döneme kadar yapılan çalışmaların neredeyse tamamı epistemoloji tarihi metinleri olmuştur. Yine bu dönemde ele alınan konular ve kavramlar modern epistemolojinin bilgi anlayışı ile tartışılmış ve kavram kullanımı da aynı şekilde devam etmiştir.

Gettier sonrası epistemolojide ortaya çıkan durumlar Türkiye’de oldukça geç dönemde tartışılmaya başlanmıştır. Genel anlamda felsefe çalışmaları yürüten akademisyenlerin bu konuda bir çalışma yaptıktan sonra tartışmaları devam ettirmemeleri birikimsel bir literatürün oluşmasını da engellemiştir. Ayrıca aynı kişilerin çalışmalarının devamlılık göstermemesi bir epistemoloji geleneğinin de oluşmasına engel olmuştur. Bütün bu sebeplerden dolayı tematik ve kuramsal tartışmalar gündeme alınmamış ve bu konuda yeterli çalışma yapılamamıştır. Bu nedenle tüm alanlarda olduğu gibi çağdaş epistemolojide de uzmanlaşma ve çalışmaların devamlılık göstermesi büyük önem arz etmektedir. Ayrıca çağdaş

epistemoloji yaklaşık olarak son yarım asırda yoğun tartışmaların döndüğü dinamik bir alan olduğundan güncel sorunlara ve tartışmalara aşına olmak gerekmektedir. Çağdaş epistemolojinin birçok alanında güncel tartışmalara yönelik çözüm arayışları devam etmektedir. Bütün **bilgi** ve **gerekçelendirme** anlayışlarını ilgilendiren **epistemik şans**, **epistemik gerileme problemi**, bilginin tanımı ve kaynağı gibi durumlar tartışılmaya devam etmektedir. Türkiye’de özellikle yukarıda bahsettiğimiz beş epistemolog bu konulara eğilmiş, çağdaş epistemolojinin temel problemlerini gündemlerine almış ve bunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunmuşlardır.

Çağdaş epistemoloji genel olarak **içselcilik** ve **dışsalcılık** tartışmaları etrafında şekillenmiştir. Bilginin kavramsal çözümlemesi yapıldıktan sonra özellikle **Gettier türü durumları** engellemek için tartışmalar gerekçelendirme bileşeni üzerinden yürümüştür. Bilgiye normatiflik kazandıran bileşenin **gerekçelendirme** olduğu iddiası ile gerekçelendirme bileşenini ve dolayısıyla geleneksel bilgi anlayışının tamamını reddeden yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Bütün bu tartışmalar son dönemde Türkçe epistemoloji çalışmalarına da yansımıştır. Gerek çağdaş epistemolojinin temel tartışmalarını konu edinen çalışmalar gerekse de geleneksel epistemolojiyi reddeden meta-epistemik yaklaşımları ele alan çalışmalar yapılmıştır. **Doğallaştırılmış epistemoloji**, **sosyal epistemoloji**, **erdem epistemolojisi**, **feminist epistemoloji**, **pragmatist veya eylem epistemolojisi** Türkçe literatüre kuramsal tartışmalarla girmese dahi bilgilendirici metinler aracılığıyla girmiştir. Ayrıca **BIV hipotezi**, **Bayes teoremi**, **otopoyeziz teorisi** gibi yaklaşımları konu edinen çalışmalar da yayınlanmıştır. Batı’da son dönemde tartışılmaya başlanan **dijital epistemoloji**, **medikal epistemoloji** gibi yeni alanlar Türkçe literatüre henüz girmemiştir. **Feminist epistemoloji**, **doğallaştırılmış epistemoloji** gibi **kartezyen epistemoloji** yaklaşımını reddeden görüşler de son dönemde tartışılmaya başlanmıştır. Bilginin sosyal yönüne vurgu yapan kimi çalışmalar yapılmış ve **sosyal epistemolojinin** birçok farklı yönünün tartışıldığı makaleler yayınlanmıştır. Bunlar doğrudan analitik epistemoloji ilkeleriyle yazılmadığından bu çalışmanın dışında kalmışlardır. Ancak söz konusu çalışmalar iktidar-bilgi ilişkisi, bilim-bilgi ilişkisi, biyolojik cinsiyet ve bilgi ilişkisi, farklı sosyal sınıfların bilgi anlayışları gibi konuları ele almış ve bilginin sosyal yönünü vurgulayan çalışmalar olmuşlardır.

Bütün bu çalışmaların yapılmaya başlanmasıyla çağdaş epistemolojide yeni bir dil kurma ihtiyacı doğmuştur. Bu dilin yeni olmasının sebebi birçok kavram veya kuramın ilk defa bu metinler aracılığıyla -en azından epistemolojik düzeyde- tartışılmaya başlanmasıdır. Ancak literatürün sınırlı olması ve bir geleneğin olmayışı ortak bir kavramsal dil kurmayı da zorlaştırmaktadır. Çeviri çalışmalarının artması ve tematik konuların da ele alınmasıyla birlikte sürekli olarak yeni kavramların çevirisinin yapılması bu durumu zorunlu bir hale getirmiştir. Bu yeni sorun, tartışmalar derinleştikçe daha da görünür hale gelmektedir. Bu çalışma da söz konusu sorundan hareketle yapılmış ve çağdaş epistemolojide yaygın olarak kullanılan bazı kavramların kullanımını referanslı olarak sunulmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi bir çağdaş epistemoloji geleneğinin oluşabilmesi için çalışmaların devamlılık arz etmesi ve bu çalışmaların alanında uzman kişilerce yapılması gerekmektedir. Bu tezde temel çalışma alanları çağdaş epistemoloji olan beş epistemolog dikkate alınacaktır. Ek olarak da üçüncü bölümde bahsedilecek ilkeler çerçevesinde bir sözlük önerisinde bulunulacaktır.

BÖLÜM 3: İNGİLİZCE TÜRKÇE ÇAĞDAŞ BİR EPISTEMOLOJİ SÖZLÜĞÜ ÖNERİSİ

3.1. Tematik Sözlüklerin Mahiyet ve Önemi

Türkiye’de çağdaş epistemoloji çalışmak isteyen bir kişinin karşılaşacağı ilk sorun bu disiplini oluşturan kavramların yabancı dillerde -genellikle İngilizce- olmasıdır. Bu sorun doğal bir şekilde ortaya çıkmaktadır çünkü kavramlar veya kuramlar üretildikleri dillerde adlandırılmaktadır. Bu durum Türkçe literatür açısından hem söz konusu konunun anlaşılmasını zorlaştırmakta hem de bu kavramlarla ilgili bir karışıklığın doğmasına sebep olmaktadır. Bahsedilen sorun sadece temel kavram veya kuramlarda değil öne sürülen yeni teoriler, alternatif görüşler veya bu alanlardaki belirli sorunların çözümü için geliştirilen önerilerin aktarılmasında da gözlemlenmektedir. Diğer disiplinlerde olduğu gibi çağdaş epistemoloji çalışan epistemologlar da bu tarz durumlarla karşılaştıklarında bu kavramları ya belli ilkeler çerçevesinde Türkçeleştirmekte ya da bir inisiyatif alarak yeni bir kavram veya terim önermektedirler. Genel anlamda çeviribilim alanında üzerinde uzlaşılan bir kuramın olmayışı söz konusu kavramların çevirisine de yansımaktadır. Bütün bu sorunlar ise çalışılan disiplinde ortak bir dil oluşturmayı engellemekte ve öne sürülen görüşlerin gerekli etkileşimi almasına engel olmaktadır.

Tematik sözlükler başlığına epistemolojik kavramların çevirileriyle ilgili temel sorunlara değinerek başlanmasının sebebi bu disiplini oluşturan kavramların neredeyse tamamının başka dillerde üretilmiş olmalarıdır. Özellikle çağdaş tartışmalarda tartışma dilinin İngilizce olması nedeniyle İngilizce halleriyle tartışılan bu kavramlar, Türkçe literatürde de yeterli çalışma yapılmadığından, Türkçe karşılıklarının kullanımı zaman almış veya kavramın İngilizcesinin kullanımı devam etmiştir. Bu çalışmada sıklıkla kullanılan bazı çağdaş epistemoloji kavramlarının literatürdeki kullanımları örneklendirildikten sonra, bu kavramlara Türkçe bir karşılık önerilecektir. Bu şekilde çağdaş epistemolojide eksikliği çokça hissedilen tematik bir epistemoloji sözlüğü oluşturulacaktır.

Sözlük oluşturmada yaygın olarak kullanılan iki yöntem bulunmaktadır: Alfabetik sözlükler ve tematik sözlükler. Bizim aşağıda oluşturacağımız sözlük tematik bir sözlük olup söz dizimi alfabetik bir sıraya göre olacaktır. Peki, tematik sözlük nedir?

Tematik sözlükler belirli bir alanda kullanılan kavram, terim ve diğer bütün sözcük türlerini ele alıp bunları açıklayan, tasnifleyen ve bazen de bunların tarihçeleri hakkında bilgi veren sözlüklerdir. Özellikle belirli bir alanda kullanılan kavramlar hakkında detaylı bilgiye ulaşmak için kolaylık sağlayan bu sözlükler aynı zamanda tasnifleme yapan sözlükler de olduğu için kavramlara yönelik gruplamalara veya alt başlıklara da yer verirler. Özşahin tematik sözlüklerin kapsamını ve tema belirleme problemini ele aldığı çalışmasında bu sözlüklerin kavram sözlükleri, tematik sözlükler, sistematik sözlükler, konusal sözlükler, konu tasnifli sözlükler gibi çeşitli şekillerde adlandırıldığını ifade etmiştir. Çalışmasının devamında çeşitli dil bilimcilerince yapılan kavram tanımlarına yer veren Özşahin tematik sözlüklerin kavramsal sözlükler olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu sözlüklerde kavramlar ortak bir anlam dairesi içerisinde yer alır. Bu anlam dairesinin çatısı ise dildeki semantik genellemeyi oluşturur.¹³⁶

Tematik sözlüklerin hazırlanış amacı spesifik bir alanda bilgi vermek olduğundan herhangi bir kavramın veya kuramın alt başlıklarını vermek bu sözlüklerde daha kolaydır. Özellikle belirlenen bir alanda derinleşmek ve kullanılan kavramın birden fazla anlamı var ise sözlüğün hazırlandığı alandaki kullanımını açıklamak bu tarz sözlüklerin asıl işlevlerindedir. Bu sözlükler belirli bir alana yönelik terminolojiyi içermenin yanı sıra onları belirli bir konuya göre de sınıflandırabilir. Ancak asıl gaye söz konusu alandaki kavramların, eylemlerin, durumların, nesnelerin veya tasavvurların ortak anlamını ifade etmektir. Bu tarz sözlüklerin kapsamı anlamsal bağlarla belirlendiğinden ele alınan kavramlar temel ve yan anlamlarıyla da açıklanma imkânına sahiptirler.

¹³⁶ Murat Özşahin, "Tematik Sözlüklerin Kapsamı ve Tema Belirleme Ölçütü", *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 2017, s. 576-577.

3.2. Epistemoloji Sözlüğü

Çağdaş epistemolojinin seyri ve güncel tartışmalar dikkate alındığında tematik bir epistemoloji sözlüğünün mahiyeti ortaya çıkmaktadır. Tartışılan konuların halen güncelliğini koruması, birbirine paralel veya karşıt pek çok konunun üzerinde uzlaşılan bir çözüme kavuşmamış olması ise bu tartışmaların yoğun bir şekilde devam ettiğinin göstergesidir. Ayrıca epistemolojinin hem felsefenin diğer alanlarıyla olan ilişkisi hem de diğer bütün temel disiplinlerle olan ilişkisi göz önüne alındığında böyle bir sözlüğün zaruryeti açıkça görülmektedir. Epistemolojinin yüklendiği misyon itibarıyla hem her türlü önermenin epistemik değerini belirleyebilmesi hem de çeşitli **gerekçeleştirme** yaklaşımlarıyla bilimsel yöntemlere bir zemin sunması bu ihtiyacı zorunlu hale getirmektedir. Örneğin, bilginin tanımı probleminde tartışılan temel kavramlardan biri olan **doğruluk** esasen metafizik bir kavramdır. Ancak bilginin çözümlenmesi veya tanımı yapıldığında bu kavramın epistemolojik anlamının belirlenmesi ve tartışılması ancak böyle bir sözlük aracılığıyla bir tanımlama yapıldıktan sonra mümkün olmaktadır.

Tartışmaların genel olarak İngilizce sürdüğünü yukarıda belirtmiştik. Hem güncel yayınların genellikle bu dilde yapılması hem de kavramların İngilizce olması izahlı bir epistemoloji sözlüğü hazırlamanın yanında bir de İngilizce-Türkçe bir sözlüğün de oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Tematik sözlüklere örnek vermek gerekirse Stanford Üniversitesi'nin dijital ortamda bulunan *Stanford Felsefe Ansiklopedisi*'nde bir bölüm tamamen epistemolojiye ayrılmıştır. Burada birçok çağdaş epistemoloji kavramı açıklanmıştır. Bu sözlükte kavramlar belirli başlıklar ve alt başlıklar şeklinde gruplandırılmış ve bunlara dair tanımlamalar yapılmıştır. Bu sözlük aynı zamanda hem güncel tartışmalara yer vermiş hem de birçok epistemolojik yaklaşımı detaylı bir şekilde açıklamıştır.

Türkçe epistemoloji literatürünün hem hacim hem de içerik olarak yetersiz olduğunu ve yapılan çalışmaların birçoğunun modern epistemolojinin kavramlarıyla yapıldığını daha önce ifade etmiştik. Bu açıdan baktığımızda çağdaş tartışmaların Türkçe literatüre taşınamamasındaki problemin sebeplerinden birini de tespit etmiş oluyoruz. Yukarıda bizim de faydalandığımız Robert Audi'nin *Epistemoloji: Bilgi Teorisine Çağdaş Bir Giriş* kitabı Türkçeye çevrilmiş ve çalışmanın sonuna bir

İngilizce-Türkçe çeviri sözlüğü eklenmiştir. Aynı şekilde Paul K. Moser'ın *Epistemoloji* isimli editöryal çalışması da Türkçeleştirilmiş ve bu çalışmanın da sonuna bir İngilizce-Türkçe çeviri sözlüğü eklenmiştir. N. Mehdiyev *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* isimli kitabının sonuna izahlı bir çağdaş epistemoloji sözlüğü koymuştur. Bu sözlük Türkçe literatürde izahlı bir şekilde hazırlanan tek çağdaş epistemoloji sözlüğü olma özelliği taşımaktadır.

3.3. Temel İlkeler

Burada önereceğimiz sözlük denemesi iki farklı şekilde değerlendirilebilir. İlk olarak ele alacağımız kavramlar İngilizce olduğundan bunların literatürdeki çevirileri, farklı kullanımları, yaygınlık ve uygunluk durumları tespit edilecektir. Devamında bu ilkeler ışığında söz konusu kavramlara hem Türkçe bir karşılık önerilecek hem de çağdaş epistemolojideki kullanımlarına uygun bir şekilde tanımlanacaklardır.

Felsefenin temel disiplinlerinden biri olması nedeniyle çağdaş epistemolojinin çok geniş bir kavramsal ağa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bizim burada bütün bu kavramları ele alma şansımız olmadığından salt olarak çağdaş epistemolojiyle alakalı olan ve sadece temel tartışmalarda çokça karşılaşılan kavramları ele alacağız. Bu kavramlar belirli bir alana yönelik olduğundan ve konuları itibarıyla özel bir anlama sahip olduğundan terim olarak da nitelendirilebilirler. Terimler bir konudaki teknik kavramlar olduğundan anlam bakımından açık ve net olmaları zorunludur. Bu açıklık ve netlik aynı zamanda ilgili kavramlara kesinlik de katar. Yani bu kavramların belirlenen alanda tek bir anlamı vardır ve bu anlam üzerinden ortak bir dil oluşturulur.

Bir kavramın terim olarak tek bir anlama sahip olması onu basitleştirmediği gibi diğer kavramlar, kuramlar ve hatta diğer disiplinlerle olan ilişkisini de sınırlamaz. Bahsedilen tek anlamlılık kavramın o alandaki uzman kişilerce aynı anlama gelecek şekilde kullanılmasını vurgulamaktadır. Ortak bir dil oluşturma çabasının en önemli özneleri ilgili alanda uzman olan kişilerdir. Çünkü ilgili kavramlar bu kişiler arasındaki iletişimi sağlayacağı gibi yine bu kişilerin kullanımlarıyla yaygınlık kazanacaklardır. Bütün bunlarla birlikte uzmanlarca

oluşturulan ortak kavramsal dil hem ilgili disiplinin temelini oluşturur hem de kavramın öğrenilmesini ve kullanımının yaygınlaşmasını kolaylaştırır.

Ortak kavramsal dil kullanımında asıl vurgulamak istediğimiz nokta bu kavramların yaygınlaşmasının zorunluluğudur. Hem ilgili alanda uzman olan kişiler arasında kavramın ortak kullanımı hem de konuya ilgi duyan kişilerin söz konusu kavramı aynı anlama gelecek şekilde kullanmaları yaygınlık ilkesinin karşılandığını gösterir. Yaygınlık sadece ortak dil oluşumunu sağlamaz aynı zamanda üzerinde uzlaşılan kavramın anlamından da ileri gelen bir uzlaşmayı sağlar. Yani bir kavram aynı şekilde yaygın olarak kullanıldığında söz konusu kavrama yönelik ortak düşünceler de yaygınlaşır.

Bazı kavramların Türkçeye çevrilmesinde kolaylıkla bir uzlaşma sağlanırken kimi kavramlarda farklı kullanımlar olmuştur. Örneğin *externalism* kavramının **dışsalcılık** olarak çevrilmesi ve kullanılmasında kendiliğinden bir uzlaşma sağlanmıştır. Ancak hem **geleneksel epistemolojinin** hem de **çağdaş epistemolojinin** en çok tartışılan ögesi olan *justification* kavramının birçok farklı çevirisinin olduğu gözlemlenmiştir. Geleneksel epistemolojinin üçlü bilgi çözümlemesinde kimi epistemologların tek epistemik öge olarak gördüğü, kimi epistemologların ise reddedip gereksiz bulduğu bu kavram çağdaş dönemdeki tartışmaların neredeyse tamamının merkezinde yer almıştır. En uygun çevirisinin **gerekçeleştirme** olduğunu düşündüğümüz bu kavramı A. Cevizci (*AC 1:21*) ve K. Çüçen (*KÇ 1:96*) **haklılandırma** olarak çevirmişlerdir.* M. S. Reçber (“MSR 1”:41) **haklı çıkarım**, Ş. Yalçın (“ŞY 2”:209-210) **meşrulaştırma** veya **gerekçeleştirme** olarak kullanmıştır. F. Uslu (*FU 1:72*) *justified* kavramını **doğrulanmış** olarak kullanmış, N. Mehdiyev *NM 1* eserinde genellikle gerekçeleştirme kavramını kullanmış ancak s. 85’te **haklı çıkarım** ve **gerekçeleştirmeyi** eş anlamlı kullanmıştır. H. Y. Başdemir, K. Batak ve F. S. M. Öztürk bu kavram için **gerekçeleştirmeyi** kullanırken, M. Baç *MB 1*’de metin boyunca **haklılaştırma** veya **gerekçeleştirme** şeklinde kullanmıştır.

Bu kavramları çevirirken dikkat edeceğimiz önemli noktalardan biri de uygunluk ilkesidir. Yani kavramın literatürdeki kullanımıyla anlamının birbirine uygun veya başka bir ifadeyle eş değer olmaları gerekmektedir. Felsefenin diğer

* Buradaki atıfların açıklamaları EK 1’de bulunmaktadır. Okumayı kolaylaştırmak adına böyle bir yol izlenmiştir.

alanlarında veya farklı disiplinlerde ortak olan bazı kavramlar çağdaş epistemolojide de kullanılmaktadır. Bizler hem bu kavramları açıklarken hem de çevirirken çağdaş epistemolojideki kullanımlarını ve sağladıkları koşulları dikkate alacağız. Örneğin *reliabilism* kavramı anlamına uygun bir şekilde **güvenilircilik** olarak çevrilmiş ve neredeyse bütün epistemoloji metinlerinde bu şekilde kullanılmıştır. Ancak *reformed epistemology* kavramının en azından **reformcu epistemoloji** olarak çevrilmesi mümkünken H. Özcan (“HÖ 3”:172) **yeniden düzenlenmiş epistemoloji** şeklinde kavramın hem anlamına uymayan hem de etimolojik olarak doğru olmayan bir şekilde kullanmıştır.

Kavram çevirilerinde dikkat edilecek ilkelerden biri de kavrama karşılık olarak kullanılacak olan sözcüğün hem söyleyiş olarak kolay olması hem de hatırlamayı kolaylaştıracak karşılıklarının önerilmesidir. Kavramlar arası anlam ilişkisi doğru kurulduğunda ve kavramın ilgili alandaki kullanımını incelendiğinde bu karşılığı önermek daha kolay hale gelir. Bunun için de kavramların açık ve net tanımlanmaları gerekmektedir.

Kavramların sadece Türkçeye çevrilmeleri veya tanımlanmaları dile yerleşmeleri için yeterli değildir. Bu kavramların kullanımlarının yaygınlaşması için bunların tartışılması, ilgili oldukları alanlarda bunların düşünce üretim sürecine katılmaları gerekmektedir. Yani kavramların bu dilde de bir ihtiyaç olarak görülmeleri ve yeni tartışmalarda kavram üretimine zemin hazırlamaları söz konusu kavramları kalıcı hale getirecektir.

3.4. İngilizce-Türkçe Bir Çağdaş Epistemoloji Sözlüğü

Tematik sözlükler belirlenen alanlardaki ihtiyaçlara göre hazırlandığından ele alınan kavramlar sözlüğün hazırlandığı alandaki kullanımları esas alarak tanımlanırlar. Başka disiplinlerde veya çalışma alanlarında farklı anlamlarıyla kullanılacak kavramlar veya birden fazla anlama gelecek şekilde kullanılan kavramlar sözlüğün hazırlandığı alandaki ortak kullanımı ölçüt alır. Bu tezde ilgili kavramlar tanımlanırken yukarıda bahsedilen ilkeler çerçevesinde ele alınan kavramlara bir karşılık önerilecektir.

Burada literatürdeki kullanımları örneklendirirken EK 1’de verilen kısaltmaları kullanılacaktır. Metnin akışının bozulmaması ve okumayı kolaylaştırmak adına başvurulan bu yöntem okuyucu açısından da metinlere ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Yine Türkiye’deki çağdaş epistemoloji literatürünü sunarken faydalanılan bazı çalışmalar, burada okuyucunun ilgili metinlere kolay ve toplu bir şekilde erişebilmesi ve aynı zamanda bu metinlerin yayınlandığı kitapların ulaşılabilirlik durumları da gözetilerek aşağıdaki referanslar kullanılmıştır: “FSMÖ 4, ss. 153-174”, “FSMÖ 5, ss. 227-252”, “FSMÖ 6, ss. 77-102”, “MB 7, ss. 21-48”, “MSR 1, ss. 175-199”, (NM 2 içinde), “HYB 3, ss. 110-118” (KÇ 1 içinde), “ŞY 2, ss. 209-224” (HYB 2 içinde).

Accessibilism: Bu yaklaşım içselciliğin bir türü olup erişim kavramına yaptığı özel vurgu ile diğer yaklaşımlardan ayrılır. Erişimciliğe göre inanç ile gerekçelendirme arasında nedensel bir bağ olmalı ve özne o nedenlere doğrudan katılmalıdır. Bu yaklaşım salt refleksiyona dayalı bir erişimi vurgulamakta ve bilişsel erişimin olmadığı herhangi bir durumda bilginin de mümkün olmadığını öne sürmektedir. Örnek kullanımlar: (HYB 2:11) **erişimcilik**, (“FSMÖ 9”:215) **erişimcilik**, (“KB 4”:45), **erişimcilik**, (NM 3:45), **erişim(cilik)**. Bu kavram örnek verilen kullanımlardan da görüleceği üzere erişimcilik olarak çevrilmiştir. Sözlük önerisinde hem yaygınlık hem de uygunluk koşullarının sağlanması sebebiyle **erişimcilik** olarak kullanılacaktır.

Basic Beliefs: Bir inancın bilgi değeri kazanması için diğer tüm inançlara zemin sağlayan ve gerekçelendirilmesine ihtiyaç duyulmayan -kendiliğinden gerekçeli-inançlardır. Bu inançlar diğer inançlara bir başlangıç noktası sunması nedeniyle hem epistemik gerileme problemine çözüm olmakta hem de döngüsel bir gerekçelendirmeyi engellemektedir. Söz konusu inançlar Descartes’çı bir anlayışla ifade edilirse duyularla sabit, kendiliğinden açık ve değiştirilemez nitelikte olmalıdırlar. Ayrıca yanılmazlık ilkesi gereğince bu inançlar kesin olma iddiası taşırlar. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:98), **temel inanç**, (HYB 1:169), **temel inanç**, (KB 2:74), **temel inanç**, (“MSR 2”:21), **temel inanç**, (NM 2:135), **temel inanç**. Bu

ifade taşıdığı anlamın net olması ve örneklendirilen tüm epistemologlarca aynı şekilde kullanılması nedeniyle sözlük önerisinde **temel inanç** olarak çevrilecektir.

Belief: Geleneksel bilgi tanımının üçlü çözümlemesinde yer alan, öznel ve psikolojik yönü de bulunan, bilginin temel bileşenlerinden biridir. İnanç bir önermenin kabulü veya tasdiki olarak da ifade edebileceğimiz psikolojik bir durumu ifade eder. Zihinsel veya psikolojik kabule denk gelen inanç söz konusu önermenin doğru olduğunu iddia etmeyi de içinde barındırmaktadır. Epistemolojik olarak bilgiden daha alt bir seviyede olan inanç kendi içinde de gerekçelendirmeye bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bir inanca yönelik gerekçelendirme koşulları, kanıtlar, içsel veya dışsal unsurlar inancın epistemik seviyesini belirlemektedir. Aynı zamanda bir önermenin doğru olduğunu ifade etmek yine o önermeye inanmakla eşdeğerdir. Çünkü bir şeyin doğru olduğunu ifade edip ona inanmamak çelişki barındırmaktadır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:77), **inanç**, (*HYB* 2:151), **inanç**, (*KB* 2:43), **inanç**, (“MB 7”:42), **inanç**, (*NM* 2:104), **inanç**. İncelemesi yapılan bütün epistemoloji metinlerinde anlamına uygun ve yaygın bir şekilde **inanç** olarak kullanılan bu kavram sözlük önerisi kısmında da **inanç** olarak çevrilecektir.

BIV (Brain in a Vat) Argument: Şüpheci anlayışın çağdaş argümanlarından biridir. Türkçede kısaca BIV argümanı olarak kullanılan bu ifade tam haliyle kavanozdaki beyin veya kavanozun içindeki beyin şeklinde çevrilebilecek bir kavramdır. Bu kavram Descartes’in kötü cin argümanının çağdaş uzantısı olarak yorumlanabilir. Radikal şüpheciler tarafından kullanılan bu argüman mantık ilkeleri gereği bir paradokstur. Buna göre özellikle de olgular hakkındaki önermelerin bilgisi mümkün değildir. Bu argüman özellikle içselci ve dolayısıyla kartezyen bilgi anlayışına cevap olarak kullanılmaktadır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 4”:155), **bir kap içerisinde bilgisayara bağlı beyin-BIV**, (*HYB* 1:188), **kavanozdaki beyinler-KİB**, (*NM* 2:130), **BIV**. BIV kısaltması içerisindeki *vat* sözcüğü Türkçeye kavanoz, kutu, kap şeklinde çevrilse de kapalı bir sistemi örnekleme, Descartes’taki kötü cin probleminin çağdaş bir yansıması olarak ifade edilmesi gibi durumlardan dolayı bu şekilde yapılacak çeviriler söz konusu ifadenin sahip olduğu anlamı vermeyecektir. Bu nedenle bu tarz özel bir durumun korunması ve anlamının doğru aktarılabilmesi

adına bu ifadenin orijinal halinin korunması ve **BIV argümanı** olarak kullanılması daha uygun olacaktır.

Burden of proof: Başta hukuk olmak üzere birçok alanda kullanılan bu kavram ispat yükümlülüğü olarak çevrilebilir. İspat kavramı kanıtlamaya dayalı, nedensel veya çıkarımsal bir ilişkiden doğan ve iddia edilen durumu mantık ilkeleriyle kanıtlamayı ifade eder. İspat yükümlülüğü ise doğru olduğu iddia edilen önermenin iddia sahibi kişi tarafından delillendirilmesi veya epistemik olarak gerekçelendirilmesi yükümlülüğünü ifade eder. İddia sahibi, inancının doğruluğunu epistemik gerekçelendirme yöntemleriyle gerekçelendirmek zorundadır. Örnek kullanım: (*NM 1:115*), **ispat yükümlülüğü**. Yapılan tanımlamadan hareketle bu ifadenin anlamını en uygun şekilde karşılayan ve hem söyleyişi hem de hatırlanmasının anlamına bağlı olarak kolay olması nedeniyle sözlük önerisinde **ispat yükümlülüğü** olarak çevrilecektir.

Causal Condition: Nedensel ilişki veya sebebe dayanma koşulu olarak çevrilebilecek bu kavram özellikle Goldman'ın kullanımıyla ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşım Gettier'e bir itiraz olarak ortaya çıkmış ve bir önermenin bilgi değeri kazanabilmesi için öznenin sahip olduğu inanç ile ilgili inancı doğru yapan gerekçeleri arasında nedensel bir bağlantının olması gerektiğini öne sürmüştür. İncanın gerekçelendirilmesi sürecinde ulaşılan kanıtlar incanın doğru olması halinde bilgiyi verir. Özellikle olgusal ve empirik durumlar için savunulan bu tez daha sonra Goldman tarafından uygun nedene dayanma şeklinde revize edilmiştir. Ancak uygun neden kavramındaki belirsizlik bu tezin eleştirilen noktalarından biri olmuştur. Söz konusu yaklaşıma gelen itirazlar Goldman'ın "güvenilir süreçler" yaklaşımını geliştirmeye yönlendirmiştir. Örnek kullanımlar: ("FSMÖ 5":239), **nedensel bağıntı**, (*HYB 1:224*), **sebebe dayanma**, (*KB 2:44*), **nedensel ilişki**, (*KB 3:76*), **nedensel bilme teorisi**, (*MB 1:184*), **nedensel ilişki**, (*NM 1:88*), **sebebe dayanma**. Bu kavrama dair literatürde yakın anlamlara gelecek şekilde kullanımlar mevcuttur. Burada ilgili ifadenin anlamını vermesi, hatırlama ve söyleyiş kolaylığı nedeniyle **nedensel ilişki** kullanımı sözlük önerisi kısmında tercih edilecektir.

Cognitive abilities (faculties): Epistemik öznenin sahip olduğu inancın epistemik statüsünü saptamak veya yükseltmek için kullandığı kavrayış, düşünme, hafıza, algı, akıl yürütme, sezgi ve muhakeme gibi zihinsel yetilerin tamamına verilen isimdir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 8”:6), **bilişsel yetenek**, (*HYB 1:269*), **zihinsel yetenekler**, (*KB 3:15*), **bilişsel yetiler**, (*MB 1:4*), **zihinsel yetiler**, (“MSR 1”:180), **bilişsel yetiler**, (“NM 4”:502), **bilişsel yetiler**. Örneklemediğimiz kullanımlar birbirine yakın olsa da hem uygunluk hem de söyleyiş ve hatırlama kolaylığı ilkeleri gereğince **bilişsel yetiler** çevirisinin kullanımı bu ifadeyi en iyi şekilde karşılamaktadır.

Contextualism: Dışsalıcı gerekçelendirme teorilerinden olan bu yaklaşım temelcilik ve bağdaşıcılığın epistemik gerileme problemine çözüm olamadığı iddiasıyla ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Birbirinden farklı bağlamcı yaklaşımlar olsa da bunların ortak özelliği önermelerin bağlam içerisinde anlam kazandığı ve epistemik gerekçelendirme seviyelerinin bu bağlamlara bağlı olduğunun iddiasıdır. Bilgi, tanımı itibarıyla bağlamdan bağımsız olsa da bağlamcı görüşü savunanlar gerekçelendirme sürecinde gerek öznenin bütün koşullarını gerekse de önermenin kurulduğu ortamın koşullarını dikkate almak gerektiğini öne sürerler. Bu yaklaşım epistemik bir standart gözetemediğinden rölativizmin etkisinde kalacağı eleştirilerine maruz kalmaktadır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 7”:130), **bağlamcılık**, (*HYB 1:281*), **bağlamsal(cılık)**, (“KB 4”:65), **bağlamcılık**, (*KÇ 1:107.*), **bağlamcılık**, (“MB 7”:33), **bağlamcılık**, (*NM 2:261*), **bağlamcılık**. Genel olarak **bağlamcılık** olarak kullanılan bu kavramı yaygınlık ve uygunluk ilkeleri gereğince **bağlamcılık** olarak önerilecektir.

Coherentism: Bir inancın gerekçelendirilmesinin birbiriyle bağlantılı ve tutarlı olan bir inanç sisteminde gerçekleşebileceğini vurgulayan içselci gerekçelendirme teorisi. Buradaki önemli noktalardan biri de söz konusu inançların sadece birbiriyle tutarlı ve uyumlu olmaları değil aynı zamanda birbirinin epistemik değerini yükseltecek nitelikte olmaları zorunluluğudur. Bu yaklaşıma getirilen eleştiri ise kendi içerisinde tutarlı ve birbirinin epistemik statüsünü yükselten ancak başka inançlardan bağımsız çeşitli kümelenmelerin oluşabileceği problemidir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 5”:228), **uyumlulukçu**, (*HYB 2:10*), **bağdaşıcılık**, (*KB 2:28*), **bağdaşıcılık**, (“MB 7”:32), **bağdaşıcılık**, (“MSR 1”:41), **tutarlılık**, s.43.,

tutarlılıkçılık, (*NM 1:98*), **tutarlıcılık**, (*NM 2:106*), **bağdaşımçılık**, (*ŞY 1:215*), **tutarlıcılık**. Bu kavramı tanımlarken ifade edildiği gibi bu yaklaşımın temel koşulu önermelerin birbiriyle tutarlı ve uyumlu olmalarının yanı sıra birbirinin epistemik değerini yükseltmeleri zorunluluğudur. Buradan hareketle tüm bu anlamları karşılayan **bağdaşımçılık** ifadesi en uygun kullanım olacaktır.

Common Sense: Bilginin mümkün olduğunu savunan bu anlayış bilmenin zihin ve bilinç yoluyla gerçekleştiğini öne sürer. Sağduyu kişinin kendi çabası veya toplumsal etkileşim sonucu oluşan tüm ortak inançları ifade eder. Bu tavır rasyonel bir tutumla gerçekleşir ve genel anlamda ortak duygu ve yargıların olağan halini belirtir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 7”:130), **sağduyu**, (*HYB 1:287*), **sağduyu**, (“KB 4”:51), **sağduyu**, (*MB 1:72*), **sağduyu**, (*NM 1:113*), **sağduyu**. Kavramın açık bir anlama sahip olması ve üzerinde uzlaşmış bir kullanımın olması nedeniyle aynı şekilde kullanılacaktır.

Conclusive Reasons: Çağdaş epistemolojiye Dretske tarafından getirilen ve Gettier sorununa karşı kullanılan önemli argümanlardan biri olan bu anlayış kesin nedenler olarak çevrilebilir. Bu yaklaşıma göre bir kişinin belirli bir önermeyi bilmesinin yolu belirli olan bir nedene sahip olmasına bağlıdır. Örnek kullanımlar: FSMÖ 6: s.89., **kesin nedenler**, (*HYB 1:11*), **kesin nedenler**, (“KB 4”: 50), **kesin nedenler**, (*NM 2:67*), **kesin nedenler**. Yaygınlık ve uygunluk ilkeleri doğrultusunda **kesin nedenler** şeklindeki kullanım sözlük önerisi için uygun olacaktır.

Defeater: Gerekçelendirilen bir inancın pozitif epistemik statüsünü sarsan, şüpheye düşüren, bozan veya tamamen değiştiren ve bu yönüyle de ilgili inancın yanılabilirliğini gösteren önermelerin niteliğini belirten kavramdır. İlgili inanç ne şekilde gerekçelendirilirse gerekçelendirilsin klasik bilgi tanımı itibariyle böyle bir durumla karşılaşma ihtimali taşımaktadır. Çağdaş dönemde bunun önüne geçmek için çok sayıda girişimde bulunulmuştur. Örneğin, tanıma yeni koşullar ekleme veya söz konusu inancı değiştirecek başka önermelerin bulunmaması koşulu sıkça tartışılan yaklaşımlar olmuştur. Bu kavram Türkçeye bozucu, çürütücü, sarsıcı gibi farklı şekillerde çevrilmiştir. Örnek kullanımlar: (*HYB 1:305*), **sarsıcı**, (*KB 1:129*), **çürütücü**, (*MB 1:185*), **etkisizleştirici**, (*NM 2:66*), **bozucu**. Sözlük oluşturma

sürecinde hem tanımlanması hem de çevrilmesi en zor kavramlardan biri olan bu kavram için uygunluk koşulunu karşılayan **sarsıcı** ifadesi kavramın anlamını tam olarak karşılaması ve söz konusu durumun devamında gelişen durumlar için de uygun olması nedeniyle sözlük önerisi kısmında tercih edilecektir.

Doxa: Türkçeye kanaat, yargı, sanı gibi farklı şekillerde çevrilen bu kavram epistemolojik anlamda Platon'un "bölünmüş çizgi analogisi" olarak anılan episteme-doxa ayrımıyla karşımıza çıkmıştır. Gerekleştirilmiş doğru inanç tanımındaki inancın karşılığı olarak kullanılan bu kavram bilgi olmayan epistemik durumları ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ayırmadan hareketle örnek vermek gerekirse duyu verileri doxa olarak sınıflandırılabilir. Örnek kullanımlar: (*AC 1:13*), **kanaat(doxa)**, ("FSMÖ 8":3), **doxatic(inanç)**, (*HÖ 1:39*), **zan**, (*HYB 1:10*), **doxa(inanç)**, (*KB 3:230*), **doksa(inanç)**, ("MB 7:"22), **dokhsa(fikir, inanç)**, (*NM 3:162*), **doxa(gerekleştirilmiş doğru inanç)**, ("ŞY 3":13), **sanı**. Bu ifade geleneksel epistemolojide gerekleştirilmiş doğru inancın karşılığı olup şu an için Türkçede kullanılan çevirilerin bu anlamı karşılayamadığı söylenebilir. Bu nedenle bu kavramın doksa şeklindeki kullanımı önerilecektir. Buna ek olarak *NM 2*'deki **kamı** şeklindeki kullanım gerekleştirilmiş doğru inanç kavramının karşılığıdır. Ancak söz konusu kullanım yeni olduğundan ve henüz yeteri kadar tartışılmadığından bu kullanıma yönelik bir değerlendirme yapılmamıştır.

Entailment: Gerektirme veya mantıksal gerektirme (gerek koşul) olarak ifade edilebilecek olan bu koşul, iki önermeden birinin gerçekleşmesi diğerinin gerçekleşmesine bağlıysa ve bu iki önerme arasında mantıksal gereklilik bulunuyorsa, başka bir ifadeyle, P önermesinin doğruluğunun ancak ve ancak Q önermesinin doğru olmasına bağlı olduğu veya P önermesinin gerçekleşmesinin ancak ve ancak Q önermesinin gerçekleşmesine bağlı olduğu durumları ifade eden koşuldur. Bu durum kısaca iki önermeden birinin diğerini içermesini veya birinin diğerinden türetilmesini ifade eder. Örnek kullanımlar: ("FSMÖ 8":13), **gerektirme**, (*HYB 2:165*), **gerektirme**, (*KB 2:79*), **gerektirme**, (*MB 1:192*), **gerektirme**, (*NM 1:64*), **gerektirme**. Bu kavram üzerinde bir uzlaşma sağlandığından sözlük önerisi kısmında **gerektirme** şeklinde kullanılacaktır.

Epistemic Closure: Bu ilkeye göre eğer S P'yi biliyorsa ve P Q'yu gerektiriyorsa o zaman S, Q'yu da biliyordur. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:82), **dedüktif kapanış**, (*HYB 1*:112), **kapanma ilkesi**, (*KB 3*:98), **epistemik kapanış**, (*NM 3*:73), **epistemik kapanma ilkesi**. Bu kavramın kullanımında bir uzlaşma olmasa da uygunluk, hatırlama ve söyleyiş kolaylığı açısından sözlük önerisi için **epistemik kapanma** şeklinde kullanılacaktır.

Epistemic Deontology: Türkçede de deontoloji olarak kullanılan ve pek çok disiplinde tartışma konusu olan deontoloji kavramı epistemolojik anlamıyla bir inancın kabulünün tamamen epistemik öznenin sorumluluğunda olduğunu iddia eder. Bu kavramın anlamında da bulunan ahlaki ilkeler ışığında bakıldığında inancın gerekçelendirme süreci tamamen öznenin sorumluluğundadır. Özne bu sürecin tamamen bilincinde olarak inancını gerekçelendirir. Epistemik yükümlülüklerini doğru bir şekilde yerine getiren özne söz konusu inancını doğru bir şekilde gerekçelendirirse epistemik şans unsurunu da engellemiş olur. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:81), **deontoloji**, (*HYB 1*:136), **deontoloji**, (*KB 2*:44), **deontoloji**, (“MSR 1”:42), **deontoloji**, (*NM 1*:85), **deontoloji**. Bu kavram Türkçeye çevrilmekten öte yaygın bir şekilde deontoloji olarak uyarlama şeklinde kullanılmıştır. Bu çalışma tematik olduğundan ve epistemik bağlam vurgulanmak istendiğinden sözlükte **epistemik deontoloji** kullanımı önerilecektir.

Epistemic Luck: Bilginin geleneksel tanımında yer alan üç bileşenden biri olan gerekçelendirme unsuru epistemik başarıyı yükseltme görevinde bulunmaktadır. Gettier bu tanımın gereklilik ve yeterlilik koşullarını sağlayıp sağlamadığını incelediği makalesinde bir inancın doğru olması ve gerekçelendirilmesi durumunda bile epistemik şansın engellenemediğini ortaya koymuştur. Ancak bilgi tanımı itibarıyla tesadüfi veya şans eseri gerçekleşen epistemik başarıyı kabul etmez. Epistemik şans ise öznenin inancının doğru çıkmasının öznenin kontrolünde olmayan durumlardan kaynaklanan bir şekilde –ve çoğunlukla farkında olmadığı nedenlerden ya da durumlardan kaynaklanan bir şekilde- doğru çıkma durumunu ifade etmektedir. Epistemik öznenin inancı doğru çıksa da bunun gerçekleşmesinin nedeni özne tarafından bilinemez durumdadır. Burada asıl dikkat edilecek nokta inancın doğruluğunun şans eseri ortaya çıkmasıdır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:83),

epistemik şans, (“HYB 3”:114), **epistemik şans**, (*KB* 3:22), **epistemik şans**, (*NM* 2:66), **epistemik şans**. Örneklendirilen kullanımlardan da görüldüğü üzere uzlaşımın sağlandığı kavramlardan biri olarak bu örneklerdeki kullanım devam ettirilecektir.

Evidentialism: Çeşitli versiyonları bulunmasına rağmen delilciliği tanımlamak gerekirse öznenin sahip olduğu inançların bilgi değeri taşıyabilmesi için yeterli delile, nedene veya gerekçeye sahip olmasıyla ilişkilendiren yaklaşımdır. Delilcilik, epistemik öznenin kanıt veya gerekçe sunmasını zorunlu kılar. Önergelerin rasyonelliğini veya başka bir anlamda doğruluğunu delillerin varlığına bağlı tutmaktadır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 5”:227), **delil(cilik)**, (“HÖ 3”:158), **delilcilik**, (“HYB 4”:147), **kanıtçılık**, (*KB* 3:26), **delil(cilik)**, (“MSR 2”:20), **delil(cilik)**, (*NM* 2:134), **delilcilik**, (“ŞY 2”:218), **kanıt(çılık)**. Bu kavram yaygın olarak delilcilik şeklinde kullanılmış olup söyleyiş kolaylığı da gözetilerek **delilcilik** şeklinde kullanılacaktır.

Experientialism: Bilginin kaynağına yönelik tartışmalarda kişinin doğrudan yaşadığı deneyimin bilginin tek kaynağı olduğunu savunan yaklaşımdır. Deneyimcilik, sezgiciliğe veya salt akıl yoluyla bilgiye ulaşılabileceğini savunan entelektüalizme karşı bir tavidir. Deneyimciliğe göre dış dünya bilgimiz algı, duyu verisi ve deneyden meydana gelir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 1”:164), **deneyimcilik**, (*HYB* 1:282), **deneyim(cilik)**, (*KB* 2:38), **empirisizm**, (*MB* 1:88), **deneyimcilik**, (*NM* 3:66), **empirist**, (“ŞY 2”:213), **empirik**. İncelenen metinlerde yaygın kullanımın deneyimcilik olması ve bu kullanımın anlam olarak uygun olması nedeniyle sözlük önerisinde **deneyimcilik** şeklinde kullanılacaktır.

Externalism: Çıkışı itibariyle içselciliğin zıttı olan bu görüş epistemik gerekçelendirme için öznenin gerekçelendirme sürecinin farkında olmasının zorunlu olmadığını savunan gerekçelendirme görüşüdür. Burada önemli olan fark epistemik öznenin inancını gerekçelendirme sürecinde dışsal bir koşula dayanmasıdır. İlimli dışsalcılık ve radikal dışsalcılık olarak iki başlıkta incelenebilecek dışsalcı yaklaşımlar güvenilircilik, bağlamsalcılık, doğallaştırılmış epistemoloji, erdem epistemolojisi gibi anlayışlarla temsil edilmektedir. Bu anlayışların ortak paydasını özetlemek gerekirse dışsalcılık, bir inancın gerekçelendirilmesi için içsel bir erişimin

gerekli olmadığını, gerekçelendirmenin dışsal bir unsur tarafından gerçekleşmesi gerektiğini ve bu nedenle de kartezyen anlayışın bize bilgiyi vermediğini öne sürmektedir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:78), **dışsalcılık**, (*HYB 2:10*), **dışsalcılık**, (*KB 3:23*), **dışsalcılık**, (“MB 7”:32), **dışsalcılık**, (*NM 1:85*), **dışsalcılık**, (“ŞY 2”:212), **dışsalcılık**. Yaygınlık ve uygunluk ilkeleri doğrultusunda bu kavram **dışsalcılık** olarak kullanılacaktır.

Epistemology: Epistemoloji

Feminist Epistemology: Literatürde feminist epistemoloji, cinsiyetçi epistemoloji gibi isimlerle anılan bu yaklaşım geleneksel anlamdaki kartezyen bilgi anlayışını reddetmektedir. Bu anlayışa göre geleneksel epistemolojideki özne tarihsel koşullardan, kültürel kimliklerden, cinsiyetten arındırılmış beyaz erkek özneyi temsil etmektedir. Bütün farklılıklardan soyutlanan bu özne evrenselleştirilmeye çalışıldığından bireysel farklılıkları da dikkate almamaktadır. Meta-epistemik tartışmaların döndüğü ve kendi içinde çok sayıda farklı yaklaşımın olduğu bu alternatif kuram sosyal epistemolojinin de izlerini taşımaktadır. Örnek kullanımlar: (*AC 1:262*) **feminist epistemoloji**, (*HYB 1:276*) **feminist epistemoloji**, (“MB 7”:42) **feminist epistemoloji**, (*NM 1:84*) **feminist epistemoloji**. Yaygınlık ve uygunluk ilkeleri gereği bu kavram için önerilebilecek en uygun öneri **feminist epistemoloji** olacaktır.

Naturalized Epistemology: En doğru haliyle doğallaştırılmış epistemoloji olarak çevrilebilecek bu kavram dışsalcılığın radikal bir türü olarak da ele alınabilir. Bu yaklaşım Quine tarafından sistemleştirilmiş ve esasen gerekçelendirme merkezli bilgi anlayışını reddetmiştir. Çok sayıda kuramcı Quine’ın epistemolojiyi deneysel psikolojinin bir alt dalı olarak gördüğünü ve dolayısıyla da epistemolojiye ait normatif unsurları yok saydığını iddia etmektedir. Bu yaklaşım inançla kanıtlar arasında nedensel bir ilişki olması gerektiğini ve bunun gözlem yoluyla bilinebileceğini öne sürmektedir. Buradan hareketle epistemolojinin doğa bilimleri alanında incelenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Örnek kullanımlar: FSMÖ 5: s.228., doğallaştırılmış epistemoloji, (*HYB 1:124*) **doğallaştırılmış epistemoloji**, (*KB 2:17*) **doğallaştırılmış epistemoloji**, (*MB 1:246*), **doğalcı epistemoloji**, (*NM*

2:262) **doğallaştırılmış epistemoloji**, (“ŞY 2”:220) **doğal epistemoloji**. Bu kavram farklı şekillerde çevrilsede kavramın aldığı ekler dilsel olarak incelendiğinde ve ilgili kavramın ifade ettiği durum gözetildiğinde en uygun kullanımın **doğallaştırılmış epistemoloji** olduğundan sözlük önerisinde bu kullanım tercih edilecektir.

Reformed Epistemology: Dini epistemoloji alanında yeni sayılabilecek yaklaşımlardan biri olan reformcu epistemoloji ateistik meydan okumaya cevap olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra delilciliğin ve klasik temelciliğin kullandığı gerekçelendirme yöntemlerine de karşı çıkan reformcu epistemolojiye göre Tanrı’nın varlığına dair inancın rasyonel sayılması ve gerekçelendirilmesi için önermesel bir kanıt ihtiyacı yoktur. Klasik temelciliğe karşı da bir tavır sergileyen reformcu epistemoloji Tanrı inancının bir delile ihtiyacı duymadığını ve temel bir inanç olduğunu savunması yönüyle ılımlı temelci bir tavır takınmıştır. Örnek kullanımlar: (“HÖ 3”:172) **yeniden düzenlenmiş epistemoloji**, (NM 1:66) **reformcu epistemoloji**. Uygunluk ilkesi ve hatırlama kolaylığı göz önüne alındığında bu kavramın sözlükteki en uygun kullanımını **reformcu epistemoloji** olacaktır.

Social Epistemology: Kartezyen epistemolojiyi kabul etmeyen bu kuram bilginin insanlar arası etkileşimle ve toplumsal bir uzlaşıyla ortaya çıktığını savunur. Bu kuram sosyal epistemoloji veya toplumsal epistemoloji olarak anılmaktadır. Birçok farklı yaklaşımı bulunan sosyal epistemolojiyi kabaca tarif etmek gerekirse geleneksel epistemolojiden farklı olarak epistemik öznenin birey değil de toplum olduğunu, bireyin kendi çabasıyla veya a priori yolla sahip olduğunu bilgilere ek olarak bilginin toplumsal etkileşimle de üretilebileceğini savunmaktadır. Örnek kullanımlar: (HYB 1:270) **sosyal epistemoloji**, (“MB 7”: 42), **toplumsal epistemoloji**. Son dönemlerde çokça tartışılan kavramlardan biri olmasına rağmen Türkçe epistemolojide bu konuya dair pek çalışma yapılmamıştır. Kavramın ifade ettiği anlam itibarıyla sözlük kısmında **sosyal epistemoloji** olarak kullanılması önerilecektir.

Virtue Epistemology: Aristoteles’in erdem anlayışından hareketle ortaya çıkan ve Sosa tarafından çağdaş epistemolojiye kazandırılan bu yaklaşım Sosa ve Zagzebski

tarafından temsil edilmektedir. Bilgi ile erdem arasında bir bağ kuran bu yaklaşım epistemik özneye yaptığı vurgu ile diğer gerekçelendirme teorilerinden ayrılır. Sosa fail güvenilirliğine vurgu yaparak öznenin entelektüel yetilerini merkeze almıştır. Zagzebski ise erdemli olan öznenin doğruluğu amaçladığını ve bu yolla entelektüel erdeme ulaşacağını savunmuştur. Gerekçelendirme bileşeni yerine iyiliği koyan Zagzebski bilgiyi iyi doğru inanç olarak betimlemiştir. Bu süreç diğer yaklaşımlardan farklı olarak bilgi edinme sürecini fail tarafından güvence altına almaktadır. Örnek kullanımlar: (*HYB 1:56*) **erdem epistemolojisi**, (*KB 3:15*) **erdem epistemolojisi**, (*NM 1:98*) **erdem epistemolojisi**. Türkçe literatürde üzerinde doğal bir şekilde uzlaşımın sağlandığı bu kavram yaygınlık ilkesi gereği **erdem epistemolojisi** olarak kullanılacaktır.

Fallibilism: Descartes'ın kartezyen bilgi anlayışına karşı ortaya çıkan ve özellikle de Gettier senaryolarında kullanılan bu yaklaşım gerekçelendirilmiş yanlış inancın mümkün olduğunu savunmaktadır. Çağdaş epistemologlar bu görüşü savunmak için özellikle epistemik şans argümanını öne sürerler. Yanılabirlik görüşü bilginin mümkün olduğunu kabul eder ancak epistemik şansın bilgiye kaynaklık edemeyeceği ve tesadüfen veya şans eseri doğru çıkan bir inancın kolaylıkla yanlış da çıkabileceği bu kavram üzerinden tartışılmaya devam eden konulardan biridir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 3”:106), **yanılabirlik**, (*HYB 2:10*), **yanılabirlik**, (*KB 2:30*), **yanılabir(cilik)**, (“MB 8”:376), **yanılabirlik**, (*NM 2:66*), **yanılabirlik**. Yaygın bir şekilde **yanılabirlik** olarak çevrilen bu kavram sözlük önerisi kısmında da aynı şekilde kullanılacaktır.

Foundationalism: İnançlarımızın bilgi değeri taşıyabilmesi için ya temel inançlar olması gerektiğini ya da bu temel inançlardan çıkarımsal olarak türetilmesi gerektiğini savunan içselci gerekçelendirme kuramıdır. İlimli ve katı temelcilik olarak adlandırılan iki farklı temelci anlayış bulunmaktadır. Özü itibarıyla epistemik gerileme problemine karşı ortaya atılan bu görüş inançları temel inançlar ve temel olmayan inançlar olarak ikiye ayırmaktadır. Temel inançların duyularla sabit, kendiliğinden açık ve değiştirilemez olduğunu temel olmayan inançların temel inançlardan türetilmediğini savunmaktadır. Bu yaklaşım özellikle ilimli temelcilikte değişiklikler göstermektedir. Örnek kullanımlar: (*AC 1:22*), **temelcilik**, (“FSMÖ

5":228), **temeldenci**, ("HÖ 3":157), **temelcilik**, (*HYB* 2:10), **temelcilik**, (*KB* 2:36), **temelcilik**, ("MB 7":32), **temelcilik**, ("MSR 2":20), **temelselci**, (*NM* 1:66), **temelci**, s.85, **temelselci**, (*NM* 2:106), **temelcilik**. Birbirine yakın ancak farklı kullanımları olan bu kavram yaygınlık ve uygunluk ilkelerinin yanına söyleyiş kolaylığı olması nedeniyle sözlük önerisinde **temelcilik** olarak kullanılacaktır.

Gettier Cases: Gettier'in geleneksel bilgiye karşı geliştirdiği iki kurgusal örneğin yarattığı epistemik durumlara verilen isimdir. Buna göre GDİ bilgi tanımını vermek için yeterli değildir. Çünkü GDİ mevcut koşullarda şans faktörünü engelleyememektedir. Örnek kullanımlar: ("FSMÖ 2":595), **Gettier-türü durumlar**, (*HYB* 2:150), **Gettier durumları**, (*KB* 3:120), **Gettier durumları**, (*MB* 1:183), **Gettier tarzı durumlar**, ("NM 6":54), **Gettier tarzı durumlar**. Türkçe literatürde Gettier durumları veya Gettier tarzı durumlar şeklinde kullanılan bu kavram, söz konusu durumu ifade etme noktasında Gettier durumları kullanımı uygunluk koşulunu sağlamaktadır. Bu sebeple sözlük önerisinde **Gettier durumları** kullanımı önerilecektir.

Gettier Problem: E. Gettier'in 1963 yılında yayınladığı ve geleneksel bilgi tanımını sarstığı çalışmasından sonra bilginin tanımı koşullarına dair ortaya çıkan sorunları belirtmek için kullanılan bir ifadedir. Gettier söz konusu çalışmasında gerekçelendirmenin bilgi tanımı için yeterli olmadığını ve dolayısıyla da epistemik şans durumunu engelleyemediğini ortaya koymuştur. Gettier bu durumu açıklamak için iki örnek durum kurgulamıştır. Bu örnekler literatürde benzer şekilde çoğaltılmış ve Gettier türü örnekler olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Gettier'in iddialarını çürütmek için geliştirilen örnekler Gettier karşıtı örnekler olarak anılmaktadır. Gettier'in çalışması epistemoloji için bir dönüm noktası olup kendisinden sonraki tartışmaların hem içeriğini hem de yöntemini tamamen değiştirmiştir. Gettier sorununu çözüme ve gerekçelendirme bileşenini güçlendirmeye yönelik girişimler ise Degettierizasyon olarak adlandırılmaktadır. Örnek kullanımlar: ("FSMÖ 6":78), **Gettier problemi**, (*HYB* 2:152), **Gettier sorunu**, (*KB* 3:15), **Gettier problemi**, (*NM* 2:103), **Gettier sorunu**. Gettier sorununun literatürde yarattığı tartışmalar ve devamında ortaya çıkan yeni gerekçelendirme tartışmaları gözetildiğinde bu durumun tek boyutlu olmadığı, epistemik şans başta olmak üzere pek çok sorunun

tartışılmaya başlamasına neden olduğu görülmektedir. Bu çok boyutluluğu ifade etmek ve genel tartışmaları ifade edebilmek için sözlük önerisinde **Gettier sorunu** kullanımı tercih edilecektir.

Incorrigible: Temel inanç argümanına göre bir inancın temel inanç sayılabilmesi için gerekli olan üç koşuldan biri de söz konusu inancın değiştirilemez olmasıdır. Bu anlayışa göre temel inancın koşullarından biri olan inancın duyularla sabit olması şartından hareketle duyu verilerinden elde edilen inançlara öznenin katılımını ifade etmektedir. Yani bu deneyimi yaşayan özne içinde bulunduğu koşullardan hareketle söz konusu inancını dile getirdiğinden yanılabilir ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Örnek kullanımlar: (**KB 2:20**), **düzeltilemez**, (“MSR 2”:23), **değiştirilemez/düzeltilemez**, (*NM 1:97*), **değiştirilemez**. Bu kavramın ifade ettiği koşullar incelendiğinde **değiştirilemez** şeklindeki kullanımının uygunluk koşulunu sağlayacağı görülmektedir.

Infallibilism: Descartes’ın bilgi tanımından hareketle hem modern epistemolojide hem de çağdaş epistemoloji de çokça tartışılan kavramlardan biri de yanılmazlıktır. Descartes’ın bilgiyi kesin inanç olarak ifade etmesi ve kesinliğin ölçütü olarak da şüphe edilemezliği öne sürmesi bilginin yanılmaz olmasını zorunlu hale getirmiştir. Yanılmazlık gerekçelendirilmiş yanlış bir inancın mümkün olmayacağını, eğer bir inanç gerekçelendirilmişse o inancın doğruluğunun teminat altına alındığını ifade eder. Descartes’ın bilgi tanımından sonra deontolojik olarak ortaya çıkan bu yaklaşım bir inancın bilinmesi için onun kesinlikle yanılmaz olması gerektiğini savunmaktadır. Örnek kullanımlar: (*AC 1:23*), **yanılmazlık**, (“FSMÖ 6”:79), **yanılmazlık**, (“HÖ 3”:160), **yanlış olması imkansız olan**, (*HYB 2:10*), **yanılmazlık**, (*KB 2:20*), **yanılmaz(cılık)**, (*NM 2:66*), **yanılmazlık**. Uygunluk ve söyleyiş kolaylığı ilkeleri doğrultusunda sözlük önerisinde **yanılmazlık** kullanımı önerilecektir.

Internalism: İnancın gerekçelendirilmesi sürecinde epistemik öznenin bu sürecin farkında olması gerektiğini ve içsel olarak buna erişiminin gerekliliğini savunan gerekçelendirme görüşüdür. Erişimcilik ve zihincilik şeklinde iki içselci anlayışın bulunduğu bu gerekçelendirme kuramı geleneksel bilgi anlayışının ve dolayısıyla

kartezyen bilgi kuramının da temelini oluşturmaktadır. Ancak bu anlayışın temel tezi deontolojik gerekçelendirmeyi zorunlu kılarken gerileme problemi tartışmalarında çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:78), **içselcilik**, (*HYB 1*:61), **içselcilik**, (*KB 3*:74), **içselcilik**, (“MB 7”:32), **içselcilik**, (*NM 1*:85), **içselcilik**. Üzerinde uzlaşının sağlandığı bu kavram **içselcilik** olarak kullanılacaktır.

Intuitionism: Bilginin kaynağı ve edinim yöntemine yönelik tartışmalarda öne sürülen yaklaşımlardan biri de sezgiciliktir. Sezgi, sahip olunan bazı inançların akıl veya deneyimin dışında doğrudan bilinebileceğini ifade eder. Sezgiciliğe göre bu bilme deneyim, kanıt, çıkarım, duyu verileri veya akıl ile gerçekleşmez. Doğrudan bir erişimin olduğu bu inançlar gerekçelendirmeye ihtiyaç duymamaları bakımından temel inançlarla benzerlik gösterirler. Bu yaklaşımı bilginin kaynağı ve temel ilkesi sayan tutum ise sezgicilik olarak adlandırılmaktadır. Örnek kullanımlar: (*MB 1*:110), **sezgi(cilik)**, (“ŞY 3”:12), **sezgicilik**. Hem epistemoloji metinlerinde hem de diğer felsefe alanlarındaki çalışmalarında yaygın olarak **sezgicilik** şeklinde kullanılan bu kavram sözlük önerisi kısmında aynı şekilde kullanılacaktır.

Involuntariness of Belief: Bu kavrama göre kişi inançlarının birçoğuna günlük hayatta maruz kalarak ulaşır. Yani inançlar epistemik öznenin yaşamı içerisinde sosyal ve psikolojik koşullara da bağlı olarak oluşturulmaktadır. Örneğin görme duyusundan gelen uyarılar kişinin algı veya tavır geliştirmesine neden olmaktadır. Birey bu tarz durumlara bilinçli veya gönüllü bir şekilde katılmayıp sadece maruz kalarak sahip olmaktadır. Örnek kullanımlar: (*NM 1*:93), **inançsal involuntarizm argümanı**. İncelenen metinlerde tek bir kullanım örneklendirilse de kavramın ifade ettiği anlam itibarıyla **inançların irade dışılığı** şeklindeki bir kullanımın uygunluk koşulunu sağlayacağından sözlük önerisinde bu şekilde kullanılacaktır.

Justification: Hem geleneksel epistemolojide hem de çağdaş epistemolojide en çok tartışılan kavram olan gerekçelendirme kavramı Türkçeye meşrulaştırma, haklılandırma, haklı çıkarım gibi farklı şekillerde çevrilmiştir. Geleneksel anlayışta temel öğelerden biri olarak kabul edilen gerekçelendirme doğru inancı bilgiye dönüştüren öge olarak görev almıştır. Çağdaş dönemde ise bilen öznenin koşullarına göre temelde içselci ve dışsalcı olmak üzere iki gerekçelendirme anlayışı

bulunmaktadır. Bununla birlikte bilme sürecinin güvenilir olmasını savunan yaklaşımlar, öznenin psikolojik ve sosyal koşulları, cinsiyet vs. gibi konular halen gerekçelendirme bileşeni üzerinden tartışılmaya devam etmektedir. Son olarak özellikle çoğu alternatif gerekçelendirme görüşü olan meta-epistemik kuramlar gerekçelendirme bileşenini gereksiz görmektedirler. Örnek kullanımlar: (*AC 1:21*), **haklılandırma**, (“FSMÖ 6”:77), **gerekçelendirme**, (*FU 1:72*), **doğrulanmış, doğrulama**, (“HYB 4”:147), **gerekçelendirme**, (*KB 2:28*), **gerekçelendirme**, (*KÇ 1:70*), **temellendirme**, s.96, **haklılandırma**, (*MB 1:199*), **gerekçelendirme**, **haklılaştırma**, (“MSR 1”:41), **haklı-çıkarım**, (*NM 1:18*), **gerekçelendirme**, (“ŞY 2”:210), **gerekçelendirme**, **meşrulaştırma**. Çağdaş epistemolojinin temel kavramlarından biri olmasına rağmen Türkçe kullanımda ortak bir kullanımın olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Özellikle çağdaş epistemoloji metinlerindeki kullanımlar göz önüne alındığında yaygınlık ve uygunluk koşullarını sağlayan kullanımın **gerekçelendirme** olduğu görülmektedir.

Justified True Belief: Aşağıda örnekleyeceğimiz gibi çok sayıda farklı çevirisi yapılmış olsa da en yaygın ve uygun haliyle gerekçelendirilmiş doğru inanç olarak çevrilen geleneksel bilgi tanımıdır. Platon’dan itibaren geleneksel bilgi tanımı bu bileşenlerle yapılmış ve Gettier ile birlikte yeni bir boyuta evrilmiştir. Bir önermenin bilgi sayılabilmesi için epistemik öznenin söz konusu önermeye inanması, o önermenin doğru olması ve öznenin o inancını gerekçelendirmiş olması koşulları bu tanımla sağlanmıştır. Bu tanımda epistemik şansın engellenmesi, normatiflik gibi koşullar gerekçelendirme bileşeni üzerinden tartışılmıştır. Gettier sonrasında başlayan yeni dönemde de tartışmalar yine gerekçelendirme bileşeni etrafında şekillenmiştir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:77), **gerekçelendirilmiş doğru inanç**, (*FU 1:72*), **doğrulanmış doğru inanç**, (*HYB 2:162*), **gerekçelendirilmiş doğru inanç**, (*KB 2:34*), **gerekçelendirilmiş doğru inanç**, (*MB 1:117*), **(iyi) gerekçelendirilmiş doğru inanç**, (*NM 2:103*), **gerekçelendirilmiş doğru inanç**, (“ŞY 2”:209), **meşrulaştırılmış doğru inanç**. Geleneksel bilgi tanımı kabul edilen bu çözümleme yaygın olarak gerekçelendirilmiş doğru inanç şeklinde çevrilmiştir. Bu kullanım uygunluk koşullarını da sağladığından sözlük önerisi kısmında **gerekçelendirilmiş doğru inanç** kullanımı önerilecektir.

Knowing One That Knows: (Bildiğini Bilme-BB tezi) Bu kavram tam haliyle bildiğini bilmek, kısaltılmış haliyle de BB tezi olarak çevrilebilir. Bildiğini bilmek, epistemik failin sahip olduğu bilgileri bildiğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle bildiğini bilmek bilme sürecinin farkında olmayı ve söz konusu inanca içsel olarak erişimi gerektirmektedir. Bu koşul hem bilme sürecinin hem de ulaşılan sonucun tamamen öznenin kontrolünde olmasını ve sürecin bilinçli bir şekilde yürütülmesini ifade etmektedir. Dışsalıcı gerekçelendirme anlayışları bilgiye ulaşmak için yalnızca “biliyor” olmayı yeterli görürken içselci gerekçelendirme anlayışları “biliyor olduğunu bilme” koşulunu savunmaktadır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 8”:7), **BB tezi**, (*HYB 1*:158), **bildiğini bilme**, (*KB 3*:244), **bildiğini bilme**, (“MB 8”:376), **bildiğini bilme**, (*NM 2*:197), **bildiğini bilme**. Bu ifade üzerinde doğal bir uzlaşımın sağlandığını söylemek mümkün görünmektedir. Bu nedenle sözlük önerisinde **bildiğini bilme** şeklindeki kullanım devam ettirilecektir.

Knowledge: Geleneksel anlayışta “gerekçelendirilmiş doğru inanç” olarak tanımlanan ve Gettier’in itirazı ile birlikte bu bileşenlerin yeterliliğinin sorgulanması sonucu çok sayıda içselci, dışsalıcı ve alternatif gerekçelendirme kavramının açıklamaya çalıştığı önermelerin en üst düzey epistemik formuna verilen isimdir. Descartes’ın öncülük ettiği kartezyen bilgi anlayışında kesin inanç olarak ifade edilen bilgi; çağdaş dönemde gerekçelendirme tavrına bağlı olarak yeni koşulların eklenmesi önerisiyle yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Epistemik şans durumunun engellenmesi, öznenin sürecin farkında olması ve bilgiye erişimi, sürecin güvenilirliği ve kanıtları, sosyal koşulların inanca ve bilgiye etkisi, epistemik öznenin tavrı ve kişisel özellikleri, öznenin cinsiyeti gibi durumlar yapılan bilgi tanımları üzerinde etkisini korumaya devam etmektedir. Özellikle Gettier sonrası epistemolojide üzerinde uzlaşılan bir bilgi tanımı bulunmamaktadır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 4”:154), **bilgi**, (*HYB 1*:214), **bilgi**, (*KB 3*:62), **bilgi**, (“MB 6”:47), **bilgi**, (*NM 3*:17), **bilgi**. Bu kavram temel bir kavram olup üzerinde bir uzlaşım sağlandıktan sonra sözlük önerisi kısmında aynı şekilde kullanılacaktır.

Mentalism: İçselciliğin bir türü olan bu yaklaşım öznenin yalnızca zihninde bulunan şeylerin inançlarını gerekçelendirmesine kaynaklık edebileceğini vurgular. Bu yaklaşıma göre inançların gerekçelendirilmesi yalnızca mental durumlar ve koşullara

bağlıdır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 9”:217), **mentalizm**, (*HYB* 2:11), **zihincilik**, (*KB* 2:25), **zihincilik**, (*MB* 1:250), **zihincilik**, (*NM* 2:264), **mentalizm**. Yukarıda örneklendiği gibi kimi epistemologlarca çevrilmeden kullanılan kavram kimilerince de zihincilik olarak çevrilmiştir. Burada kavramlar üzerinden ortak bir dil oluşturma kaygısı güdüldüğünden en uygun kullanım olan zihincilik çevirisi sözlük önerisi kısmında önerilecektir.

Non-Basic Belief: Temelci yaklaşımın epistemik gerileme probleminin çözümü olarak sunduğu temel inanç tanımının dışında kalan tüm inançlardır. Temel inançlar kendiliğinden gerekçeli olduğundan bir gerekçelendirmeye ihtiyaç duymazken temel olmayan inançları gerekçelendirmek için başka temel inançlara ihtiyaç duyarız. Söz konusu inançların epistemik statüleri her zaman temel inançlardan daha düşüktür. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 4”:164), **temel olmayan inanç**, (“*HYB* 5”:260), **temel olmayan inanç**, (*KB* 3:72), **temel olmayan inanç**, (“*MB* 4”:47), **temel olmayan inanç**, (“*MSR* 2”:21), **temel olmayan inanç**. Ortak bir kullanımın olduğu bir diğer ifade bu kavramdır. Bu kullanım yaygınlık ve uygunluk ilkelerini karşıladığından aynı şekilde kullanımı önerilecektir.

Non-Sensory: Herhangi bir duyu yetisiyle algılanmayan ve akıl yoluyla anlaşılabilir olan şeyleri ifade eder. İlkeler, tümeler, matematik gibi olgusal olarak bulunmayan ancak zihinsel olarak anlaşılabilen durumlar duyuşal olmayan durumlardır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 4”:165), **duyuşal olmayan**, (“*MB* 3”:22), **duyuşal olmayan**, (*NM* 1:77), **duyuşal olmayan**. Bu ifade üzerinde bir uzlaşma sağlanmış olup **duyuşal olmayan** şeklindeki kullanım sözlük kısmında kullanılacaktır.

Proper Functionalism: Gettier sonrası tartışmalarda ortaya çıkan güvenilirlik anlayışıyla çok sayıda ortak noktası bulunan bu gerekçelendirme kuramı A. Plantinga tarafından kullanıldıktan sonra literatürde sıkça tartışılmıştır. Geleneksel bilgi tanımını ve epistemolojik deontolojiyi reddeden Plantinga gerekçelendirme kavramı yerine güvence kavramını koymuştur. Bu anlayış epistemik failin bilişsel yetilerinin uygun şekilde çalışmasını ve aynı zamanda ortamın da buna elverişli olmasını, doğru inançların üretilmesinin amaçlanmış olmasını ve son olarak bu sürecin güvenilir olması gerektiği koşullarını zorunlu tutmaktadır. Örnek kullanımlar: (*HYB* 2:10),

uygun işlevselilik, (*KB 3:70*), **doğru işlev**, (“MSR 1”:43), **doğru işlevselcilik**, (“NM 5”:99), **uygun işlevselcilik**. Kavram ve literatürde ifade ettiği gerekçelendirme anlayışı ele alındığında uygunluk koşulunu sağlaması bakımından doğru kullanımın uygun işlevselcilik olduğu görülecektir. Bu nedenle sözlük önerisi bölümünde uygun işlevselcilik kullanımı önerilecektir.

Rationalism: İnançlarımızın kaynağının doğuştan sahip olduğumuz kavramlar olduğunu ve dolayısıyla da bilgiye sahip olmanın duyu verileri ve deneyimle bir ilişkisinin olmadığını savunan yaklaşımdır. Bu yaklaşım deneyimcilik karşıtı olmanın yanı sıra bilginin kaynağının da yalnızca akıl olduğunu ve aklın ürünü olan kavramlarla tümdengelimsel bir yöntemle bilgiye ulaşacağımızı savunmaktadır. Bu tavır genel anlamıyla bilimsel yöntemler ve akıl yoluyla üretilen ilkelerle insanın kendisini ve doğayı rasyonel bir şekilde kavrayabileceğini öne sürmektedir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 5”:231), **akılcılık**, (*HYB 1:83*), **akılcılık**, (*KB 3:21*), **akılcılık**, (*NM 1:43*), **akılcılık**. Bu kavramın örneklenen kullanımları yaygınlık ve uygunluk ilkelerini karşılamakta olup sözlükte de aynı şekilde kullanılacaktır.

Redundance: Çağdaş doğruluk kuramlarından biri olan bu yaklaşım gereksizlik kuramı veya fazlalık kuramı olarak çevrilebilir. Bu kurama göre bir önermenin içeriğine dair doğrudur yargısında bulunmak önermenin içeriğine hiçbir katkıda bulunmaz. Dolayısıyla bir önermede bu unsurun bulunması gereksizdir çünkü önermeyi dile getirmekle onun doğru olduğunu belirtmek arasında bir fark yoktur iddiasında bulunur. Örnek kullanımlar: (*MB 1:162*), **gereksizlik kuramı**. Kavram analiz edildiğinde **gereksizlik kuramı** şeklindeki kullanımın kavramın anlamını karşıladığı görülmüş ve sözlükte de bu şekilde önerilmiştir.

Regress Problem: Bir inancın gerekçelendirilmesinin başka bir inanca dayanması sebebiyle gerekçelendirilmenin aktarılması veya başka bir ifadeyle gerekçelendirilmenin ötelenmesi ve bunun sonsuza kadar gerilemesi durumunu ifade eden kavramdır. Temelcilik, temel inanç argümanı ile kendiliğinden gerekçeli inançların bu sorunu çözdüğünü iddia etmektedir. Ancak bu iddia literatürde temel inançların niteliğine yönelik tartışmaların çıkmasına neden olmuştur. Kuşkucu yaklaşımların önemli argümanlarından biri olan bu gerileme sorunu hem içselci hem

de dışsalcı gerekçelendirme anlayışlarının çözüm bulmaya çalıştığı temel konulardan biri olmaya devam etmektedir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 8”:9), **sonsuz gerileme sorunu**, (*HYB 1*:169), **geri gidiş tezi**, (*KB 3*:129), **sonsuz geri gidiş**, (*MB 1*:199), **gerekçenin gerekçesi sorunu**, (*NM 1*:68), **epistemik gerileme sorunu**. En fazla farklı çevirisi olan kavramlardan biri de bu kavramdır. Yukarıda da açıklandığı gibi gerekçelendirmenin aktarılmasını ifade eden bu kavram **gerileme sorunu** şeklinde kullanılacaktır.

Reliabilizm: Dışsalcı bir gerekçelendirme kuramı olan güvenilircilik, inançlarımızı oluşturma sürecinin güvenilir olmasını merkeze almaktadır. Bir inancın bilgiye dönüşmesinin koşulu olarak söz konusu sürecin güvenilir olmasını vurgulayan bu yaklaşım aynı zamanda uygun neden, sebebe dayanma koşulu veya teminat koşulu gibi bilginin tanımına eklenecek yeni koşulların bilgiyi mümkün kılacağını savunmaktadır. Bu yaklaşım epistemik öznenin bilgiye içsel erişimini şart koşan içselciliğe karşı bir tavır sergilemektedir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:78), **güvenilircilik**, (*HYB 2*:10), **güvenilircilik**, (*KB 2*:69), **güvenilirci(lik)**, (*KÇ 1*:103), **güvenilircilik**, (“*MB 7*”:42), **güvenilirlik**, (“*MSR 1*”:49), **güvenilircilik**, (“*NM 4*”:503), **güvenilircilik**. Yaygınlık ve uygunluk koşullarını karşılayarak üzerinde güvenilircilik şeklinde bir uzlaşımın sağlandığı bu kavram sözlük önerisi kısmında da aynı şekilde kullanılacaktır.

Self-Evident: Descartes’ın bilgi tanımında yer alan kesin inanç tanımı ve temelci anlayışın temel inanç tanımına ait olan bu koşul, bir önermenin gerekçelendirme ve açıklama gerektirmeyip kendiliğinden açık olma halini ifade eder. Buna göre bu tarz önermelerle karşılaşıldığı zaman bir işlem veya çıkarıma ihtiyaç duyulmaz çünkü bu önermeler doğrudan anlaşılır önermelerdir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 8”:13), **apaçık**, (“*HÖ 3*”:160), **kendi kendine apaçık**, s.161, **apaçık**, (*HYB 2*:205), **kendinden açık**, (*KB 2*:20), **apaçık**, (“*MSR 2*”:22), **kendiliğinden apaçık**, (*NM 1*:38), **kendiliğinden açık**, (“*ŞY 2*”:212), **apaçık**. Uygunluk ilkesi çerçevesinde **kendiliğinden açık** şeklindeki kullanım sözlük önerisi için de önerilecektir.

Sense-Data: Bireyin duyu organları aracılığıyla algıladığı ve değiştiremediği içeriklerin tamamına duyu verisi denir. Bu veriler kişiye dolaylı bir şekilde ulaşır

ve zihinde çeşitli etkileşimler yaratır. Duyu verileri fiziksel, maddi nesnelere yoluyla algılanabildiği gibi renk, koku gibi fiziksel bir varlığı olmayan ancak üzerinde kabaca bir uzlaşıya sahip olunan durumlar üzerinden de aktarılabilir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 4”:167), **duyu verisi**, (*HYB 1:63*), **duyu verisi**, (*KB 2:24*), **duyu verisi**, (“MB 3”:23), **duyu verisi**, (*NM 1:115*), **duyu verisi**, (*ŞY 1:217*), **duyu verisi**. Bu ifade yaygınlık ve uygunluk ilkelerini örneklendirilen kullanımlar üzerinden sağlamış olup sözlük önerisinde de **duyu verisi** şeklindeki kullanımı önerilecektir.

Sensory: Bireyin dış dünyayla etkileşimde bulunmasını sağlayan duyu organları aracılığıyla algıladığı şeylerin algılanabilmesi özelliğidir. Bir şeyin duyusal olması onun yalnızca duyu organları üzerinden algılandığını ve bunun doğrudan maruz kalmayla da gerçekleşebileceği anlamına gelmektedir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 4”:165), **duyusal**, (*KB 2:61*), **duyusal**, (*MB 1:87*), **duyusal**, (*NM 1:77*), **duyusal**. Bu kavram üzerinde anlamına uygun olarak bir uzlaşma sağlanmış olup yaygınlık koşulunun da sağlanması nedeniyle aynı şekilde kullanılması önerilecektir.

Skepticism: Duyu verisi, akıl, sezgi gibi bilginin edinim kaynağı fark etmeksizin herhangi bir şeyin bilgisine sahip olamayacağımızı savunan yaklaşımdır. Bu yaklaşım içerisinde ılımlı ve aşırı kanatta yer alan ve yöntem bakımından birbirinden farklı çok sayıda anlayış olsa da şüphecilik kabaca şöyle ifade edilebilir: Sahip olduğumuz inançların bilgi olmadığını ve aynı zamanda bilginin de mümkün olmadığını savunan görüştür. Bilgiye dair pozitif epistemik statüleri reddeden bu yaklaşım öncelikle içselci gerekçelendirme anlayışlarına karşı çıkmaktadır. Buna karşın dışsalci gerekçelendirme teorileri –başta güvenircilik olmak üzere– şüphecilerin iddialarını yanıtlamaya yönelik kuramlar geliştirmişlerdir. Tanıklık, güvenilir süreçler yaklaşımı, uygun işlevselcilik gibi yaklaşımlar dışsalcılarının hem şüphecilere karşı hem de epistemik gerileme problemine karşı kullandığı argümanlardır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 7”:130), **şüphecilik**, (“HÖ 3”:168), **skeptisizm**, (*KB 3:29*), **şüphecilik**, (*MB 1:66*), **şüphecilik**, (*NM 1:97*), **şüphecilik**, (“ŞY 3”:9), **kuşkuculuk**. Yaygınlık ilkesi gereği bu kavram **şüphecilik** şeklinde sözlük önerisinde kullanılmıştır.

Tracking Truth: Nozick tarafından sebebe dayanma koşulundan hareketle ortaya atılan bu teze göre bilgi, bir inancın doğruluğunun takip edilmesi ve gerekçelendirilmesi sonucu elde edilir. Bu iddia özellikle olgusal durumlar için uygulanabilir konumdayken matematik gibi alanlarda veya ahlak gibi değer yargılarıyla inançların değerlendirildiği alanlarda yetersiz kalmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse bu yaklaşım olgusal alanda inançların doğruluğunun güvenilir bir süreçle takip edilip teminat altına alınması, çıkarım süreçlerinin doğru yapılması ve bu sürecin dışsal unsurlarla desteklenmesi yoluyla temel olmayan bilgiye ulaşılacağını öne sürmektedir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:98), **doğruluğu izleme**, (*HYB* 2:11), **doğruluğu izleme**, (*KB* 3:229), **realiteyi izleme**, (“MB 5”:307), **bilginin kaynağını izleme**. İfade ettiği anlam bakımından ve çağdaş epistemolojideki kullanımı dikkate alındığında bu ifadenin en uygun kullanımının **doğruluğu izleme** olacağı dikkate alınmış ve sözlük önerisinde de aynı şekilde kullanılmıştır.

Truth: Geleneksel tanımda gerçeğe uygunluk olarak kullanılan bu kavram geleneksel bilgi tanımında da bilginin üç bileşeninden biri olarak kullanılmaktadır. Doğru olmayan bir şeyin bilinemeyeceği ve inanılan bir şeyin aynı zamanda doğru olduğunu kabul ettiğimizde doğruluk metafizik bir alana kaymaktadır. Ancak epistemolojideki doğruluk kuramı önermenin mantıksal bir uygunluk göstermesini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle doğruluğu tekabiliyet kavramıyla açıklarsak önermenin mantıksal olarak uygun olması ve inanç ile örtüşmesini gerektirmektedir. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:77), **doğruluk**, (*HYB* 2:249), **doğruluk**, (*KB* 2:43), **doğruluk**, (“MB 2”:56), **doğruluk**, (*NM* 1:18), **doğruluk**. Üzerinde uzlaşılan temel kavramlardan biri olan doğruluğun aynı şekilde kullanımı önerilmiştir.

Undefeasibility: Keith Lehrer ve Thomas Paxson tarafından bilginin tanımına dördüncü bir koşul olarak eklenmesi önerilen kavramdır. Lehrer ve Paxson temel bilgiyi gerekçelendirilmiş doğru inanç olarak kabul etmiş ve bu bilginin niteliği gereği bir kanıt veya teminat koşuluna ihtiyaç duymadığını ifade etmiştir. Ancak temel olmayan bilgi temel bilgilerden yaptığımız çıkarımlara dayandığından bunlar için bazı teminat koşullarının sağlanması gerekmektedir. Lehrer ve Paxson gerekçelendirilen doğru bir inancın gerekçelerini sarsacak başka inançların önüne

geçmek için bilgi tanımına dördüncü bir koşulun eklenmesini önermişlerdir. “Sarsılmaz gerekçelendirilmiş doğru inanç” tanımlaması ile temel olmayan bilginin gerekçelerini sarsacak durumlar engellenmiş ve bu çıkarımsal bilgi için bir teminat koşulu oluşturulmuştur. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 6”:95), **sarsılmazlık**, (*HYB* 2:10), **sarsılmazlık**. Bu kavram için *defeater* kavramında yaptığımız açıklamayla aynı gerekçelerle ve yaygınlık ile uygunluk koşullarının ayrıca sağlanmasından dolayı sözlük kısmında **sarsılmazlık** kullanımı önerilmiştir.

Voluntarism: İrade kavramı kişinin eylemlerini, arzu ve isteklerini belirlediği amaçlar doğrultusunda kontrol etme veya uygulama gücünü ifade eder. Başka bir söyleyişle bu kararlılığı sağlayan motivasyonu ifade eden yeti olarak da tanımlanabilir. İradecilik ise bireyin eylemlerini bu yetiye dayandıran yaklaşımdır. Örnek kullanımlar: (“HÖ 3”:165), **iradecilik**, (“KB 4”:41), **iradecilik**, (*MB* 1:223), **irade(cilik)**, (*NM* 1:87), **voluntaris(m)**. Yaygınlık ilkesi gereği sözlük önerisinde bu kavramın iradecilik şeklindeki kullanımı önerilmiştir.

Warrant: Alvin Plantinga tarafından gerekçelendirme merkezli geleneksel bilgi anlayışına karşı geliştirilen tavrı ifade eden bir kavramdır. Plantinga’ya göre geleneksel epistemolojinin bilgi anlayışında gerekçelendirmeye yüklenen misyon bir inancı bilgi yapmak için ne gerekli ne de yeterlidir. Özellikle epistemik özneye yüklenen sorumluluk doğru bir şekilde yerine getirilse bile bilgiye ulaşılamayacağını(örneğin zihinsel bir bozukluktan dolayı) savunmuştur. Plantinga ayrıca sahip olunan tüm inançların iradi olmadığını savunmaktadır. Bu nedenle deontolojik gerekçelendirmenin bilgi için yeterli olmadığını, bu sürecin uygun işlevselcilik kuramı çerçevesinde ilerlemesi gerektiğini savunmaktadır. Örnek kullanımlar: (“FSMÖ 7”:138), **güvence**, (“HYB 3”:115), **teminat koşulu**, (*KB* 2:43), **güvence**, (“MSR 1”:42), **güvence**, (*NM* 2:106), **güvence**. Yaygınlık ve uygunluk ilkeleri dikkate alındığında bu kavram için en uygun kullanım olan **güvence** kavramı sözlük önerisinde kullanılmıştır.

SONUÇ

Geleneksel bilgi tanımından hareket ederek çağdaş epistemolojinin ortaya çıkışını ve gelişimini incelediğimiz bu çalışmanın öncelikli gayesi çağdaş epistemolojiye yönelik tematik bir sözlük oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın ilk bölümünde, tarihsel anlamda Gettier'in "Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi Midir?" (1963) başlıklı ünlü makalesinden sonra ortaya çıkan çalışmaları sınıflandırdık. İkinci bölümde Türkçe çağdaş epistemoloji literatürünün İngilizce kaleme alınmış literatürün çok gerisinde kaldığını, kavram ve kuramların yeteri kadar tartışılmadığını tespit ettik. Bununla birlikte çağdaş epistemolojinin başlangıcı olarak kabul ettiğimiz -Gettier'in makalesinin yayınlanma tarihi olan- 1963 yılından günümüze kadar geçen süreçte Türkçe yayınlanan tüm önemli çağdaş epistemoloji çalışmalarını değerlendirdik. Bu çalışmaların tematik olarak sınıflandırılması mümkün olmadığından bunları kronolojik bir şekilde ele aldık. Söz konusu çalışmaların içeriklerine ve kullandıkları kavramlara yönelik tartışmalar yürüttük. Kendi çalışmalarının yarısından fazlasının çağdaş epistemolojiyle ilgili olmasından hareketle -ki Türkçe çağdaş epistemoloji literatürünün yarısından fazlasını üretmeleri nedeniyle- F. S. M. Öztürk, H. Y. Başdemir, K. Batak, M. Baç ve N. Mehdiyev çalışmalarındaki çağdaş epistemoloji kavramlarının kullanımlarını inceledik.

Üçüncü bölümde, ortaya konulan ilkeler ışığında bu kavramların geniş bir açıklamasını sunduk. Devamında ise hem literatürdeki kullanımlarını örnekledik hem de söz konusu ilkeler çerçevesinde *İngilizce-Türkçe Bir Çağdaş Epistemoloji Sözlüğü Denemesi* başlığıyla bir sözlük önerisinde bulunduk.

Tez çalışması boyunca ifade ettiğimiz gibi Batı'da ciddi bir literatüre ulaşan çağdaş epistemoloji, Türkçe literatürde hem nitelik olarak hem de nicelik olarak Batı'nın gerisinde kalmıştır. Çalışmamızın başında hedeflediğimiz gibi çağdaş epistemolojiye yönelik bir literatür sunduktan sonra sıkça kullanılan kavramlara yönelik ortak bir dil oluşturmak için çaba sarf ettik. Özellikle metnin üçüncü bölümünde sağlamaya çalıştığımız bu amaç hem kavramlara yönelik anlaşmazlığı

sonlandırarak hem de ortak bir dil oluşturma yolunda bir girişim olarak görülebilir. Özellikle çağdaş epistemolojideki güncel tartışmaları yakalamak, bunları anlayıp bir katkı sunmak için böyle bir yol zorunlu görünmektedir.

Başta sosyal bilimler olmak üzere tüm temel disiplinlerde karşılaştığımız ortak kavramsal dilin oluşturulamama probleminin nedeni, bu alanlardaki çalışmaların sayıca yetersiz oluşunun yanı sıra söz konusu alanlarda çalışan kişilerin kavram üretme, mevcut kavramlar üzerinden ortaklaşma, tematik sözlükler oluşturma gibi girişimlerde bulunmamalarıdır. Bütün bu sebeplerden dolayı söz konusu alanlardaki kavramlar doğru bir şekilde açıklanamamakta ve dolayısıyla da bu metinlerin okuyucular tarafından anlaşılması zorlaşmaktadır. Bu tarz çalışmaların artması hem ilgili disiplinlerde derinleşmeyi sağlayacak hem de kavramsal bir dilin oluşumunu kolaylaştıracaktır.

EK-1: “3.4. İÇİN KISALTMALAR”

AC 1: Ahmet Cevizci, *Bilgi Felsefesi* (2010).

FSMÖ 1: Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “Deneyimcilik” (2006).

FSMÖ 2: Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “Epistemolojinin Problemleri” (2007).

FSMÖ 3: Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “Bilgi, Yanılabilirlik ve Zorunlu Doğrular” (2009).

FSMÖ 4: Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “Şüpheli Hipotezler ve Güvenilirlik” (*NM 2* içinde, ss. 153-174).

FSMÖ 5: Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve Epistemolojinin Normatif Yönü” (*NM 2* içinde, ss. 227-252).

FSMÖ 6: Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “Gettier Problemi, Dışsalıcı Çözümler ve Yanılmazlık” (*NM 2* içinde, ss. 77-102).

FSMÖ 7: Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “BIV Şüpheli Argümanı ve Çağdaş Tepkiler” (2013).

FSMÖ 8: Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “Bilgi ve Doğruluk” (2014)

FSMÖ 9: Fatih Sultan Mehmet Öztürk, “Aktif Dışsalılık ve Epistemolojik İçselcilik” (2016).

FU 1: Ferit Uslu, *Felsefi Açıdan İmanı Temellendirme* (2004).

HÖ 1: Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman*, 8. bsk. (2019).

HÖ 2: Hanifi Özcan, *Maturidi’de Bilgi Problemi*, (1993).

HÖ 3: Hanifi Özcan, “Birbirine Zıt İki Yaklaşım: Temelcilik ve İmanlılık” (1999).

HYB 1: Hasan Yücel Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu* (2011).

HYB 2: Hasan Yücel Başdemir, *Temel Metinler* (2011).

HYB 3: Hasan Yücel Başdemir, “Gettier ve Bilginin Tanımı Sorunu” (*KÇ 1* içinde, ss. 110-118).

HYB 4: Hasan Yücel Başdemir, “Türkiye’de Yakın Dönem Epistemoloji Çalışmaları” (2012).

HYB 5: Hasan Yücel Başdemir, “Sosyal Epistemolojide İnançların Statüsü Sorunu” (2016).

KB 1: Kemal Batak, *Tanrı’yı Bilmek: Alvin Plantinga’nın Din Felsefesinde Tanrı ve Epistemoloji*, 2.bsk. (2015).

KB 2: Kemal Batak, *Felsefenin Sonu? W. V. Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve A Priori Bilgi*, 2. bsk. (2017)

KB 3: Kemal Batak, *Aristoteles’ten Ernest Sosa’ya Erdem Epistemolojisi* (2017)

KB 4: Kemal Batak, “Epistemik İçselcilik ve Dışsalcılık” (2008).

KÇ 1: Kadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, (2001).

MB 1: Murat Baç, *Epistemoloji* (2011).

MB 2: Murat Baç, “Felsefede Temellendirme İşe Yarar Mı?” (1998).

MB 3: Murat Baç, “Hacıkadirlioğlu’na Yanıt ve Deneyimcilik Üzerine Birkaç Söz” (2002).

MB 4: Murat Baç, “Bağdaşımıcılık” (2004).

MB 5: Murat Baç, “Dışsalcılık” (2006).

MB 6: Murat Baç, “Bilgi Kavramının Çözümlemesinin Karanlıkta Kalan Yüzleri” (2006).

MB 7: Murat Baç, “Epistemoloji” (*NM 2* içinde, ss. 21-48).

MB 8: Murat Baç, “Deneyimsel Bilginin En Önemli, En İşlevsiz Koşulu” (2013).

MSR 1: Mehmet Sait Reçber, “Plantinga, Bilgi ve Doğru İşlevselcilik” (NM 2 içinde, ss. 174-199).

MSR 2: Mehmet Sait Reçber, “Plantinga ve Tanrı İnancının Temelselliği” (2004).

NM 1: Nebi Mehdiyev, *Çağdaş Din Felsefesinde Epistemolojik Yaklaşımlar ve Tanrı İnancının Rasyonelliği* (2008).

NM 2: Nebi Mehdiyev, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* (2011).

NM 3: Nebi Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi* (2019).

NM 4: Nebi Mehdiyev, “Plantinga’nın ve Erken Dönem Epistemolojisi” (2008).

NM 5: Nebi Mehdiyev, “Plantinga’nın Dini Dışlayıcılık Savunusu” (2009).

NM 6: Nebi Mehdiyev “Erdem Epistemolojisi” (2021).

ŞY 1: Şahabettin Yalçın, *Bilgi ve Değer*, (2002).

ŞY 2: Şahabettin Yalçın, “Doğal Epistemoloji Mümkün Müdür?” (HYB 2 içinde, ss. 209-224).

ŞY 3: Şahabettin Yalçın, “Neyi Bilebilirim?” (2016).

EK-2: “İNGİLİZCE-TÜRKÇE BİR ÇAĞDAŞ EPİSTEMOLOJİ SÖZLÜĞÜ”

- Accesibilism:** Erişimcilik
- Basic belief:** Temel inanç
- Belief:** İnanç
- BIV (Brain in a vat) argument:** BIV argümanı
- Burden of proof:** İspat yükümlülüğü
- Casual condition:** Nedensel ilişki
- Cognitive abilities:** Bilişsel yetiler
- Coherentism:** Bağdaşımcılık
- Common sense:** Sağduyu
- Conclusive reasons:** Kesin nedenler
- Contextualism:** Bağlamcılık
- Defeater:** Sarsıcı
- Doxa:** Doksa
- Entailment:** Gerektirme
- Epistemic closure:** Epistemik kapanma
- Epistemic deontology:** Epistemik deontoloji
- Epistemic luck:** Epistemik şans
- Evidentialism:** Delilcilik
- Experientialism:** Deneyimcilik
- Externalism:** Dışsalcılık
- Fallibilism:** Yanılabilircilik
- Feminist epistemology:** Feminist epistemology
- Foundationalism:** Temelcilik
- Gettier cases:** Gettier durumları
- Gettier problem:** Gettier sorunu
- Incorrigible:** Değiştirilemez
- Infallibilism:** Yanılabilircilik

- Internalism:** İçselcilik
- Intuitionism:** Sezgicilik
- Involuntariness of belief:** İnançların irade dışılığı
- Justification:** Gerekçelendirme
- Justified true belief:** Gerekçelendirilmiş doğru inanç-GDİ
- Knowing one that knows:** Bildiğini bilme-BB Tezi
- Knowledge:** Bilgi
- Mentalism:** Zihincilik
- Naturalized epistemology:** Doğallaştırılmış epistemoloji
- Non basic belief:** Temel olmayan inanç
- Non sensory:** Duyusal olmayan
- Proper functionalism:** Uygun işlevselcilik
- Rationalism:** Akılcılık
- Redundance:** Gereksizlik kuramı
- Reformed epistemology:** Reformcu epistemoloji
- Regress problem:** Gerileme sorunu
- Self-Evident:** Kendiliğinden Açık-Apaçık
- Sense-Data:** Duyu verisi
- Sensory:** Duyusal
- Skepticism:** Şüphencilik
- Social epistemology:** Sosyal epistemoloji
- Tracking truth:** Doğruluğu izleme
- Truth:** Doğruluk
- Undefeasibility:** Sarsılmazlık
- Virtue epistemology:** Erdem epistemolojisi
- Voluntarism:** İradencilik
- Warrant:** Güvence

KAYNAKÇA

Açıkgenç, Alparslan, *Bilgi Felsefesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

Ağırman, Ferhat, Öztürk, Fatih Sultan Mehmet, “Aktif Dışsalcılık ve Epistemolojik İçselcilik”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 32, 2016.

Alvin I., Goldman, “Bilgide Sebebe Dayanma Koşulu”, *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, Hititkitap Yayınevi, Ankara, 2011.

Annis, David B., “VI. Bağlamsalcı Bir Epistemik Gerekçelendirme Teorisi”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, çev: Aydın Ekim Savran, Sayı:32, 2016.

Audi, Robert, *Epistemoloji Bilgi Teorisine Çağdaş Bir Giriş*, çev: Melis Tuncel, Nobel Yayınları, Ankara, 2018.

Audi, Robert. “The Sources of Knowledge” *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, Oxford Universty Press, Chicago, 2002.

Baç, Murat “Deneyimsel Bilginin En Önemli, En İşlevsiz Koşulu”, *Tutarsızlığın İz Sürücüsü, Dilde/Düşüncede: Teo Grünberg'e Armağan* içinde, ed: Zekiye Kutlusoy, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.

Baç, Murat, “Bağdaşıcılık” *Felsefe Ansiklopedisi* içinde, ed: Ahmet Cevizci, Cilt 2, Etik Yayınları, İstanbul, 2004.

Baç, Murat, “Bilgi Kavramının Çözümlemesinin Karanlıkta Kalan Yönleri”, *Vehbi Hacıkadıroğlu Çalıştayı Bildirileri* içinde, ed: Aydan Turanlı ve Gürcan Koçan, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Baç, Murat, “Dışsalcılık” *Felsefe Ansiklopedisi* içinde, ed: Ahmet Cevizci, Cilt 4, Babil Yayıncılık, Ankara, 2006.

Baç, Murat, “Epistemoloji”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Baç, Murat, “Felsefede Temellendirme İşe Yarar Mı?”, *Felsefe Tartışmaları*, Sayı: 23, 1998.

Baç, Murat, *Epistemoloji*, ed: Demet Taşdelen, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2011.

Başdemir, Hasan Yücel, “Gerekçelendirme, Epistemik Seviyeler ve Kesin Bilgi: Farabi ve Chisholm Karşılaştırması”, *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, Hititkitap Yayınevi, Ankara, 2011.

Başdemir, Hasan Yücel, “Gettier ve Bilgide Şans Unsuru”, *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, Hititkitap Yayınevi, Ankara, 2011.

Başdemir, Hasan Yücel, “Gettier ve Bilginin Tanımı Sorunu”, *Bilgi Felsefesi* içinde, ed: A. Kadir Çüçen, 7. bsk., Sentez Yayıncılık, Bursa, 2019.

Başdemir, Hasan Yücel, “Sosyal Epistemoloji’de İnançların Statüsü Sorunu”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Sayı: 32, 2016.

Başdemir, Hasan Yücel, “Türkiye’de Yakın Dönem Epistemoloji Çalışmaları”, *Türkiye’de Felsefenin Geleneği ve Geleceği* içinde, ed: Şafak Ural, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Başdemir, Hasan Yücel, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, Hititkitap Yayınevi, Ankara, 2011.

Başdemir, Hasan Yücel, *Epistemoloji Temel Metinler*, Hititkitap Yayınevi, Ankara, 2011.

Batak, Kemal, “Epistemik İçselcilik ve Dışsalcılık”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 12, 2008.

Batak, Kemal, *Aristoteles'ten Ernest Sosa'ya Erdem Epistemolojisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Batak, Kemal, *Felsefenin Sonu? W. V. Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve A Priori Bilgi*, 2. bsk., İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Batak, Kemal, *Tanrı'yı Bilmek Alvin Plantinga'nın Din Felsefesinde Tanrı ve Epistemoloji*, 2. bsk., İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Baykent, Ufuk Özen, “Epistemik Haklılandırma Kavramı Üzerine Bir İnceleme”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2017.

Biri, İbrahim, *Modern Batı Tıbbının Epistemolojik Dayanakları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2009.

Bolat, Demet, “Bilim, Cinsiyet, Nesnellik: Feminist Nesnellik Arayışı Üzerine Bir Tartışma”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 31-32, 2014-2015.

BonJour, Laurence, “Internalism and Externalism”, *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, Oxford University Press, Chicago, 2002.

Cevizci, Ahmet, *Bilgi Felsefesi*, Say Yayınları, Ankara, 2010.

Crumley II, Jack S., *An Introduction to Epistemology*, Broadview Press, Plymouth, 2009.

Çelebi, Vedat, “Bayes Teoremi Bağlamında Olasılıkçı Bayes Epistemolojisinin Kapsamı Üzerine Bir İnceleme”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 28, 2019.

Çotüksöken, Betül, Tuncel, Ahu, *Bilgi Felsefesi*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2010.

Çüçen, Kadir A., “Bilgi Kuramına Giriş”, *Bilimname*, Sayı: 2, 2003.

Çüçen, Kadir A., *Bilgi Felsefesi*, 7. bsk., Sentez Yayıncılık, Bursa, 2019.

Demir, Mehmet Nuri, “Sosyo-Epistemik Bir Argüman olarak Dijital Estetik Şiddet”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 72, 2020.

Denkel, Arda, *Bilginin Temelleri*, Metis Yayınları, İstanbul, 1984.

Descartes, *Metafizik Düşünceler*, çev: Mehmet Karasan, Maarif Matbaası, Ankara, 1942.

Durhan, Gülümser. “Gettier Problemi Bağlamında Epistemik Gerekçelendirme Anlayışının Kritiği”, *Humanitas*, Cilt: 7, Sayı: 13, 2019.

Fumerton, Richard, “Theories of Justification”, *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, Oxford University Press, Chicago, 2002.

Gettier, Edmund L., “Is Justified True Belief Knowledge”, *Analysis*, Sayı:23/6, 1963.

Goldman, Alvin, “Discrimination and Perceptual Knowledge”, *The Journal of Philosophy*, Sayı.73, 1976.

Goldman, Alvin, I., *Epistemology and Cognition*, Harvard University Press, Londra, 1986.

Grünberg, Teo, “Temel Önergeler”, *Felsefe Arkivi*, Sayı: 13, 1962.

Hetherington, Stephen, *The Key Thinkers Epistemology*, Bloomsbury Academic, Londra, 2019.

Lehrer, Keith & Paxson, Thomas, “Bilgi: Sarsılmaz Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç”, *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, Hititkitap Yayınevi, Ankara, 2011.

Lemos, Noah, *An Introduction to The Theory of Knowledge*, Cambridge University Press, New York, 2007.

Mehdiyev, Nebi *Bir Bilme Teorisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019.

Mehdiyev, Nebi *Çağdaş Din Felsefesinde Epistemolojik Yaklaşımlar ve Tanrı İnancının Rasyonelliği*, İsam Yayınları, İstanbul, 2008.

Mehdiyev, Nebi, “Delilcilik ve Tanrı İnancının Epistemik Statüsü”, *Felsefe ve Sosyal-Siyasal Bilimler Dergisi*, Sayı: 41, 2017.

Mehdiyev, Nebi, “Erdem Epistemolojisi”, *National Academy of Sciences of Azerbaijan Institute of Philosophy and Sociology*, 2020.

Mehdiyev, Nebi, “Gettier Sorununa Alternatif Bir Yaklaşım: L. Zagzebski’nin Erdem Epistemolojisi”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Mehdiyev, Nebi, “Plantinga’nın Erken Dönem Epistemolojisi”, *Filologiya Meseleleri Dergisi*, Sayı: 9, 2008.

Mehdiyev, Nebi, “Temelcilik”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Mehdiyev, Nebi, “Türkiye’de Bilgi Felsefesi Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi(TALİD)*, Sayı:17, 2011.

Mehdiyev, Nebi, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Noah Lemos, “Epistemology and Ethics”, *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, Oxford University Press, Chicago, 2002.

Özcan, Hanifi, “Birbirine Zıt İki Yaklaşım: Temelcilik ve İmancılık”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:40, 1999.

Özcan, Hanifi, *Epistemolojik Açından İman*, 8. bsk., M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2019.

Özcan, Hanifi, *Maturidi’de Bilgi Problemi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993

Özer, Mahmut, Yenisoy Şahin, Eylem, “Quine’ın Doğallaştırılmış Epistemolojisinin Normatifliği Üzerine “, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, 2015.

Özşahin, Murat, “Tematik Sözlüklerin Kapsamı ve Tema Belirleme Ölçütü”, *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2017.

Öztürk, Fatih Sultan Mehmet “Deneyimcilik”, *Felsefe Ansiklopedisi*, ed: Ahmet Cevizci, Cilt 4, Babil Yayıncılık, Ankara, 2006.

Öztürk, Fatih Sultan Mehmet, “Bilgi ve Doğruluk”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 18, 2014.

Öztürk, Fatih Sultan Mehmet, “Bilgi, Yanılabilirlik ve Zorunlu Doğrular”, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 49, 2009.

Öztürk, Fatih Sultan Mehmet, “Epistemolojinin Problemleri”, *Felsefe Ansiklopedisi*, ed: Ahmet Cevizci, Cilt 5, Babil Yayınları, Ankara, 2007.

Öztürk, Fatih Sultan Mehmet, “Gettier Problemi, Dışsalıcı Çözümler ve Yanılmazcılık, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Öztürk, Fatih Sultan Mehmet, “Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve Epistemolojinin Normatif Yönü”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Öztürk, Fatih Sultan Mehmet, “Şüpheli Hipotezler ve Güvenilirlik”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Öztürk, Fatih Sultan Mehmet, Sarı, Mehmet Ali, “BIV Şüpheli Argümanı ve Çağdaş Tepkiler”, *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı:21, 2013.

Parlar, Yasin, “Bilginin İmkanı ve Temelci Görüş”, *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2015.

Plantinga, Alvin, “Justification in the 20th Century”, *Philosophy and Phenomenological Research*, Sayı 50, 1990.

Plantinga, Alvin, *Warrant and Proper Function*, Oxford University Press, New York, 1993.

Plantinga, Alvin, *Warranted Christian Belief*, Oxford University Press, New York, 2000.

Platon, *Theaitetos*, *Diyaloglar* içinde, çev. Macit Gökberk, 6. bsk, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009.

Pritchard, Duncan, *Epistemology*, Palgrave Macmillian, New York, 2016.

Reçber, Mehmet Sait, “Plantinga ve Tanrı İnancının Temelselliği”, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 39, 2004.

Reçber, Mehmet Sait, “Plantinga, Bilgi ve Doğru İşlevselcilik”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, ed: Nebi Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Shope, Robert K., “Conditions And Analyses Of Knowing”, *The Oxford Handbook of Epistemology* içinde, ed: Paul K. Moser, Oxford Universty Press, Chicago, 2002.

Tanış, Abdulkadir, “Alvin Plantinga ve Ontolojik Kanıt”, *Din ve Felsefe Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2019.

Tepe, Harun, *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, 2. bsk., İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Uslu, Ferit, *Felsefî Açından İmanı Temellendirme*, 2. bsk., Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016.

Yalçın, Şahabettin, “Doğal Epistemoloji Mümkün Müdür?”, *Epistemoloji Temel Metinler* içinde, ed: Hasan Yücel Başdemir, Hititkitap Yayınevi, Ankara, 2011.

Yalçın, Şahabettin, “Neyi Bilebilirim”, *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2016.

Yalçın, Şahabettin, *Bilgi ve Değer*, Fol Kitap, Ankara, 2020.

Yanık, Musa, “Epistemik Güvenilircilik ve Alvin Plantinga’da Tanrı İnancının Güvenilirliği Sorunu”, *Din ve Felsefe Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2020.

Yaran, Cafer Sadık, “Çağdaş Epistemolojik Dikotomiler ve ‘Sofyalojik’ Bir Epistemoloji Önerisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, 2004.

Yılmaz, Fikret, “Ernest Sosa’nın Erdem Merkezli Epistemolojisinde Bilginin Derecelendirilmesi”, *Dört Öge*, Sayı: 14, 2018.